

”Hauska ja hyödyllinen sotasaalis”

Karjan toimijuus toisen maailmansodan aikaisissa valokuvissa

Melina Kovanen

Pro gradu -tutkielma

Kulttuurien tutkimuksen tutkinto-ohjelma, etnologia

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Lokakuu 2024

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Pro gradu -tutkielma

Kulttuurien tutkimuksen tutkinto-ohjelma, etnologia

Melina Kovanen

”Hauska ja hyödyllinen sotasaalis” : Karjan toimijuus toisen maailmansodan aikaisissa valokuvissa

Sivumäärät: 84

Tässä tutkielmassa tarkastelen karjan toimijuutta toisessa maailmansodassa valokuvien kautta. Pro gradu -tutkielmani lukeutuu humanistisen eläintutkimuksen piiriin, tarkemmin posthumanismin tutkimuksen piiriin. Valitsin tutkimukseeni neljä eläinlajia, jotka ovat lehmä, vuohi, sika sekä lammas. Tutkimuskysymyksiäni pureutuvat siihen minkälaista karjan toimijuus oli sekä miten karja ja sota vaikuttivat toisiinsa.

Toimijuuden teoriana käytän toimijaverkkoteoriaa, jonka takia tutkimuksessani muodostuu monimuotoinen toimijaverkko. Toimijaverkko kuvastaa sodan, karjan ja ihmisten yhteistä konkreettista todellisuutta. Aineistoni koostuu Sotamuseon arkiston toisen maailmansodan aikaisista, joissa esiintyy neljä mainitsemaani eläinlajia. Tutkimusasetelman tarkoituksena on laajentaa sotatutkimusta myös eläinten pariin, sillä sodat muistetaan usein nimenomaan ihmisten sotina, vaikka eläimetkin ovat olleet sodissa mukana. Tämän lisäksi tutkielman tarkoituksena on osallistua eläimiin liittyvään yhteiskunnalliseen keskusteluun tuomalla eläinten oikeuksia esille hyödyntäen laadukasta tutkimusta ja tuottamalla sitä myös itse.

Analysoin aineistoani sisällönanalyysillä sekä visuaalisella analyysillä. Jaan aineistoni kategorioihin yhtäläisyyksien sekä eroavaisuuksien avulla. Tästä syntyy analyysiini kolme eri osaa. Ensimmäisessä osassa tarkastelen karjaa rintamalla. Tämä osa on jaettu edelleen neljään, joissa tarkastelen karjan rajoittamista, vastustelevaa karjaa, karjan hyödyntämistä sekä karjan hoitamista. Toisessa osassa analysoin karjaa sekä siviilejä. Tämä osio on jaettu jälleen kahteen eri osaan, jotka keskittyvät evakuointiin sekä arkeen sodassa. Viimeisessä osiossa keskityin sotaolosuhteisiin, joka on jaettu kolmeen eri osaan käsitellen poikkeavaa arkea, vaeltelevaa karjaa sekä vaeltelevien eläinten hyödyntämistä.

Keskeisenä löydöksenä tutkielmassani on näkyväksi rakentunut toimijaverkosto, jossa vaikuttaa aktiivisesti sekä eläimet, ihmiset että sota. Toimijaverkoston avulla piiryy esille ihmisten, karjan ja sodan riippuvaisuussuhde, jonka lomassa tapahtuu erilaisia asioita, jotka tulevat ilmi analyysin eri osissa. Tapahtumat ovat riippuvaisia toimijayksilöistä, ajasta sekä paikasta. Toimijaverkoston avulla nousee myös esille verkoston lomassa vaikuttavat kokonaisuudet, kuten ihmisten ja eläinten välinen hierarkia sekä esineellistäminen.

Avainsanat: toinen maailmansota, sota-aika, karjanhoito, posthumanismi, valokuvat, toimijuus

Sisällysluettelo

1	Johdanto	5
1.1	Taistelutanner kutsuu eläimiä	5
1.2	Tutkimuskysymykset	7
1.3	Tutkimusta eläimistä, toimijuudesta ja sodasta	8
2	Teoria ja tausta	14
2.1	Humanistisesta eläintutkimuksesta	14
2.2	Posthumanismi	15
2.3	Eläinfilosofia	17
2.4	Toimijuuden moninaisuus	20
2.5	Karjanhoito ja eläimet sodan aikana	22
3	Aineisto ja metodit	25
3.1	Valokuva-aineiston erityisyys	25
3.2	Sisällönanalyysi yhdistettynä kuva-analyysiin	26
3.3	Eettistä pohdintaa	28
3.4	Analyysin kulku	30
4	Karja rintamalla	32
4.1	Rajoitettu toimija	32
4.2	Vastusteleva toimija	35
4.3	Karjan hyödyntäminen	40
4.4	Rintamalla hoidetaan karjaa	43
5	Siviilit ja karja	49
5.1	Evakuoinnin vaikutukset	49
5.2	Arki, karja ja sota	53
6	Sotaolosuhteiden vaikutus	58
6.1	Poikkeava arki	58
6.2	Vaelteleva karja	63

6.3	Vaeltelevan karjan hyödyntäminen	66
7	Yhteenveto	70
7.1	Tutkimustulokset	70
7.2	Pohdintaa tutkielmasta	73
	Lähteet	76

1 Johdanto

1.1 Taistelutanner kutsuu eläimiä

Eläimet ovat merkityksellisiä, etenkin silloin kun heistä on hyötyä ihmisille. Tämä merkityksellisyys korostuu vaikeiden olosuhteiden aikana. Tästä kertoo esimerkiksi se, että toisen maailmansodan aikana viranomaiset laskivat tarkkaan eläinten määriä, jolloin heidän kauppaamisensa mustassa pörssissä yleistyi. Etenkin kaupungeissa kotieläinten pitäminen yleistyi sodan takia. (Lahtinen 2007.) Tutkielmani keskittyy erityiseen ajanjaksoon eli toiseen maailmansotaan. Tarkastelen karjaa toisen maailmansodan aikaisissa valokuvissa, mutta en keskity vain eläinten merkityksellisyyteen, vaan tuon esille heidän *toimijuuttaan*. Elisa Aaltolan sanoin: ”On aika päästää eläin areenalle” (Aaltola 2013a, 289). Sodan muistetaan usein nimenomaan ihmisten sotana. Puhumme ja kirjoitamme hyökkäyksistä, kuolleista sotilaista, voitoista, häviöistä ja sotastrategioista. Kaiken tämän lomassa vaikuttavat myös eläimet ja heidät on tuotava vahvemmin esille.

Eläimet ovat olleet olennainen osa sodankäyntiä läpi historian. Usein menestynyt sodankäynti on ollut riippuvainen eläimistä – etenkin ratsuväen kannalta. (Phillips 2018, 423.)

Tutkimuksia on tehty keskittyen varsinkin hevosiin sekä koiriin, sillä näillä kahdella eläinlajilla on ollut eniten merkitystä sodankäynnin kannalta. On aika suunnat huomio myös muihin eläimiin. Esimerkiksi karja on ollut erityisen tärkeä osa rintamaa sekä siviilien arkea, sillä karjan pitäminen on tarkoittanut ruokaa sekä selviytymistä. Emme voi kuitenkaan jättää karjan merkityksellisyyttä pelkän ruoan varaan, sillä se on vaikuttanut monin eri tavoin sodan arkeen ja kulkuun.

Sodan lomassa suomalaiset sotilaat elivät suurilta osin metsässä etenkin jatkosodan aikana. Metsissä sotilaat metsästivät ja kalastivat, koska siitä oli lisäapua muonitukseen. (Soikkanen 2005, 576.) Metsissä sotilaat törmäsivät monenlaisiin eläimiin, myös vapaana olevaan karjaan, jota joko hyödynnettiin riistan tavoin, otettiin hoiviin tai jätettiin yksin selviytymään. Metsä toimi sotilaille suojana sekä hyödykkäiden tarjoajana.

Jo sana *livestock* (suom. karja) viittaa siihen, että ruoka nähdään olevan peräisin eläimestä, mutta näemme myös nämä eläimet tuotteina. Eläinten *esineellistäminen* on vanha asia, jota on tapahtunut koko eläinten kesyttämisen aikana viimeiset 10 000 vuotta. Jotkut eläinlajit ovat taipuvaisempia kesyttämislle ja täten myös esineellistämislle omien lajiominaisuuksiensa takia. Esimerkiksi karja, kuten lehmät ja lampaat, ovat kesytetty onnistuneesti, koska he ovat

laumaan ja paimentamiseen taipuvaisia lajeja. Toisinaan on väittänyt siitä, kesytettiinkö eläimet tarkoituksella vai ei. Siitä huolimatta eläinten tarkoituksenmukaisella pitämällä on ollut suuret vaikutukset historian kulkuun. On tärkeä huomioda, että eläinten omistaminen on laajalti länsimaista ja kristinuskon alaista kulttuuria, sillä muualta maailmasta löytyy erilaisia historiallisia ja kulttuurillisia suhteita eläimiin. (Wilkie 2017, 279–281.)

Ruokana käytettyjen eläinten oikeuksia alettiin huomioida ensimmäisen kerran 1800-luvulla ja 1900-luvulla oikeuksien puolesta tehtiin enemmän töitä. Tämä oikeudellinen työ on yhä aktiivisena. Vielä ennen vuotta 1996 eurooppalaisten maatalaeläinten oikeudet olivat samat kuin esimerkiksi perunoilla. Maatalaeläimet ja karja ovat yhä omistettavia tuotteita, vaikka niihin viittaisikin erilaisilla sanoilla. Eläimiä voidaan yhä tappaa, omistaa, myydä ja muunnella, kuten kaikkia muitakin omistettavia tuotteita. Yhä suurempi osa ihmisistä on etäännyttänyt liharuokan alkulähteiltä ja siksi suhde ja ymmärrys näihin eläimiin saattaa kärsiä entisestään. Ne, jotka työskentelevät pienemmässä skaalassa (ei tuotantoeläimet) teurastettavien eläinten kanssa, jakautuvat usein kahteen ryhmään. Ensimmäiset näkevät eläimet heidän ystävinään – vaikkakin vain väliaikaisesti. Toiset taas pyrkivät olemaan kiintymättä eläimiin liikaa. Tässä yhteydessä raja tuotteen ja lemmikin välillä ei ole kovinkaan selkeä. (Wilkie 2017, 281–287.)

Pro gradu -tutkielmani asettuu *posthumanismiin* (Lummaa & Rojola 2014) piiriin – tarkemmin *humanistiseen eläintutkimukseen*. Pyrkimykseni on tuoda esille eläinlääkintää, muuten niin ihmiskeskeisen sotatutkimuksen saralle. Posthumanismi on vahvasti eettisesti latautunut ja on esimerkiksi lujasti kytköksissä eläinfilosofiaan (Lummaa & Rojola 2014, 14). Tässä asetelmassa eläinten kyvykkyyteen ja olemukseen liittyy taustaolettamuksia, jotka tekevät ihmisistä ja eläimistä tasa-arvoisia lajeina, vaikka eri lajien toimijuus on aina erilaista. Käytän teoriana *toimijaverkkoteoriaa* (Latour 2005), joka ottaa huomioon ihmiset, eläimet sekä esineet tasavertaisina toimijoina. Ne kaikki vaikuttavat omalla tavallaan asioiden kulkuun. Aineistoni muodostuu Sotamuseon arkiston SA-kuvista, joissa esiintyy karjaa. Karjalla tarkoitan eläimiä, joita on pidetty maataloilla ja joista on saatu esimerkiksi maitoa, lihaa, villaa ja muita hyödykkeitä. Näistä eläimistä olen rajannut tutkielmani lehmät, vuohet, lampaat sekä siat.

Tällä tutkielmalla pyrin laajentamaan humanistisen eläintutkimuksen kenttää ja toisaalta myös tuomaan esille erilaisen näkökulman perinteisen historiallisen sotatutkimuksen pariin (ks. esim. Raunio & Kilin 2005a, Raunio & Kilin 2005b). Pyrin myös vaikuttamaan

yhteiskunnallisella tasolla eläinten oikeuksiin ja asemaan tuomalla esille ihmisten ja eläinten suhdetta sodan kontekstissa. On huomioitava, että kaikki tapahtumat ja kohtaamiset sodan kontekstissa eivät ole negatiivisia, eivätkä eläinyksilöt ole aina tarkoituksenmukaisesti alistettuja tai hyväksikäytettyjä. Kuvia sekä tapahtumia on tulkittava aikansa kontekstissa. On silti mainittava, että ihminen on riippuvainen eläimistä ja perinteisesti eläin on ollut altavastaajan asemassa.

1.2 Tutkimuskysymykset

Tutkielmani tutkimustehtävä on tuoda esille karjasta, sodasta, ihmisistä ja kaiken tämän lomassa tapahtuvasta todellisuutta kuvastava toimijaverkko. Toimijaverkossa tulee ilmi keskeiset toimijat, miten he tai ne toimivat sekä mitä keskeisiä asioita verkoston sisällä tapahtuu. Toimijaverkko konkretisoi toimijoiden yhteydet ja niiden välillä tapahtuvat asiat. (Latour 2005.) Toimijaverkon avulla selitän eläinten, sodan, ihmisten ja muiden toimijoiden sosiaalista todellisuutta.

Tutkielmani tutkimuskysymykset keskittyvät nimenomaan toimijuuteen. Keskeisenä tutkimuskysymyksenä toimii: Minkälainen toimijuus karjalla oli toisen maailmansodan aikana ja mitkä asiat siihen vaikuttivat? Tämä kysymys pureutuu karjan yleiseen toimijuuteen eli siihen minkälaista toimijuutta kuvissa näkyy – mitä eläimet tekivät, mitä heille tehtiin, missä he olivat ja mitä he saivat tehdä. Toisaalta tämä tutkimuskysymys kertoo myös siitä mitkä asiat vaikuttavat toimijuuden rakentumiseen. Eli minkälaiset rajat toimijuudella oli, mitkä tekijät siihen vaikuttivat ja missä määrin karja sai toimia. Toimijuuden teoriana käytän toimijaverkkoteoriaa (Latour 2005). Toimijaverkkoteoria sopii teoriana hyvin tutkielman tutkimuskysymyksiin, sillä sen avulla otetaan sekä elollinen että eloton materia huomioon toimijoina.

Tutkielman toinen tutkimuskysymys liittyy karjaan sodan kontekstissa: ”Miten karja vaikutti sodan arkeen ja miten sota vaikutti karjan arkeen?”. Tämä tutkimuskysymys pureutuu enemmän siihen, miten sota ja eläimet vaikuttavat toisiinsa. Kysymyksen avulla vastaan esimerkiksi siihen, mitä eläimet ovat mahdollistaneet sodan kontekstissa tai mitä heidän eteensä on jouduttu tekemään. Kysymyksen avulla vastaan myös siihen, miten sota näkyy karjassa, mitä eläimet joutuivat kokemaan ja miten se on vaikuttanut heihin toimijoina.

Historiantutkija Pearson (2017) esittelee artikkelissaan, miten eri tavoin eläinten toimijuus on piirretty esille historiaan. Etenkin länsimaisessa kulttuurissa on historian aikana syntynyt ero

kulttuurin ja luonnon välille, vaikka monissa muissa kulttuureissa luonnon ja kulttuurin välillä ei ole erotusta. Pearson on seurannut Latourin ja Harawayn ajatusta: eläimet ovat historiaa ja kulttuuria muuttavia toimijoita, sillä he vaikuttavat asioiden kulkuun. Hän esittelee myös, miten jotkut tutkijat eivät usko eläinten olevan toimijoita, sillä heiltä puuttuu tarkoituksenmukaisuutta sekä kielellinen kyky. Näitä ajatuksia vastaan on kuitenkin noussut uusia argumentteja ja tutkimustuloksia siitä, miten tarkoituksenmukaisuus syntyy suhteessa sekä miten ihmiset ovatkin epärationaalisempia ja vähemmän tarkoituksenmukaisia kuin aikaisemmin ajattelimme. (Pearson 2017, 240–249.) Ajatustapa, jossa kulttuurin ja luonnon välillä ei ole tarkkaa erottelua, tulee näkyviin tutkimuskysymyksissäni, sillä ne pureutuvat nimenomaan sodan ja eläinten väliseen suhteeseen.

Tutkimuskysymysten lomassa keskityn sotaolosuhteiden erityisyyteen, sillä arki on näyttänyt erilaiselta lähes kaikkien ihmisten ja eläinten kohdalla. Karjanhoito on osa arkea, johon sotaolosuhteet ovat vaikuttaneet. Karjanhoidon kontekstissa on saattanut syntyä erikoisiakin tilanteita sekä ratkaisuja erityisten olosuhteiden takia. Sotaolosuhteet ovat vaikuttaneet tietynlaisen toimijuuden syntymiseen, minkä tuon tutkimuskysymysten ohessa esille. Toimijuuden kannalta tuon esille myös valitsemieni eläinlajien luonnollista ympäristöä sekä sitä, mitä he tarvitsevat eläiminä ja mihin he ovat tottuneet.

Kirjallisuustieteilijät McFarland ja Hediger kertovat useita esimerkkejä siitä, miten voi argumentoida eläimen toimijuutta vastaan ja sen puolesta. Lopulta he kuitenkin kirjoittavat, että asiaa pohtimalla huomaamme, että eläinten toimijuus muistuttaa yhä enemmän ihmisen toimijuutta ja toisaalta myös ihmisen toimijuus muistuttaa eläimen toimijuutta. Joka tapauksessa tulemme aina vertaamaan eläimen toimijuutta käsitykseen ihmisen toimijuudesta. Jossain vaiheessa vastaan tulee raja, jonka takaa emme enää välttämättä ymmärrä kaikkia toisen osapuolen ulottuvuuksia. Toimijuus terminä on problemaattinen, sillä se riippuu monista eri asioista kuten lajista, yksilöstä, kontekstista sekä miten toimijuus itsessään määritellään. (McFarland & Hediger 2009, 8–9 & 16.) Toimijuus terminä on myös hyödyllinen, koska pääsemme sen avulla käsiksi eläinten toimintaan, mitä monet tutkijat ovat aikaisemmin vältelleet vääristämisen pelossa. Tutkimuksen kannalta on tärkeää määrittää toimijuus ja analysoida tämän rajoissa.

1.3 Tutkimusta eläimistä, toimijuudesta ja sodasta

Posthumanistista eläintutkimusta on tehty paljon. Posthumanismin yksi uranuurtajista on muun muassa sukupuolentutkimusta tehnyt Donna Haraway, joka on julkaissut yhden

posthumanismin tärkeimmistä teoksista. ”A Manifesto for Cyborgs – Science, Technology and Socialist Feminism in the 1980s” -essee on julkaistu vuonna 1985 *Socialist Review* -lehdessä. Essee käsittelee kyborgin käsitettä, joka erottaa ”ihmisen” eläimestä ja ”ihmisen” koneesta. Haraway ehdottaa, että kyborgien kuvaaminen on tapa, jolla päästään eroon dualismista, jonka olemme asettaneet kehoillemme. (Haraway 1985, 65–108.) *When Species Meet* -teoksessaan Haraway keskittyy enemmän eläimiin käsitteiden, kuten yhdessätulemisen tai yhdessämuotoutumisen, luontokulttuurin sekä kumppanuuslajien, kautta. (Haraway 2008.) Suomessa esimerkiksi historiantutkija Heta Lähdesmäki on käyttänyt Harawayn ajattelua tutkimuksensa perustana, etenkin väitöskirjatyössään *Susien paikat – Ihminen ja susi 1900-luvun Suomessa*. Lähdesmäen väitöskirja keskittyy susien ja ihmisten suhteeseen sekä sen muotoutumiseen. Hän osoittaa, että susien paikat ovat vahvasti suden sekä ihmisen yhdessä muodostamia alueita – usein myös väkivaltaisesti. (Lähdesmäki 2020.)

Posthumanistiseen ajatteluun on vahvasti vaikuttanut myös Bruno Latourin teokset. Latour sekä Haraway ovat molemmat kirjoittaneet luontokulttuurin käsitteestä, joka on juurtunut posthumanistiseen keskusteluun. Käsite tarkoittaa, että luonto sekä kulttuuri eivät toimi toisistaan irrallisina vaan ovat yhteenkietoutuneita. (Latour 2004.) Tämän lisäksi Latour tunnetaan nimenomaan toimijuuden tutkimisesta ja toimijaverkkoteorian kehittämisestä. (Latour 2005.)

Perinteentutkija Taija Kaarlenkaski on keskittynyt erityisesti ihmisen ja lehmän kulttuuriseen suhteeseen. Kaarlenkaski on kirjoittanut väitöskirjansa ihmisen ja lehmän kulttuurisen suhteen rakentumisesta (Kaarlenkaski 2012) sekä artikkeleita esimerkiksi posthumanismista ja monilajisuudesta etnologiassa (Kaarlenkaski & Steel 2020) sekä eläimistä teollisessa tuotannossa (Kaarlenkaski & Latva 2022). Kaarlenkasken väitöskirjassa käy ilmi, miten ihmiset kertovat lehmästä kulttuurisesti eri tavoin. Samoin käy ilmi, että ihmisen ja lehmän kulttuurinen suhde on hyvin ruumiillista, sukupuolittunutta sekä tunteikasta. Toisaalta lehmä on ihmisen ystävä, mutta myös tuotantoeläin, joten meillä on ristiriitainen suhde lehmän kanssa. Karjanhoito on lehmien osalta ollut sukupuolittunutta, sillä ennen 1960-lukua lehmien lypsäminen oli nimenomaan naisten työ, johon nuoret tytöt oppivat ympäristönsä kautta. Vasta lypsämisen koneellistumisen kautta miehetkin alkoivat samaiseen työhön. Toisaalta monet karjanhoitoon liittyvät asiat ovat hyvin ruumiillisia, kuten lypsäminen sekä kommunikointi. Ihmisen ja lehmän kulttuurinen suhde on myös emotionaalinen, sillä esimerkiksi lypsäminen on hyvin intiimiä ja lehmiin on suhtauduttu samoin kuin muihin

tärkeisiin kotieläimiin. Silti ihmisen ja lehmän suhde on ristiriitainen, sillä lehmä on samaan aikaan lemmikki ja tuotantoeläin.

Kaarlenkaski ja Lonkila (2020) ovat tuoneet esille artikkelissaan ”näkymättömän lehmän” ideaalin, jonka tavoittelemisen maidontuotannon käytännössä on saavuttamatonta. He osoittavat, että suomalaiset maitotilan työntekijät toivovat lehmien olevan ”näkymättömiä”, mutta ideaali rikkoutuu arjessa, sillä ihmisten täytyy erinäisistä syistä toimia lehmien kanssa yhteistyössä. Usein tämä tapahtuu vastustamisen takia. Se näkyy esimerkiksi tilanteessa, jossa lehmä ei pysty toimimaan lypsykoneiden kanssa. Kuoljok (2020) osoittaa artikkelissaan, että porojen GPS-panta vaikuttaa perustavanlaatuisesti poron ja paimenen suhteeseen. GPS-panta antaa paimenelle jatkuvasti uutta tietoa, johon paimen reagoi eri tavoin riippuen tilanteesta. Tähän vaikuttavat asiat kuten pedot, sääolosuhteet sekä turistit. Nämä tiedot yhdessä GPS-laitteen kanssa nostattavat paimenessa tietynlaisia tunteita, jotka vaikuttavat ihmisen ja eläimen väliseen suhteeseen.

Historiantutkija Sari Mäenpää (2016) on kirjoittanut merimiehistä ja heidän eläinkumppaneistaan (companion animal). Mäenpää tuo artikkelissaan esille, miten eläimet paransivat merimiesten sosiaalisia suhteita, koska he huolehtivat eläimistä yhdessä. Laivoilla vallitsi muuten homofobinen ympäristö, jota ruokki fyysisen läheisyyden sekä tunteiden puuttuminen. Eläinten pitäminen liittyi merimiesten identiteettiin olla lähellä luontoa sekä vastustaa teknologista muutosta. Mäenpää osoittaa, että miehillä oli ikävä kotiolosuhteita ja eläinten pitäminen laivoilla auttoi muodostamaan kodin kaltaisia kokemuksia myös laivamatkoilla. Eläinten pitäminen oli vastakohtana muuten niin hierarkkiselle ja tarkalle maskuliiniselle sosiaaliselle järjestykselle, joka vallitsi laivoilla. Eläimistä huolehtiminen ei ollut epämaskuliinista, vaan valtasuhteita määritteli ihmisten omistamat eläimet. Eläimet olivat myös sidoksissa omistajansa hierarkkiseen asemaan, mikä näkyi esimerkiksi siten, että jotkut eläinyksilöt saivat kulkea laivalla vapaasti tai saivat parempaa ruokaa.

Eläinten toimijuus on yksi keskeisimmistä käsitteistä kaikessa humanistisessa sekä yhteiskuntatieteellisessä eläintutkimuksessa. Eläinten toimijuutta sekä eläintutkimusta tehdään usein monitieteisesti. Esimerkiksi historiantutkijat Tuomas Räsänen ja Taina Syrjämaan (2017) toimittamassa teoksessa sosiologit Leena Koski ja Pia Bäcklund (2017) ovat kirjoittaneet ihmisten sekä koirien yhteisestä toimijuudesta kouluttamisessa. Yhteinen toimijuus korostuu esimerkiksi koirien harrastustoiminnassa, jossa kouluttaja sekä koira yhdessä päättävät mitä tehdä ja miten kyseinen asia tehdään. Molemmat osapuolet vaikuttavat

siihen, mitä toinen tekee tai miten toinen reagoi. Ihmisen ja koiran yhteisessä toimijuudessa korostuu yhteistyö, jossa ihmisen halukkuudesta tulee myös koiran halukkuutta. Mitä onnellisemmalta koira vaikuttaa harrastuksen aikana, sitä enemmän hänen nähdään tykkäävän siitä. Tuomas Räsänen (2017) artikkeli merikotkan toimijuudesta kertoo Suomen luonnonsuojelun muutoksesta 1960-1970-luvuilla. Ihmisten ja merikotkien suhde on muuttunut vahvasti metsästyksestä suojeluun. Suurimpana syynä muutokselle on ympäristömyrkköjen vaikutus merikotkien kuolleisuuteen.

McFarlandin ja Hedigerin (2009) teos keskittyy myös monitieteiseen eläintutkimukseen. Kyseisessä teoksessa on etologi Debra Durhamin ja mediatutkija Debra Merksinin (2009) artikkeli institutionaalisesta eläinten hoidosta toimijuuden näkökulmasta. Heidän mukaansa tieteilijät käyttävät tietynlaista kieltä, jotta he voivat sivuuttaa koe-eläinten tuntemaa kipua ja samalla suojella itseään huonolta omatunnolta. Tämä on osa suurempaa ajatusta, jossa ihmiset kontrolloivat eläimiä ja näkevät heidät usein objekteina. Ympäristötieteilijä Traci Warkentin (2009) tuo artikkelissaan esille valaiden toimijuutta eläintarhoissa. Hänen mukaansa eläintarhat eivät mahdollista näkemään valaat erilaisina yksilöinä. Eläintarhat pyrkivät esittämään valaiden toimijuutta tietynlaisena, mutta valaat ilmaisevat toimijuuttaan sen ulkopuolelta erilaisin keinoin rajoittuneesta elinympäristöstä huolimatta. Esimerkiksi ruoan varastaminen ja kosketuksen välttäminen saattavat olla merkkejä tyytymättömyydestä yksipuoliseen rutiiniin.

Sotaeläimistä ja eläimistä sodassa on tehty jonkin verran tutkimusta. Etenkin hevosista ja koirista löytyy paljon erilaisia tutkimuksia ja kokoelmateoksia. Sotakoirista löytyy lukuisia tutkimuksia esimerkiksi yksittäisistä koirista, miten koiria on käytetty tietyissä sodissa tai tietyissä kulttuureissa sodanvälineinä (ks. esim. Rees 2020, Alger & Alger 2012). Samankaltaisia tutkimuksia löytyy hevosista (ks. esim. Drews 2004, Leinonen 2013).

Military-Animal Industrial Complexia käsittelevässä teoksessa esitellään eri eläimiä sodan kulkuvälineinä (*vehicle*), eläinten hyödyntämistä sodassa, eläimiä sodan aseina, eläimiä sodan aikana sekä sen jälkeen sekä sodan ja eläinten tulevaisuutta. Teos ottaa myös kantaa siihen, miten tämän kompleksisen suhteen kanssa pitäisi toimia. (Nocella II, Salter & Bentley 2013.) Historiantutkija Gervase Phillips on kirjoittanut eläimistä sodassa. Artikkelissaan hän käsittelee eläinten merkitystä käyttäen esimerkkinä muun muassa karjaa sekä hevosia. Phillips kirjoittaa myös eläinten tutkimisesta sotatutkimuksessa, ja siitä miten eläimet jäävät usein ihmisten varjoon. Koirista on kirjoitettu artikkelissa nimenomaan tunteiden sekä toimijuuden

näkökulmista. Phillips vetää artikkelinsa yhteen sillä, että eläimet tulisi kirjoittaa sodan tutkimuksessa enemmän näkyviin. (Phillips 2018.) Siksi eläinten tutkimus sodassa onkin lisääntynyt lähivuosina ja yleisten eläinlajien, kuten koirien ja hevosten lisäksi, tutkimukseen otetaan mukaan moninaisten lajien edustajia.

Eri eläinlajeja on käsitelty sodan kontekstissa. Hedigerin (2013) toimittamassa teoksessa käsitellään muun muassa hevosia, rottia, eläintarhaeläimiä, mehiläisiä sekä koiria. Teoksessa käsitellään myös eläinten edustusta sodassa kuten kuvissa, muistotilaisuuksissa sekä historiallisissa teoksissa, jotka käsittelevät sotia. Useat sotaan liittyvät teokset ottavat kantaa asian eettisyyteen ja aiheen parista löytyy myös kokonaan kantaottavia julkaisuja. Filosofin Josh Milbrunin ja valtiotieteilijä Sara Van Goozen artikkeli on pyrkimys oikeudenmukaisempaan sodankäynnin teoriaan, jossa pyritään ottamaan eläimet huomioon paremmalla tavalla. Artikkelillaan he ovat tuoneet esille, että eläimet pystytään ottamaan huomioon ilman liian suuria ponnisteluja ja resurssien käyttöä. (Milburn & Van Goozen 2021.)

Uuden sotahistorian parista löytyy tutkimuksia, jotka monipuolistavat perinteistä sotatutkimusta erilaisin näkökulmin. Helene Laurent (2008) on kirjoittanut terveydestä toisen maailmansodan aikana. Suomalaiset selvisivät sodasta terveydellisesti verrattain hyvin, sillä yleinen yhteiskuntarauha säilyi. Siviilien hoitaminen jäi kuitenkin vähemmälle, sillä suurin osa lääkäreistä toimi rintamalla. Etenkin syksyn 1941 ja kevään 1942 välinen aika oli suomalaisten terveydelle vaikeaa aikaa, sillä edellinen kesä oli kuiva ja talvi tuli aikaisin. Sota-ajan takia alettiin puhumaan kansanterveydestä, joka tarkoittaa sitä, että kansalaisten terveys on valtion vastuulla. Sari Näre (2008) on kirjoittanut miehistä ja naisista sodan aikana. Miehet kokivat puolustavansa kotimaata nimenomaan perheen takia. Naiset kokivat olevansa vastuussa töistä sekä henkisten ja fyysisten haavojen hoitamisesta. Miehet olivat rintamalla, mutta naiset auttoivat sotatoimissa Lotta Svärd -järjestön kautta. Naiset ja miehet erkaantuivat toisistaan niin fyysisesti kuin henkisestikin sota-ajan takia.

Ilkka Seppinen (2008) on kirjoittanut liikkumisesta toisen maailmansodan aikana. Suomalaiset lähtivät pitkille matkoille uudella tavalla sodan alettua. Alussa liikkuminen oli virallista sotatoimien takia, mutta sodan edetessä liikkuminen normalisoitui ja sitä alettiin tekemään yhä enemmän. Ennen sota matkustaminen oli nimenomaan varakkaiden harrastus, mutta sota muutti tämän, sillä matkustamisesta tuli tavallista. Tiina Kinnunen (2008) on kirjoittanut naurusta sodan keskellä. Vaikka nauru ja ilo tuntuvat epäluonnolliselta sodan

aikana, olivat ne sodassakin läsnä. Huumori oli merkittävä selviytymiskeino sodan aikana. Usein ilo syntyi arkisista asioista kuten kirjeenvaihdosta, mutta toisaalta myös sallimattomien toimien kautta. Sodan aikana oli paljon sääntöjä ja kieltoja, kuten tanssikielto. Salainen tanssiminen ja lottien salainen alkoholinjuonti toi myös iloa sodan keskelle.

Veli-Matti Syrjö (2005) on kirjoittanut jatkosodan aikaisesta propagandatoiminnasta eli mielialahoidosta. Toimintaa oli neljä haaraa: omiin joukkoihin kohdistuva valistustoiminta, kotirintamalle kohdistuva tiedotustoiminta, viholliseen kohdistuva propaganda sekä erillisenä viihdytystoiminta. Propagandan nähtiin tukevan menestyksellistä sodankäyntiä.

Valistustoimintaa harjoittivat korkeimmissa asemissa olevat Puolustusvoimien jäsenet. Radiotoiminta oli suurimmaksi osin viihdeohjelmaa, hengellistä sisältöä, puheita ja katsauksia sotatilanteeseen. Etenkin toiminnan alkuvaiheessa levitettiin Suur-Suomi-henkistä propagandaa. TK-miesten (tiedotuskomppaniemies) keskuudessa harjoitettiin sotasensuuria, eli miehet eivät saaneet toimia täysin vapaasti, vaan heidän täytyi harjoittaa valvottua propagandaa toiminnassaan. Asemasodan aikana propaganda oli suurimmaksi osin viihdytystoimintaa.

2 Teoria ja tausta

2.1 Humanistisesta eläintutkimuksesta

Humanistinen ja yhteiskuntatieteellinen eläintutkimus alkoi laajalti 1990-luvulla, mutta Suomessa se alkoi yleistymään 2000-luvulla. Tutkimusalasta käytetään monia nimityksiä kuten *ihmistieteellinen* tai *kulttuurinen eläintutkimus*. Eläintutkimuksen voi karkeasti jakaa kahteen: *human-animal studies* sekä *critical animal studies*. Näiden välinen ero ei ole selkeä ja eroavaisuudet näkyvät enemmän tutkijoiden painotuksissa kuin itse suuntauksissa. (Ratamäki 2010, 417–419.) Tässäkin tutkielmassa on vaikea erottaa, kumpaan suuntaukseen se kuuluu, koska tutkielma sisältää piirteitä molemmista suuntauksista. Eläintutkimuksen näkökulmana on tarkastella ihmisten ja eläinten yhteenkietoutunutta suhdetta, usein monitieteellisesti. Eläimet nähdään ihmisten rinnalla yhteiskunnallisiin, kulttuurisiin ja sosiaalisiin prosesseihin vaikuttavina tekijöinä. (Schuurman & Räsänen 2020, 1–2.) Tämän tutkimusalan noususta puhutaan usein *eläinkäänteenä*, joka on osa posthumanistista ja *uusmaterialistista* teorisointia. (Andersson ym. 2014, 5–6.) Näissä kritisoidaan ihmiskeskeisyyttä ja korostetaan toimijuuden rakentumista suhteessa inhimillisiin ja ei-inhimillisiin oloihin. (Kaarlenkaski 2021, 329, 333.) Tutkielmani taustalla vaikuttaa uusmaterialismi, vaikka en sitä aktiivisesti tuokaan esille, sillä uusmaterialismi on tiukasti kietoutunut yhteen posthumanismiin eläinkäänteen kautta.

Humanistisen ja yhteiskuntatieteellisen eläintutkimuksen piiriin mahtuu muitakin teoreettisia lähtökohtia kuten 1960- ja 1970-lukujen ympäristöhuolesta noussut *ekokritiikki* (Lahtinen & Lehtimäki 2008). 1970- ja 1980-luvulla julkaistiin filosofisia ja eläineettisiä teoksia (mm. Peter Singer 1973, Mary Midgley 1978 & Tom Regan 2013), joista nykypäivän eläineettinen pohdinta juontaa juurensa. Eläintutkimus on ollut yleisempää yhteiskuntatieteellisillä aloilla, mutta se on tullut yhä yleisemmäksi humanistisillakin aloilla etenkin 2010-luvulta lähtien (Shapiro 2020, 805–811). Tieteenalalla kritisoidaan luonnontieteissä yleistä ajatusta eläimistä vain biologisina olentoina sekä erilaisia luokituksia, jotka eläimiin kohdistuvat. Luokituksilla voi olla negatiivinen vaikutus eläinten kohteluun (Tuomivaara 2016, 127–128). Yleisimpiä tutkimuksen aiheita ovat ihmisen ja eläinten välinen suhde sekä miten eläimet ovat vaikuttaneet erilaisiin yhteiskunnallisiin, kulttuurisiin ja sosiaalisiin tapahtumiin. (Kaarlenkaski 2021, 330–332.) Tutkielmani aihe kohdistuu tämän kannalta yleiseen asetelmaan, jossa tarkastellaan eläinten vaikutusta yhteiskunnalliseen, kulttuuriseen ja sosiaaliseen kokonaisuuteen, joka tässä tapauksessa on toinen maailmansota.

Ihmistieteissä etenkin toimijuus on noussut yhdeksi keskeisimmistä näkökulmista eläintutkimuksen parissa. Toimijuus voidaan ymmärtää monella tavalla, mutta yleisesti se ymmärretään rakentuvan aina suhteessa toiseen. Eläinten ymmärretään kokevan tuntemuksia, tunteita, toimintaa, ajatuksia ja kokemuksia, joiden kautta he ovat vuorovaikutuksessa ympäristönsä muiden toimijoiden kanssa. Eläinten toimijuuden ymmärtäminen vaihtelee ja muuttuu. (Schuurman & Räsänen 2020, 10–11.) Yhteistä eläintutkimukselle on se, että eläinten toimijuutta arvioidaan aktiivisesti uudelleen, jolloin myös kyseenalaistamme vakiintuneet toimintatavat, jotka voivat vaikuttaa negatiivisesti esimerkiksi eläinten kohteluun (Ratamäki 2010, 420). (Kaarlenkaski 2021, 332–333.)

Perinnetieteissä (folkloristiikka, uskontotiede, etnologia & perinteentutkimus) eläimiä on tutkittu esimerkiksi osana mytologiaa (ks. esim. Knuutila 2009), uskomuksia (ks. esim. Sax 1994), rituaaleja (ks. esim. Haavio 1967) sekä symboliikkaa (ks. esim. Klementtinen 2002; Pentikäinen 2005). Eläimet ovat tutkimuksissa olleet ihmisten käsityksien ja toimien kohteena eivätkä itse tutkimuksen keskipisteinä (Lehtonen 2019, 109). Eläinkäänteen jälkeen perinnetieteissä on tarkasteltu eläinaiheita ymmärtäen heidät persoonallisina yksilöinä sekä henkisinä olentoina (ks. esim. Magliocco 2018; Thompson 2019). Myös toimijuuden käsite on otettu aktiiviseksi osaksi tutkimuksen tekoa ja metodologiaa, sekä kenttätöitä on pohdittu uudeltaisesta näkökulmasta, jossa pyritään ottamaan eläimet aktiivisesti mukaan. (Kaarlenkaski 2021, 333–338.)

2.2 Posthumanismi

Posthumanismi on ihmisen erityisasemaa kyseenalaistava ajattelutapa, joka vaikuttaa etenkin humanistisessa ja yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa. Posthumanismi-termin alku on 1970- ja 1980-luvuilta, mutta sen juuret ovat kauempana esimerkiksi 1800-luvun lopun lääketieteellisestä, psykoanalyttisesta ja taloudellis-poliittisesta ajattelusta 1970-luvun ympäristöherätykseen. Posthumanismi pyrkii ymmärtämään maailmaa eri tavalla kuin ”epäonnistunut” humanismi, jossa ihminen ymmärretään ylempiarvoisena ja parempana kuin muut ei-inhimilliset organisaatiot. Posthumanismin lähtökohtana on ajatus, että ihminen ei ole älyllisesti, psyykkisesti, sosiaalisesti tai fyysisesti parempi kuin ei-inhimilliset organisaatiot sekä koneet. (Lummaa & Rojola 2014, 13–14.) Omassa tutkielmassani tämä tulee ilmi esimerkiksi toimijaverkkoteoriassa, jonka avulla myös esineet ymmärretään muutoksia tekevinä toimijoina.

Posthumanismi voidaan ymmärtää kahdella tavalla. Posthumanismi viittaa siihen, miten monet ihmiset elävät ja tulevat elämään kemiallisesti, kirurgisesti ja teknologisesti muokatuissa kehoissa tai läheisessä suhteessa esimerkiksi koneiden kanssa (*transhumanismi*). Toisaalta posthumanismi, etenkin kriittisesti, viittaa myös kulttuuristen representaatioiden, valtasuhteiden ja diskurssien tutkimiseen, jossa ihminen on perinteisesti ollut muiden yläpuolella. Filosofisena, poliittisena ja kulttuurisena lähestymistapana posthumanismi lähestyy ihmistä teknologisen modifikaation ajassa, hybridisoitujen elämämuotojen kanssa sekä uudenlaisen eläin- sekä elämäkäsitelmän kautta. (Nayar 2018, 3.) Tämä tutkielma pureutuu posthumanismin toiseen puoleen eli siihen, jossa tutkitaan nimenomaan kulttuurisia valtasuhteita, joissa ihminen on perinteisesti muiden yläpuolella. Tämän lomassa tulee esille kulttuurisia käytänteitä, jotka edustavat suurempia valtasuhteita sekä sen ajan kulttuurillista ja sosiaalista todellisuutta. Itse valokuvatkin voidaan tulkita jonkinlaisina kulttuurisina representaatioina.

Posthumanismi on eettisesti ja poliittisesti latautunut ajattelutapa, sillä se on kritiikkiä *essentialismille, intentionaalisesti käsitetyille toimijuudelle* sekä *kielellisesti käsitetyille subjektiudelle* (Lummaa & Rojola 2014, 14). Essentialismi on olemusajattelua, jossa ajatellaan yksilöiden toimivan oletettujen ”tyypillisten” lajiominaisuuksien mukaan, esimerkiksi kansallisuuden tai sukupuolen mukaan (Tieteen termipankki: essentialismi). Intentionaalisella toimijuudella tarkoitetaan sitä, että toimijuutta on vain heillä, jotka ovat intentionaalisia eli pystyvät osoittamaan itsensä ulkopuolelle ja olla suuntautuneita johonkin muuhun. Intentionaalisuudessa tämä tapahtuu esimerkiksi kielen sanoilla tai mielentiloilla kuten toivo tai pelko. (Tieteen termipankki: intentionaalisuus.) Kielellisesti käsitetyllä subjektilla tarkoitetaan, että ajatteleva ja toimiva minä on sidonnainen kieleen ja, että kommunikaatio subjektien välillä on mahdollista vain sanojen avulla (Tieteen termipankki: subjekti). Nämä poliittiset ja eettiset ajattelutavat kulkevat myös tämän tutkielman mukana.

Posthumanismissa voidaan keskittyä myös ihmisen erityisyyteen, mutta se ymmärretään eri tavalla. Ihminen kehittyy yhdessä erilaisten materiaalien ja teknologioiden kanssa. Nämä muodot ovat ei-inhimillisiä, mutta ne ovat aktiivisesti vaikuttaneet siihen, millaiseksi ihminen on muotoutunut. (Lummaa & Rojola 2014, 14–17.) Tässäkin tutkielmassa ihmiset ovat melkein pä yhtä keskeisessä asemassa eläinten kanssa, sillä toimijoina he ovat vaikuttaneet toisiinsa vahvasti. *Kriittinen posthumanismi* korostaa ihmisen erilaisuutta eläinlajina samalla hylkien ajatuksen ihmisen erityisyydestä. Tämä haara hylkää myös perinteisen humanismin *ableismin*, ja ottaa huomioon monenlaiset kehot eri tavalla kyvykkäinä – mukaan lukien

eläimet. Kriittinen posthumanismi korostaa yhteistä haavoittuvaisuutta, joka vaatii ajatusmaailman uudelleenjärjestelmistä ihmisten kohdalla. (Nayar 2018, 4.) Vaikka en tässä tutkielmassa korosta posthumanismin kriittistä puolta, löytyy tästäkin tutkimuksesta siihen liittyviä piirteitä. Jo itse tutkimusasetelma sekä käyttämäni teoria kyseenalaistavat ihmisen erityisyyden muihin lajeihin verrattuna.

2.3 Eläinfilosofia

Posthumanismiin liittyy vahvasti eläinfilosofinen ajattelu, argumentointi ja pohdinta. Eläinten asemaa on pohdittu antiikin filosofiasta asti, mutta se on yleistynyt erityisesti 1900-luvun lopussa ja 2000-luvun alussa. Ihmisen ja eläimen suhdetta on pitkään varjostanut *dualismi*, *hierarkia* ja *kilpailu*. On ajateltu, että ihminen on erityinen ja parempi kuin muut eläimet. Siksi esimerkiksi puhumme ”vain eläimistä”. Eläinten subjektiivisista kokemuksista puhuminen tai heidän tutkimisensa on ollut joillekin tulenarka aihe, sillä monet pelkäävät eläinten inhimillistämistä. Samalla tämä mahdollistaa monien eläinten käyttämisen pelkkänä resurssina. Näin alistumme myös ajatukselle, että eläimet eivät kärsi tuotanto-, laboratorio- tai maatalousolosuhteissa, vaikka he eivät pääse toteuttamaan heille lajityypillisiä asioita. (Aaltola 2013b, 9–13.) Vaikka eläinten vahingollinen ”*inhimillistäminen*” on tutkimuksen vääristymisen kannalta olennainen puheenaihe, emme voi kiistää eläinten subjektiivisia kokemuksia kokonaan. Tällöin tutkijana on pyrittävä ymmärtämään eläinten kokemuksia ihmisen näkökulmasta, vaikka emme pystykään samaistumaan täydellisesti eläinten omiin kokemuksiin.

Ihmisten ja eläinten hierarkkinen suhde tulee ilmi myös siinä, että etsimme älykkyyttä esimerkiksi avaruudesta ja tietotekniikasta. Teemme roboteista ja mielikuvituksellisista ufoista ihmisen näköisiä ja samalla unohdamme eläinkunnan moninaisuuden, sillä esimerkiksi eläinten kognitiota tutkiva kognitiivinen etologia on vasta tieteenalana alkumetreilla. (Aaltola 2013b, 13.) Eläinten kognitio on moninainen ja eroaa ihmisen kognitiivisista toiminnoista. Tämän huomioiminen tutkimuksessa ei syyllistä inhimillistämiseen vaan kognition huomioiminen saattaa jopa rikastuttaa tiedon määrää ja parantaa sen laatua.

Evoluutiolla voimme perustella sitä, että ihminen ei ole lajien huipulla. Evoluution mukaan lajit ovat kehittyneet omaan suuntaansa ja maailma on täynnä omanlaisia eliöitä. Evoluution kautta voidaan kyseenalaistaa myös kilpailu. Vaikka kilpaileminen on evoluution kannalta luonnollista, on myös yhteistyö ja toisen auttaminen evoluution kannalta olennaista. Lajit selviytyvät jakamisen ja rinnakkaiselon avulla. Ihmislajille luonnollista on ollut toisten lajien

hyväksi käyttäminen, sillä metsästäminen ja kerääminen kuuluu ihmisen historiaan. Tämän lisäksi ihmisyksilöt ovat moraalisia olentoja, jotka pystyvät samaistumaan muihin ja kokemaan myötätuntoa. Se miten on tehty ennen ei tarkoita, että se olisi oikein tai moraalisesti hyväksyttävää. Eläinfilosofia pyrkii tarkastelemaan uudelleen sitä, mitä on pidetty aikaisemmin normaalina, itsestään selvänä ja luonnollisena eläinten kohtelussa, määrittelyssä ja asemoimisessa. (Aaltola 2013b, 14–16.)

Marian Dawkins on kirjoittanut siitä, miten eläimen kärsimystä voidaan arvioida tieteellisesti. Dawkins kirjoittaa, että esimerkiksi eläimen fyysisestä terveydestä, fysiologisista merkeistä ja käyttäytymisestä voidaan päätellä kärsiikö eläin vai ei. Tällöin täytyy tietää mikä on eläimelle normaali, luonnollinen ja lajityypillinen tila ja mikä on taas poikkeavaa. Toinen tapa on antaa eläimelle mahdollisuus valita ja ilmaista mielipiteensä. Koska eläimet eivät puhu samalla kielellä kuin ihmiset, heille on annettava päätöksen mahdollisuus. Eläimet ovat valmiita ponnistelemaan saadakseen sitä mitä haluavat. Jos ponnisteleminen on kohti jotain mitä he haluavat, on ponnisteleminen positiivista. Jos ponnistelu on taas sen takia, että eläin haluaa välttää jotain, on se negatiivista. (Dawkins 2013, 32–44.) Ihmisinä meidän on luotettava eläimen kärsimyksen arviointiin ja toisaalta yritettävä hypätä eläimen saappaisiin, vaikka meillä onkin vain omia kokemuksia siitä, että minkälaista on olla ihminen. Eläinten kärsimyksen arvioiminen on oleellista toimijuuden tutkimuksessa. Kärsimyksen määrä ja miten se tulee esille vaikuttaa olennaisesti analyysiin sekä tulkintaan.

Tom Regan on kirjoittanut eläinoikeuksien puolustamisesta turvautuen muihin teorioihin kuin *utilitarismiin*. Regan perustelee ihmisillä sekä eläimillä olevan *itseisarvoa* (*intrinsic value*), joka tarkoittaa sitä, että olennoilla on arvoa riippumatta iästä, sukupuolesta, lajista, rodusta tai muusta taustasta. Itseisarvo kieltää periaatteen tasolla sekä syrjinnän että teot, jotka tehtäisiin yhteisen hyvän vuoksi samalla vahingoittaen yksilön oikeuksia. Utilitarismissa hyväksyttäisiin yksilön oikeuksia polkevat teot, jos niistä on yleistä hyötyä. Regan argumentoi eläinten itseisarvon puolesta näin:

Meistä jokainen on kokeva oman elämänsä subjekti, tietoinen olento, jonka hyvinvoinnilla on merkitystä hänelle itsestään riippumatta hänen hyödyllisyydestään muille. Meillä on haluja, me pidämme joistakin asioista enemmän kuin toisista, meillä on uskomuksia ja tunteita, me muistamme ja odotamme asioita. Kaikki elämämme ulottuvuudet, mukaan lukien mielihyvä ja kipu, nautinto ja kärsimys, tyytyväisyys ja turhautuminen, olemassaolo tai ennenaikainen kuolema, vaikuttavat elämämme laatuun siten kuin me yksilöinä elämme ja koemme.

Tämä yhtäläisyys perustelee itseisarvon olevan myös eläimillä. (Regan 2013, 96–97.) Eläinten arvon perusteleminen on tärkeä taustaolettamus toimijuuden tutkimisessa. Myös tässä tutkielmassa oletetaan eläimillä olevan itseisarvoa, joka vaikuttaa analyysiin sekä tulkintaan.

Carol Adams on kirjoittanut lihan sukupuolittuneisuudesta. Valtaapitävät, eli miehet, ovat perinteisesti syöneet lihaa, jonka on ajateltu olevan ykkösluokan ruokaa. Naiset ovat taas pitäytyneet toisen luokan kansalaisten ruoassa eli kasviksissa, hedelmissä ja viljatuotteissa. Lihansyönti on siis maskuliinista ja tämä ajatus läpäisee useat yhteiskunnat ja kulttuurit. Tämä ilmiö toistuu monissa eri esimerkeissä: miehille suunnatut keittokirjat ovat yleensä liha-aiheisia ja 1800- ja 1900-luvun työväenluokkaperheissä miehet saivat lihan ”perheen elättäjinä”. Sota-aikana rajattu liha oli varattu maskuliiniselle sotilasväelle, jolloin siviilien lihansaantia säännösti. Perinteisesti naiset ovat ruoan valmistajia, jotka toiminnallaan alistuvat patriarkaalisen kulttuurin tapaan korostaa miestä ravitsemuksellisissa vaatimuksissa. (Adams 2013, 207–215.) Suomen kontekstissa lihan sukupuolittuneisuus ei ole näin suoraviivaista, sillä vielä toisenkin maailmansodan aikana ihmiset asuivat maalla, jossa viljeltiin viljaa ja kasvatettiin kasviksia, jonka lisäksi pidettiin eläimiä lihan saannin vuoksi. Suomalaisen miesten dieetissä on siis ollut monipuolisemmin muitakin ruokia kuin lihaa. (Talve 1990, 154–155.) Lihan sukupuolittuneisuus on tämän tutkielman kontekstissa mielenkiintoista, koska sota-aikana on usein pulaa ruoasta tai se on vahvasti rajoitettua. Lihalla on siis erilainen merkitys maskuliinisessa ympäristössä, jota sotarintama yleensä on ollutkin.

Barbara Smuts on kirjoittanut omien kokemuksien perusteella, miten eläin voidaan kohdata yksilönä. Hän huomauttaa miten erilaista on tavata lajin edustaja ensisijaisesti yksilönä eikä oman lajinsa edustajana. Tällöin sinä ja kohtaamasi eläin voitte oppia toisistanne uusia asioita ja muodostaa erilaisen suhteen välillenne. Tällöin maailma on täynnä mahdollisuuksia ja yhteyksiä eikä kaikki mene odotetusti kaavan mukaan. Tämä vaatii molemminpuolista luottamusta sekä ymmärrystä. Smuts on jakanut kahden yksilön kohtaamisen eri tasoihin: ensimmäisellä tasolla yksilö reagoi vaistonomaisesti, toisella tasolla opitaan ja havainnoidaan, kolmannella tasolla tunnustetaan toinen yksilönä ja neljännellä tasolla huomataan vastavuoroisen viestinnän olevan mahdollista, viidennellä tasolla pidetään yllä suhdetta, kuudennella tasolla suhde halutaan säilyttää ja seitsemännellä tasolla subjektiiviset identiteetit sulautuvat yhdeksi. Smutsin mukaan *intersubjektiiivinen läsnäolo* on tärkeää, sillä sen takia kunnioitamme itseämme ja muita sekä pystymme elämään täydempää ja valppaampaa elämää. (Smuts 2013, 264–277.) Ymmärrys eläinten kohtaamisesta yksilönä on tämän tutkielman

kohdalla mielenkiintoista, koska aineistossa on esimerkkejä ihmis- ja eläinyksilöiden kohtaamisesta. Usein nämä ovat jollain tavalla erityisiä suhteita.

2.4 Toimijuuden moninaisuus

Toimijuus voidaan käsittää monella eri tavalla. Tässä tutkielmassa eläinten toimijuuden ymmärtämiseksi käytän ennen muuta Bruno Latourin kehittämää sosiaalitieteellistä toimijaverkkoteoriaa. Toimijaverkkoteoria ei näe sosiaalista ulottuvuutta itsenäisenä ja riippumattomana kokonaisuutena, joka vaikuttaa asioihin. Toimijaverkkoteoria näkee sosiaalisen ulottuvuuden yhteyksinä ja niiden jäljittämisenä. Tässä teoriassa ei-ihmiset ymmärretään toimijoina, jotka vaikuttavat sosiaalisessa ulottuvuudessa samalla tavalla kuin ihmisetkin. Ei-ihmiset ovat eläimiä, olioita, tavaroita tai muita konkreettisia asioita, jotka vaikuttavat asioiden kulkuun. Toimijaverkkoteoriassa seurataan toimijoita ja yritetään ymmärtää minkälaiseksi ne ovat muodostaneet kollektiivisen todellisuutensa. (Latour 2005; 5, 10 & 12.)

Toimijaverkkoteoriassa toimijuus tuodaan esille *selostuksissa (account)*. Selostuksissa toimijat tekevät jotain, eli saavat muutosta aikaan. Jos muutos ei ole näkyvissä ja jäljelle ei ole jäänyt minkäänlaista jälkeä toiminnasta, toimijuus ei ole todistettavissa. Tutkimuksessani se tarkoittaa sitä, että kaikki kuvissa näkyvät asiat ovat todisteita toimijuudesta. Selostuksissa toimijoilla täytyy myös olla jonkinlainen *ilmentymä (figuration)*. Tämä tarkoittaa sitä, että toiminta voidaan jäljittää johonkin konkreettiseen, mikä on saanut aikaan muutoksen tai toiminnan. Ilmentymä-termillä ymmärretään, että toimijoiden joukossa on muitakin kuin *antropomorfisia* toimijoita. (Latour 2005, 52–54.) Omassa tutkielmassani selostukset ovat valokuvia ja niihin luotuja kuvatekstejä. Valokuvat ovat selkeä selostus, jossa toimintaa ja muutosta tapahtuu.

Toimijaverkkoteoriassa käytetään termiä *aktantti (actant)* toimija-termin sijasta. Aktantti-termi tulee kirjallisuudentutkimuksesta, ja tuo toimijuudelle laajemman pelikentän, sillä sen avulla toimijuus voidaan ymmärtää olevan esimerkiksi objekteillakin. Toimijaverkkoteoriassa objektit ymmärretään myös toimijoiksi, sillä ne vaikuttavat toisten toimijoiden toimintaan. Objekteilla on toimijuutta, koska niiden tekemä muutos voidaan todistaa erilaisilla kokeilulla. Objektit eivät kuitenkaan määrittele tai aiheuta toimintaa, vaan ne muun muassa mahdollistavat, rohkaisevat tai estävät toimintaa. Toimijaverkkoteorian ideana on laajentaa toimijuuden käsitettä ja antaa tunnustusta myös objekteille siitä, että ne vaikuttavat muiden toimijuuteen. (Latour 2005, 54, 70–72.) Tässä tutkielmassa en käytä sanaa aktantti, vaikka

ymmärränkin sen tarkoituksen ja taipuvuuden. Tutkijana koen, että toimijuus- ja toimija-termit kuvastavat hyvin sitä mitä pyrin tarkastelemaan. Vaikka en käytä aktantti-termiä, huomioin silti, että objekteilla, tavaroilla ja ei-elollisella on myös toimijuutta.

Toimijaverkkoteoriassa sana *verkko* ymmärretään tietyllä tavalla. Verkko on toisenlainen sana yhteiskunnalle tai yhteisölle, eikä sitä ymmärretä konkreettisenä ja selkeänä verkostona. Verkko on ilmaisutapa teoriassa, jolla tutkitaan kuinka paljon energiaa, liikettä sekä tarkkuutta tutkija on pystynyt selvittämään. Verkko ymmärretään työkaluna, jonka avulla pystytään selittämään - se ei ole asia, jota selitetään. Toimijaverkkoteoriassa on kolme keskeistä asiaa. Aktanttien välinen yhteys voidaan fyysisesti jäljittää (1), jotta se voidaan kirjata empiirisesti ylös (2). Tällainen yhteys jättää tyhjäksi kaiken muun mikä ei ole yhteydessä. Aktanttien välinen yhteys ei tule ilmi ”ilmaiseksi” vaan yhteyden tekemisen eteen nähdään vaivaa (3). (Latour 2005, 131–132.) Tässä tutkielmassa verkko-sana auttaa selittämään sodan, karjan ja ihmisten luomaa todellisuutta. Sen avulla pääsemme selvemmin kiinni eri toimijoiden yhteyksiin ja niiden lomassa tapahtuviin muutoksiin.

Käytän Bruno Latourin toimijaverkkoteoriaa pääasiallisena teorianani, jonka lisäksi luin muitakin tekstejä liittyen eläinten toimijuuden tutkimiseen, jotta saan kokonaisvaltaisen ymmärryksen aiheeseen. Sarah McFarland ja Ryan Hediger ovat kirjoittaneet kokoelmateoksensa johdantoon siitä, miten toisten eläinten toimijuutta voi lähestyä. Eläinten toimijuuden voi nähdä yleisesti kahdella tavalla. Ensimmäinen koulukunta näkee eläinten toimijuuden olevan jatkuvuutta ihmisten toimijuudesta. Tämän takana on muun muassa Darwinin evoluutioteoria. Toinen koulukunta korostaa ihmisen ja eläimen eroja toimijuudessa. Tämän ajatuksen takana on taas perinteinen länsimaalainen monoteistinen uskonto sekä filosofinen perinne. McFarland ja Hediger kirjoittavat siitä miten uusimmissa tutkimuksissa on todistettu, että eläimillä on enemmän kognitiivisia taitoja ja itsetietoisuutta, mitä aikaisemmin on oletettu. Myös Darwin näki eläimillä olevan toimijuutta, sillä hän ajatteli, että toiminta on eläimen tekemää eikä, että toiminta tapahtuu eläimelle. (McFarland & Hediger 2009, 1–4.)

Eläinten toimijuuden tutkimisella historian kontekstissa on omat haasteensa, sillä historiallinen aineisto on yleensä ihmisen luomaa, jossa ei ole selkeitä jälkiä eläinten toiminnasta. On kuitenkin mahdollista tutkia ja tarkastella eläinten toimijuutta osana historiaa ilman, että pyrkii ymmärtämään sitä eläimen omasta näkökulmasta. Toimijuutta tutkiessa on erityisen tärkeää huomioida, ettei projektoi omia ihmistunteitaan tulkitsemaansa eläimeen.

Pearson käyttää ”*nonhuman-as-resister*” esimerkkiä, jossa eläimen tulkitaan protestoivan poliittisessa mielessä jotakin. Tämä saattaakin kertoa enemmän tutkijan toivosta eläinten vapauteen, kuin oikeasti eläimen omasta toimijuudesta. (Pearson 2017, 249–251.) On kuitenkin tapauksia, joissa eläin oikeasti protestoi ihmistä vastaan. Oletettavasti protestointi ei ole poliittista, mutta on myönnettävä, että tieteellisesti voidaan tutkia, milloin eläin vastustelee toimintaa ja milloin ei.

2.5 Karjanhoito ja eläimet sodan aikana

Toinen maailmansota on sukupuoliroolien kannalta mielenkiintoinen aika, sillä kun miehet olivat sodassa, naisten täytyi tehdä myös perinteisesti miesten työnä nähdyt asiat. Pia Olsson (2011) on kirjoittanut teoksessaan, *Women in Distress* maalla eläneiden suomalaisten naisten kokemuksista. Sodan aikana naiset olivat suurimmaksi osin vastuussa kaikista töistä, joita maatilalla tehtiin – mukaan lukien karjanhoito. Sodan aikana kuka tahansa, joka pystyi, hoiti karjaa. Sodan jälkeen oli aikaisempaa tavanomaisempaa, että miehet lypsivät lehmiä ja naiset saattoivat ajaa traktorilla. Naisilla oli syntymästä asti selvät tehtävät. Naisten tuli käyttäytyä hyvin, näyttää kunnioitusta, totella, tehdä käsitöitä ja mennä naimisiin. Naisten oletettiin tekevän kaikki kotityöt ja etenkin lehmien hoitaminen oli naisten vastuulla. Naiset olivat samaan aikaan äitejä, kodin ylläpitäjiä sekä työntekijöitä.

Maatilojen, kotieläinten, viljelmien ja satojen hävittäminen on yleistä sodankäynnissä. Sodan aikana sotilaiden ja siviilien mukana liikkuu paljon lemmikki-, koti- ja vahinkoeläimiä. Tämän lisäksi sodan aikana eläinräökkäys lisääntyy, koska hyötyeläimistä yritetään ottaa kaikki hyöty irti. (Laakkonen 2007, 50.) Eläinten merkityksellisyys näyttää olevan moninainen sodan aikana. Sodan aikana ihmiset, tavarat ja eläimet liikkuvat ennätysnopeuksella paljon, jonka lomassa on ehtinyt tapahtua paljon eläintenkin kannalta.

Rauno Lahtinen (2007) on kirjoittanut kaupunkimaataloudesta maailmansotien aikana. Toisen maailmansodan aikana kaupunkimaatalous yleistyi, jolloin viljely ja eläintenpito nousi. Kanoja, kaneja, sikoja ja lampaita kasvatettiin, mutta lehmiä ei juurikaan pidetty kaupungeissa ja hevosten määrä väheni, koska heitä vietiin rintamalle. Eläinten kauppaaminen mustassa pörssissä yleistyi ja mustan pörssin estämiseksi viranomaiset laskivat tarkkaan eläinten määrän vuosittain. Sodan aikana kotieläinten määrä kasvoi, he elivät huonoissa olosuhteissa ja kaupungeissa oli ongelmia rotista, kulkukoirista sekä -kissoista. Tämä vaikutti myös kaupungin hygieniatasoon ja asukkaiden hyvinvointiin. (Lahtinen 2007, 340–370.)

Sota vaikuttaa eri tavalla eri eläinryhmiin. Eläimet, jotka ovat ihmisten ”kontrollissa” saattavat sodan seassa loukkaantua, tulla kaltoin kohdelluiksi, joutua jättämään elinympäristönsä, eksyä, tulla syödyiksi tai tapetuiksi. Siitä huolimatta nämä eläimet saavat ensimmäisenä apua, koska heistä on suoraan hyötyä ihmisille. Jos lemmikkieläimiä (*companion animals*) ei tapeta tai he eivät loukkaannu, on yleistä, että he eksyvät, joutuvat jättämään elinympäristönsä tai heidät jätetään jälkeen. Tämän johdosta lemmikkieläimet yleensä villiintyvät ja joutuvat puolustamaan itseään sekä selviytymään vaikeissa olosuhteissa. Työeläimet joutuvat usein työskentelemään liikaa sota-aikana – esimerkiksi hevoset ja aasit joutuvat kantamaan painavia lasteja pitkiä matkoja kerrallaan. Eläimet on pakotettu työskentelemään armeijalle jo monta vuotta. Usein projektien ja sodan jälkeen nämä eläimet tapetaan tai he kärsivät loppuelämänsä traumaista. (Andrzejewski 2013, 91–92.)

Kestävimmät eläimet palautuvat sodasta kaikista parhaiten. Jotkut eläimet pystyvät palaamaan suhteellisen hyvin takaisin normaaliin elämään. Joillain eläinlajeilla on synnynnäisiä ominaisuuksia, jotka auttavat palaamaan takaisin turvalliseen elämään – esimerkiksi korostuneet aistit. Ihmiset pyrkivät sodan jälkeisenä aikana auttamaan eläimiä, mutta joskus siitä on enemmän haittaa kuin hyötyä. Esimerkiksi uusia luonnonsuojelualueita on avattu paikkoihin, jotka ovat niin pilaantuneita, että alueella ei pysty tai kannata tehdä muuta, kuin perustaa luonnonsuojelualue. Tämä kuitenkin pahentaa eläinten oloiloja. Siitä huolimatta on myös luonnonsuojelualueita, jotka oikeasti suojelevat pilaantumaton luontoa ja eläimiä. (Andrzejewski 2013, 96–98.)

Andrzejewski mainitsee artikkelinsa lopussa, että meidän on tehtävä yhteistyötä ja keskityttävä juurisyihin, jotta eläinten asema paranee. Näitä ovat esimerkiksi: luonnon oikeudet, ihmisten ylikansoitus, spesismi, liikakulutus, imperialismi, militarismi ja sota, resurssien uudelleenjakaminen, reilut vaalit, ympäristönsuojelu ja uusiutuva energia, resurssien siirtäminen sekä tieteellisten prioriteettien siirtäminen. (Andrzejewski 2013, 99–100.) Nämä ovat suuria kokonaisuuksia, joiden juuret yltävät syvälle historiaan ja kulttuuriin. Siksi niiden muuttaminen on vaikea ja pitkä prosessi. Se ei silti tarkoita sitä, etteikö muutosta kohti kannata mennä.

Toisen maailmansodan aikana alettiin säännöstelemään ruokaa ja muita tuotteita. Talvisodan aikana kiellettiin viljan syöttäminen karjalle, joten rehun laatu lähti laskuun. Lopulta lampaille syötettiin männyn oksia ja lehmille puusta tehtyä sellua. Tämän takia myös maidontuotanto laski. Mielenkiintoisesti sodan aiheuttama työvoimapula rikkoi ajatuksen siitä, että

maitotalous maaseudulla kuuluisi vain naisille. Liharuoka oli harvinaista etenkin kaupunkilaisten ruokapöydässä – sitä syötiin muutaman kerran viikossa. Omaa lihatuotantoa harrastettiin kaupungeissakin sodan aikana. Monien asuntojen kylpyhuoneissa asui sika, jota ruokittiin ruuantähteillä. Kaneja kasvatettiin kaupungeissa lihaksi ja turkikseksi. (Jaatinen 2008, 116–125.)

Military-Animal Industrial Complex on Nocella II, Salterin ja Bentleyyn (2013) teoksessa keskeinen termi. Sillä tarkoitetaan armeijan kietoutumista eläimiin sosioekonomisesti. Teos käsittelee sitä, miten armeija on käyttänyt eläimiä esimerkiksi sodan kulkuvälineinä sekä aseina. Teoksen tarkoitus on ikään kuin paljastaa armeijan yhteys eläimiin ja kritisoida sekä kyseenalaistaa tämän tarpeellisuus sekä eettisyys. *Military-Animal Industrial Complex* on jäljitelmä termistä *Military-Industrial Complex*. *Military-Industrial Complex* tarkoittaa armeijan yhteyttä eri teollisuudenaloihin, jotka mahdollistavat sen toimintaa. Näiden yhteyksien kautta armeija saa esimerkiksi aseita ja muita materiaaleja. (Oxford Reference.) Armeijat ovat vahvasti yhteydessä eri tavoin eläimiin ja niin myös sota on jollain tavoin riippuvainen eläinten läsnäolosta.

3 Aineisto ja metodit

3.1 Valokuva-aineiston erityisyys

Tutkielmani aineisto koostuu Sotamuseon arkiston kuvista. Arkiston kuvat sijoittuvat toisen maailmansodan vuosille 1939–1945, jolloin käytiin talvi-, jatko- ja Lapin sotia Suomen alueella. Kuvaustoiminta alkoi vuonna 1939, jolloin se oli vielä järjestäytymätöntä.

Jatkosodan aikaan, 1941, kuvaustoiminta aloitettiin uudelleen, sillä armeijan Päämajan alle perustettiin yhdeksän tiedotuskomppaniaa. Mallia otettiin Saksan propagandakomppanioista, joilla vaikutettiin muun muassa sodan aikaisiin mielikuviin ja mielialoihin (Sotamuseo).

Toimintaa kutsuttiin *TK-kuvaukseksi* ja valokuvaajia *TK-kuvaajiksi*. Heidän tehtävänä oli taltioida sotahistoriallista ja kansatieteellistä aineistoa. TK-kuvaajien tehtävänä oli lisätä jokaisen valokuvan yhteyteen teksti, joka kuvastaa valokuvassa tapahtuvaa asiaa. (SA-kuva-arkisto.)

Käytin aineiston muodostamiseen finna.fi -sivustoa, jonka kautta pystyin rajaamaan vain Sotamuseon arkiston kuvat. Rajasin erilaisilla hakusanoilla ja sanojen muodoilla kuvat koskemaan vuohia, sikoja, lehmia, lampaista sekä yleisesti karjaa. Hakutulokseksi tuli yli 500 kuvaa jotka kävin kaikki läpi. Päätin rajata pois kuvat, jotka eivät käsitelleet eläimiä, tai, jotka olivat samankaltaisia taikka kopioita samasta tilanteesta. Jäljelle jäivät siis kuvat, joissa tapahtuu usein aineistossa toistuva asia tai ne ovat aineistoni sisällä täysin erikoisia. En halunnut rajata aineistoa ottamalla satunnaisesti kuvia tai rajaamalla esimerkiksi vuosien mukaan, koska uskon, että monta hyvää ja aineistoa kuvaavaa valokuvaa olisi jäänyt otannan ulkopuolelle.

Aineistooni kuuluu yhteensä 75 valokuvaa, joista 17 on vuohista, 22 sioista, 29 lehmistä ja 7 lampaista. Valokuvien määrä ei ole jakautunut tasaisesti eri lajien välillä ja se itsessään kertoo toisen maailmansodan aikaisesta arjesta karjan kanssa. Huomattavasti eniten kuvia on lehmistä. Lehmät olivat luultavimmin eniten mukana toisessa maailmansodassa, koska he ovat maataloudellisesti arvokkaita eläimiä maidon ja lihan takia. Seuraavaksi eniten kuvia on sioista, joka kertonee siitä, että sika on tärkeä eläin nimenomaan lihantuotannon takia. Vuohista ja lampaista on vähiten kuvia. Vuohien merkitys perustuu suurilta osin maitoon ja lampaiden taas lihaan ja villaan.

Halusin tutkielmaani varten tutustua paremmin valokuviin aineistona, minkä takia olen valinnut Olli Kleemolan ja Silja Pitkäsen (2019) teoksen tutkielmani tueksi. Teos soveltuu

tähän erityisen hyvin, koska siinä käsitellään valokuvia osana historian tulkintaa. Kleemola ja Pitkänen painottavat kirjan alussa, että valokuvat ovat olennainen osa nykypäivää, joten niiden tulkitseminen ja ymmärtäminen on erityisen tärkeää. Kulttuurimme on muovautunut huomattavan visuaaliseksi ja kameran keksiminen on suuri osa sitä. Tämän takia myös historian havaitseminen ja ymmärtäminen riippuu valtavasti valokuvista. Sen lisäksi, että valokuvat ovat ikkunoita menneisyyteen ja nykyisyyteen, ne rakentavat vahvasti tulevaisuuttakin. Kuuluisat valokuvat ovat olennainen osa historiaa, mutta tutkimuksessa on keskityttävä myös ”tavanomaisempiin” valokuviin, jotta saamme tietämystä kaikilta elämän saroilta. (Kleemola & Pitkänen 2019, 8–10.)

Olli Kleemola analysoi teoksessa kahta propagandana toiminutta valokuvakirjaa, jotka käsittelevät Suomen jatkosotaa. Valokuvilla on suuri vaikutus siihen, miten muistamme tapahtumat. Kleemola tot Susan Sontagin sanoin: ”memory is a still”. Tällä hän tarkoittaa sitä, että pysähtyneet valokuvat vaikuttavat eniten muistiimme. Sontag sanoo myös, että ihmiset, jotka eivät ole käyneet läpi sota-aikaa, muistavat sodan kuvien kautta. Niillä on siis suuri vaikutus muistiin ja tapahtumien rakentumiseen jälkeensä. TK-kuvaajien ottamat kuvat ovat toimineet sekä propagandana että tukena toisen maailmansodan muistamisessa. (Kleemola 2019, 117–118.) Samaisessa kirjassa Anette Vowinckel argumentoi sen puolesta, että historiantutkimuksessa on ymmärrettävä ja tutkittava paremmin tahoja, jotka tuottavat kuvia (*image agent*). Nämä tahot tekevät paljon yhteistyötä eri organisaatioiden, ryhmien ja suurten yritysten kanssa. Ne vaikuttavat asioiden uutisointiin, yhteiseen ymmärrykseen, muistiin sekä esimerkiksi ikonisten kuvien tuottamiseen. (Vowinckel 2019, 32–34.) Siinä mielessä Suomen armeijan TK-kuvaajat toisen maailmansodan ajalta ovat suhteellisen hyvin tutkittuja ja tiedämme heidän toiminnastaan paljon (ks. esim. Lehtinen 2004; Paulaharju & Uosukainen 2000).

3.2 Sisällönanalyysi yhdistettynä kuva-analyysiin

Pro gradu -tutkielmani valokuva-aineiston takia oli valittava metodologiset lähtökohdat, jotka sopivat valokuva-aineiston analysointiin. Yleisenä analyysitapana toimii *sisällönanalyysi*, joka on laajasti sovellettavissa monenlaisen aineiston. *The Handbook of Visual Analysis* -teoksessa olevat kaksi artikkelia (Leeuwen 2001, Jewitt 2001) keskittyvät antropologiseen tapaan ymmärtää visuaalista analyysia sekä miten sisällönanalyysi taipuu kuvien analysoimiseen. Leeuwen mainitsee artikkelissaan, että sisällönanalyysi on yleistä esimerkiksi mediatutkimuksessa, koska se sopii aineistoon, jossa on sekä kuvia että tekstiä. Tämä pätee

myös omaan aineistooni, sillä valokuvien ohella TK-kuvaajat ovat tehneet valokuvillensa pienet selitykset.

Sisällönanalyysiä voidaan käyttää empiirisenä analyysimetodina tuomaan kvantitatiivisesti esille samankaltaisuuksia ja ryhmittymiä eri kategorioiden kautta. Sisällönanalyysissa käytetään erilaisia muuttujia, joiden avulla kuvat voidaan ryhmittää. Ennen tätä on rajattava aineisto, eli kuinka monta kuvaa käytetään, miltä ajanjaksolta kuvat ovat, mitä kuvissa voi esiintyä sekä kuinka paljon samankaltaisuuksia aineistossa kannattaa olla. Leeuwen tekee artikkelissaan selväksi sen, että sisällönanalyysi visuaalisen aineiston kanssa liittyy enemmän systemaattiseen kategorisointiin kuin itse yksittäisen kuvan tai tekstin analysoimiseen. (Leeuwen 2001.) Sen takia olen valinnut sisällönanalyysin rinnalle kuva-analyysin.

Kulttuurien tutkimuksessa sisällönanalyysia käytetään yleensä laadullisena tutkimusmenetelmänä. Leeuwenin artikkelissa se ymmärretään kuitenkin enemmän kvantitatiivisena menetelmänä etenkin, koska hän keskittyy enemmän mediatutkimukseen. Sisällönanalyysi kuva-aineistossa näyttää esimerkiksi kuinka usein jokin asia, kuten tapahtuma, ihmisryhmä, rooli tai teko, toistuu. Sisällönanalyysi on suhteellisen teknillinen metodi, joka ei vastaa syvempiin ja merkityksellisempiin kysymyksiin. (Leeuwen 2001.)

Jewitt tuo artikkelissaan esille antropologisia lähestymistapoja visuaaliseen analyysiin. Hän jakaa analyysin kahteen – *direct & indirect analysis* (suora & epäsuora analyysi). Suorassa analyysissa ollaan kuvan kanssa ja esimerkiksi etsitään siitä tietoa tai yritetään ymmärtää miksi kuva on otettu. Jewitt esittää yksinkertaisen mallin suoralle analyysille. Ensimmäisessä vaiheessa observoidaan aineistoa ja kirjoitetaan ylös mitä ajatuksia tai kysymyksiä herää. Toisessa vaiheessa aineistoa kategorisoidaan mieluisiin ryhmiin, jotta kolmannessa vaiheessa voidaan strukturoida analyysia. Kuvista voidaan mitata etäisyyksiä, kirjata ylös yksityiskohtia ja mahdollisesti tehdä niistä kvantitatiivisia taulukkojen tai tilastojen muodossa. Neljännessä vaiheessa kuvia katsotaan taas kokonaisuutena, jotta niistä voidaan löytää merkityksiä ja päätelmiä. (Jewitt 2001.)

Erityisen mielekäs tapa oman tutkielmani kannalta on nimeltään *open viewing*. Open viewing tarkoittaa visuaalisen aineiston tarkastelua uudestaan ja uudestaan, jotta aineiston konteksti ja ”kulttuuri” tulee esille. Open viewing -metodissa kuvat voidaan järjestää suhteessa aikaan, paikkaan tai muuhun asiaan. Kun tämä yhteys on ymmärretty kunnolla, kuvat voidaan järjestää uudelleen jonkin muun yhteisen tai erottavan asian kautta. Tämän metodin ideana on

tulla täysin tutuksi kuva-aineiston kanssa ja erityisen tärkeää on pitää tarkkaa kirjaa ajatuksista, kysymyksistä sekä havainnoista, joita tutkija on tehnyt. (Jewitt 2001.)

3.3 Eettistä pohdintaa

Tutkielmani aineisto on siinä mielessä herkkäluontoinen, että se kohdistuu erityiseen ajankohtaan. Sodassa tapahtuu paljon kamaluuksia, ihmiset sekä eläimet kärsivät ja koko elämä vaihtaa täysin järjestystä. Minun tutkijana tulee ottaa tämä huomioon ja pohtia asiaa eettiseltä kannalta. Koen, että näiden asioiden käsitteleminen ja esille tuominen on erityisen tärkeää. Meidän täytyy osata käsitellä yhteiskunnallista ja kulttuurista traumaa. Antti Häkkinen ja Mikko Salasuo (2024) ovat kirjoittaneet, että raskaista ajoista ja kokemuksista kertominen on tärkeä osa kulttuuriamme, sillä se on tärkeää kulttuurista pääomaa, joka rakentaa yhteisön identiteettiä. Sen avulla myös arvioidaan menneisyyttä, nykyisyyttä ja tulevaa. Mutta se on tehtävä asianmukaisesti ja asiantuntevasti. Tutkijana keskityn erityisen paljon toisen maailmansodan kontekstiin ja tuon esille tietyt kuvat ja hetket harkiten.

Olen tutkijana myös tietoinen siitä, että aineistoni kuvissa saattaa esiintyä esimerkiksi kuolleita eläimiä, eläinten tappamista tai traagisia tapahtumia, joissa eläimet ovat osallisina. Tutkijana koen kuitenkin tärkeäksi tuoda näitäkin puolia esille, jotta aineisto ei vääristy, ja, että saamme esille mahdollisimman monipuolisen kuvan todellisuudesta. Kuolleet ja kärsivät eläimet kertovat todellisuudesta ja tuovat tutkimukselle tietynlaisen näkökulman, joka puuttuisi, jos poistaisin aineiston joukosta eläimiin kohdistuvaa raakuutta kuvaavat valokuvat. Tutkijana haluan säilyttää aineistoni monipuolisuuden ja tuottaa mahdollisimman totuudenmukaista ja luotettavaa tietoa. Siksi olen päättänyt pitää myös vaikeita tunteita herättävät valokuvat mukana aineistossani.

Eettisyydestä puhuttaessa on mainittava myös aineistoni propagandatausta. Kuten aikaisemmin mainitsin, TK-kuvaajien yksi tarkoitus oli ottaa valokuvia propagandaa varten (Sotamuseo). Siksi en voi ottaa kaikkea mitä kuvissa tapahtuu totuutena, vaan ne on tulkittava aikansa ja kulttuurinsa kontekstissa. Onko siis aineisto luotettava? Keskityn tutkielmassani eläinten toimijuuteen, jota on voitu käyttää myös propagandan välineenä. Oman näkemykseni mukaan se tuo enemmän näkökulmaa aineistolle, kunhan pidämme sen tutkimuksen aikana mielessä. Aineisto on siis luotettavaa, mutta propagandan näkökulma saattaa vaikeuttaa ja hankaloittaa tulkitsemista. Tutkijana paneudun TK-kuvaajien toimintaan laajemmin, jotta voin ymmärtää asian kontekstin sekä ehkä kuvaajien ja Puolustusvoimien toiminnan taka-ajatukset paremmin.

Aineistoni kuvat on lisensoitu Creative Commons -lisenssillä CC BY 4.0. Tämä tarkoittaa sitä, että kuvat ovat vapaasti käytettävissä, jaettavissa, muokattavissa sekä julkaistavissa niin, että kuvälähde SA-kuva mainitaan samassa yhteydessä. Vaikka aineistossani esiintyy nimellä ja kasvoillansa ihmisiä, joita en ole tämän tutkimuksen parissa tavannut, voin silti käyttää aineistoa huoletta. Hyvän tieteellisen käytännön pariin kuuluu kuitenkin, että kunnioitan aineistossa esiintyviä ihmisiä samalla tavalla kuin muitakin.

Tässä yhteydessä on hyvä pohtia myös posthumanismin eettistä sidonnaisuutta. Posthumanismi on eettisesti ja poliittisesti vahvasti latautunutta ja sillä on tiettyjä olettamuksia esimerkiksi eläinten olemuksesta ja kyvykkyydestä. Posthumanismi on vahvasti kytköksissä eläinfilosofiaan, jonka avulla perustellaan eläinten toimijuutta, kyvykkyyttä, intentionaalisuutta sekä itseisarvoa. (Lumma & Rojola 14–17.) Tämän tutkimuksen tarkoituksena on myös tukea posthumanistista ajattelua ja eläinfilosofista päättelyä. Tämän lisäksi tuon tutkijana tarkoituksenmukaisesti eläimiä enemmän esille ihmiskeskeisen tutkimuksen pariin. Posthumanistisen ajattelun kautta perustelen tätä valintana, joka taistelee esimerkiksi dualismia ja spesismiä vastaan.

Posthumanismin lisäksi olen tarkoituksenmukaisesti valinnut eläimet tutkimukseni kohteeksi. Olen vahva eläinten oikeuksien puolestapuhuja, eikä ole sattumaa, että olen ajautunut eläinkysymysten ja posthumanismin pariin. Olen kasvissyöjä, innokas roskien kierrättäjä ja oikeudenmukaisuuden puolustaja. Siitä huolimatta, että olen valinnut aiheekseni eläinten toimijuuden, oikeudet ja hyödyntämisen, on sille perusteltu paikka tutkimuksessa. On hyvin perusteltua tutkia kyseenlaisia aiheita, eikä posthumanismi, eläinfilosofia tai toimijuuden tutkimus ole syntynyt tyhjästä. Elisa Aaltola perustelee teoksessaan eläinfilosofian tarvetta esimerkiksi sillä, että eläinten toissijaistaminen yhteiskunnassa on yleisempää ja selvempää kuin koskaan aikaisemmin (Aaltola 2013b, 21). Tutkijana saan tehdä perusteltuja päätöksiä omien mielenkiintojeni ja arvojeni mukaisesti ottaen huomioon eettiset lähtökodot.

Suomen kielessä puhutaan usein eläimistä se- tai ne -muodossa. Mutta kirjoittajana, posthumanistina ja tutkijana olen tehnyt tietoisien päätöksen puhua eläimistä hän- tai he -muodossa. Se- ja ne -muodot esineellistävät eläimiä, polkevat heidän itseisarvoaan ja kasvattavat kuilua ihmisten sekä muiden eläinten välillä. Hän- ja he -muodot tuovat eläimet lähemmäksi ihmistä, kyseenalaistavat eläinten huonoa paikkaa yhteiskunnassamme ja tuovat heille arvoa, minkä he ansaitsevat ja tarvitsevat. Ymmärrän miksi monet päättävät puhua eläimistä se- ja ne -termein, sillä termit ovat myös osana murteita, jolloin ihmisten tai eläinten

itseisarvoa ei poljeta tarkoituksenmukaisesti. Joissain murteissa puhutaan ihmisistäkin sanoilla se ja ne. Tutkijan vallalla haluan vaikuttaa yhteiskuntaan, ottaa kantaa ja mahdollisesti parantaa eläinten oikeuksia sekä mahdollisuuksia käyttämällä tutkielmassani eri termejä. Esimerkiksi tutkija Barbara Smuts on päättänyt kirjoittaa ja puhua eläimistä hän- ja he-termein. Elisa Aaltola (2013b, 26) avaa päätöstä hienosti johdannossaan: ””Se” viittaa esineeseen, kokemuksia ja tietoisuutta vailla olevaan asiaan tai ilmiöön, kun taas ”hän” kertoo yksilöllisyydestä ja subjektiivisuudesta”. Tutkijoina tiedämme kuinka paljon kieli ilmentää todellisuutta ja toisaalta myös pystyy muokkaamaan mielikuvia, jonka takia terminologian valinta tämänkaltaisessa aiheessa on erityisen tärkeää.

3.4 Analyysin kulku

Yhdistin analyysissäni sisällönanalyysin (Leeuwen 2001) ja yllä mainitsemani kuva-analyysin metodit (Jewitt 2001). Ensimmäisessä vaiheessa rajasin aineistoni ja ryhmitin ne eläinlajien mukaan, muodostaen neljä eri ryhmää. Tämän jälkeen lähdin etsimään samankaltaisuuksia kaikkien kuvien joukosta. Keskityin etenkin siihen, mitkä asiat vaikuttavat toimijuuteen ja miten toimijuus näkyy kuvissa. Päädyin tekemään kolme eri kategoriata samankaltaisuuksien perusteella: karja rintamalla, karja ja siviilit sekä karja sotaolosuhteissa. Ensimmäisessä kategoriassa keskityin siis analysoimaan karjaa nimenomaan sotarintaman keskellä. Tämän kategorian olen jakanut vielä edelleen neljään alakategoriaan: rajoitettu toimija, vastusteleva toimija, hyödynnetty toimija sekä hoidettu toimija. Olen siis tunnistanut neljä erilaista toistuvaa toimijuutta.

Toisessa kategoriassa keskityn karjaan ja siviileihin. Nämä kuvat eivät siis ole rintamalta, vaan kansalaisten keskuudessa otettuja. Tämän olen jakanut vielä kahteen alakategoriaan, eli evakointiin ja sodan arkeen. Näissä keskityn sodan aiheuttamaan poikkeustilaan siviilien keskuudessa, ja minkälaista toimijuutta karjalla on havaittavissa tässä kontekstissa.

Kolmannessa kategoriassa olen keskittynyt nimenomaan karjaan ja sotaolosuhteisiin. Nämä kuvat eivät ole siis nimenomaan rintamalta tai siviilien keskuudesta, vaan kuvastavat yleistä sota-aikaa. Tämä kategoria on jaettu kolmeen eri alakategoriaan, jotka ovat vaelteleva toimija, karjan hyödyntäminen sekä poikkeava arki. Kaikki kategoriat käsittelevät karjan toimijuutta erilaisissa konteksteissa ja ne edustavat monenlaista arkea sekä tapahtumia sodan aikana.

Vaikka aineistooni kuuluu yhteensä 75 valokuvaa, en analysoi kaikkia niistä. Olen rajannut analyysiini tietyt kuvat, jotka edustavat yleisiä tapahtumia ja asioita, jotka nousevat koko aineistossani esille. Olisi turha analysoida monta kuvaa, jotka kaikki kertovat

samankaltaisesta asiasta tai tapahtumasta. Sen sijaan mainitsen analyysissä, kuinka yleinen kuvan tapahtuma aineistossani on. Analyysini kuvastaa silti koko aineistoani, enkä ole jättänyt analysoimasta valokuvia, jotka selvästi kuvastavat sodan tapahtumia tai kertovat ainutlaatuisesta tapahtumasta.

Analyysin teoriana käytän toimijaverkkoteoriaa (Latour 2005), jossa on selkeät termit ja asiat, joita täytyy etsiä sekä mahdollisesti käyttää. Usein toimija-termin sijasta käytetään termiä aktantti. Analyysissäni olen päättänyt käyttää termiä toimija, sillä se on yleisempi ja kuvastaa hyvin sitä, mitä pyrin tuomaan esille. Toimijaverkkoteoriassa aktantti-termi pyrkiikin usein ottamaan huomioon esineet, ja se taas ei ole pääasia analyysissäni. Toimijaverkkoteorian selostukset ovat aineistoni valokuvat sekä kuvatekstit, jotka niihin on liitetty. Kuvista ja kuvateksteistä tulee siis ilmi toimijuus, sekä toimijan ilmentymä. Ilmentymä on todiste siitä, että muutosta, eli toimijuutta, on tapahtunut. Ilmentymät ovat valokuvissa sekä kuvateksteissä esiintyvät eläimet sekä tapahtumat. Ne voidaan ajatella ikään kuin todisteina tapahtuneesta toimijuudesta.

Analyysissä muodostuva verkko on monimutkainen yhdistelmä tapahtumia, muutoksia ja yhteyksiä. Analyysissä en puhu kirjaimellisesta verkosta, vaan pyrin tuomaan esille yhteyksiä, tapahtumia ja muutoksia, joiden takana on toimijuutta. Eläinten toimijuus rakentuu analyysissäni suhteessa toisiin, jonka takia keskityn kaikkeen, mikä näkyy kuvissa sekä kuvateksteissä. Sodan kontekstissa eläimet ovat toimineet suhteessa moneen eri asiaan. He ovat kohdanneet erilaisia asioita ja tehneet monenlaisia asioita, jotka kaikki ovat tapahtuneet tässä verkossa, jonka pyrin tuomaan esille. Analyysin tarkoitus on esitellä sodan aikainen kollektiivinen todellisuus keskittyen erityisesti karjaan. Tämän todellisuuden ovat kuitenkin luoneet kaikki siihen vaikuttaneet toimijat yhdessä.

Toimijuuden lisäksi keskityn toimijaverkkoteorian tavoin muuhunkin ympäröivään maailmaan, joka on osa tätä verkkoa. Tähän liittyy olennaisesti teknologiat, tekniikka ja tavarat, joissa näkyy ihmisten tieto ja taito. Siten tutkimukseni yhdistyy myös perinteiseen etnologiseen eläintutkimukseen, jossa on keskitytty enemmän näihin aihealueisiin kuin esimerkiksi toimijuuteen. Tutkimuksessani yhdistyy siis selkeä etnologinen katse sekä moderni humanistinen eläintutkimus.

4 Karja rintamalla

4.1 Rajoitettu toimija

Rajoitetulla toimijalla tarkoitan valokuvassa esiintyvää eläinyksilöä, joka on jollain tavalla rajoitettu esimerkiksi fyysisin estein. Rajoitettu toimija ei pysty välttämättä toimimaan oman mielensä mukaisesti. Tämä on yleistä karjanpidossa, joka oikeastaan perustuu toimijuuden rajoittamiseen, jotta ihminen voi hyödyntää eläintä eri tavoin. Myös sodan aikana rintamalla ja siviilien keskuudessa on pidetty karjaa. Karjaa ei pidetty ruoan vuoksi, sillä muonitus tapahtui valtion toimesta elintarviketilauksina (Pranttila 2006, 11). Rintamalla olleet eläimet olivat siis sinne jääneitä tai sieltä löydettyjä yksilöitä. Seuraavaksi esittelen esimerkkejä siitä, miten karjan toimijuutta on rajattu eri tavoin. Tässä perinteinen karjanpito ja sota-ajan erityisolosuhteet yhdistyvät.

Kuva 1. "Nurmijärven HV-esteitä. Esteet estävät lehmien kulkemisen." Kuva ja kuvateksti: Sot.virk. Lönegren. 8.7.1941

Aineiston joukosta löytyy lukuisia esimerkkejä siitä, miten karjan toimijuutta on rajoitettu materiaalisesti armeijan toimesta. Esimerkiksi kuvassa 1 lehmien liikkumista on rajoitettu. Kuvatekstin mukaan rajoittamista on tehty HV-esteillä (hyökkäysvaunueste, nykyisin panssarieste), jotka muodostavat suuren

puolustuslinjan kookkailla kivilohkareilla (Tieteen termipankki: panssarieste). HV-esteet on tarkoitettu panssarivaunujen hyökkäyksiä vastaan eli niiden alkuperäinen merkitys ei liity lehmien liikkumisen rajoittamiseen. Nämä esteet eivät ole perinteinen tapa rajoittaa karjan liikkumista, vaan ne ovat nimenomaan ominaisia sodan kontekstille. Tässä käy myös ilmi, miten sodan aikana on täytynyt olla luova, sillä rajoittaminen ja pula yltyy jokaiselle elämän osa-alueelle. Kuvatekstistä ei käy ilmi miksi lehmien liikkumista halutaan estää. Syy lienee

sama kuin karjanpidossa yleisesti. Mitä luultavimmin rintamalla hyödynnettiin karjaa samalla tavalla kuin normaalissa elämässäkin, jos sille oli aikaa.

Karjan pitäminen vaatii aikaa, taitoa, tietoa ja resursseja, eli karjan pitäminen ei ole tapahtunut itsestään sodan lomassa. Karjan liikkumisen estäminen tarkoittaa myös sitä, että eläimet haluttiin pitää turvassa. Kuvan 1 kohdalla lehmällä näyttää olevan suhteellisen paljon liikkumavaraa ja hän saa rajatun alueen sisällä tehdä paljonkin erilaisia asioita. Vaikka karjan toimijuutta on rajoitettu erilaisin tavoin, sille on ollut hyvä ja painava syy. Toimijuuden rajoittamisessa on kuitenkin tarkasteltava karjan mahdollisuuksia ja tarpeiden huomioon ottamista etenkin, koska karja on huolenpitoa tarvitsevia lajeja.

Eläinten kuljettaminen on myös ollut ihmisten kontrolloimaa. Karjaa on kuljetettu pitkiäkin matkoja eläimille epäluonnollisissa olosuhteissa. Kuvassa 2 Saksasta tuotuja lehmiä siirretään laivan kyydistä autoon. Lehmiä siirtämiselle on voinut olla montakin eri syytä. Lehmiä kulkureitti on tarkoin rajattu, jotta lehmät voivat liikkua vain eteenpäin eivätkä esimerkiksi oikealle tai vasemmalle. Kuvasta tai kuvaselostuksesta ei käy ilmi, minkälaisissa tiloissa lehmät ovat matkustaneet laivan kyydissä. Laivan kyydissä lehmien toimijuus on kuitenkin rajallista verrattuna lehmän luonnollisiin elintiloihin. He ovat myös päätyneet täysin uuteen ympäristöön ihmisten toiminnan takia. Auto on jo tiukasti lastattu viidellä lehmällä, jonka lisäksi autoon on tulossa ainakin kolme lehmää lisää. Lehmiä suuri määrä pienessä tilassa sekä auton lavan päällä olevat metalliset kaaret eivät mahdollista lehmille ollenkaan

Kuva 2. "Saksasta on tuotu Suomeen lehmiä, joita nyt lossataan laivasta Viipurin satamasta." Kuva ja kuvateksti: Sot.virk. J. Taube. 24.8.1942

liikkumavaraa.

Lehmiä ainoa vaihtoehto on seistä suorassa.

Kuvatekstissä mainitaan, että lehmät on tuotu Saksasta Suomeen. Vuonna 1942 Suomi oli siirtynyt asemasotaan eikä yrittänyt enää aktiivisesti vallata uusia alueita

Neuvostoliitolta. Suomi ja Saksa tekivät tuohon aikaan yhteistyötä. (Raunio & Kilin 2005b, 208–211.) Saksa oli myös Suomen ainoa mahdollinen ulkomaan kauppakumppani, minkä takia Suomen hallitus kääntyi poliittisestikin Saksan puolelle (Seppinen 2005, 362–363). Lehmät ovat siis sota-apua Saksasta, eli myös ikään kuin pelinappuloita ihmisten sodassa. Lehmät ovat olleet arvokkaita ja siksi heitä on annettu myös sota-apuna. He ovat olleet niin arvokkaita, että heille on annettu tilaa laivan kyydissä, heitä on kuljetettu pitkän matkan päästä Suomeen ja heille on järjestetty erikseen kuljetus vielä Suomessakin. Pelkän kahdeksan lehmän kuljettamiseen tarvitaan suuri määrä ihmisiä ja teknologiaa sekä materiaalia.

Karjaa on kuljetettu kävellen, mutta silloinkin heidän toimijuuttansa on kontrolloitu materiaalisin esinein. Kuvassa 3 esiintyy kuusi sotilasta, jotka ovat sotasaaliina löytäneet kolme vuolta. Vuonna 1941 Suomi oli hyökkäyssotavaiheessa, jolloin sotasaaliiden varmistaminen oli yleisempää ja sille oli

Kuva 3. "Hauska ja hyödyllinen sotasaalis: vuohiperhe, joka antoi pojille maitoa." Kuva ja kuvateksti: Luutnantti Eronen. 21.7.1941

enemmän mahdollisuuksia (Rauno & Kilin 2005b, 28). Yhden vuohen kaulan ympärillä on köysi, jonka avulla hänen liikkumistaan kontrolloidaan. Köysi näyttää lyhyeltä ja kuvaamistilanteessa vuohi on fyysisesti todella lähellä käsittelijäänsä. Vuohella ei ole muuta mahdollisuutta kuin seurata käsittelijänsä liikkeitä, sillä köyden avulla hänen liikkumisensa on hyvin kontrolloitavissa. Samassa kuvassa kaksi muuta vuolta näyttävät olevan vapaina, mutta kuvaa varten heidänkin liikkeitänsä on kontrolloitu käsin. Yksi miehistä pitää vuolta sylissään ja ohjaa vuohen kasvoja katsomaan kameraa päin. Nämä kaksi vuolta pystyvät kuitenkin liikkumaan täysin vapaasti. Tämä voi johtua monesta syystä, esimerkiksi siitä, että kuvatekstissä vuohien mainitaan olevan perhe, jolloin pienet vuohet ovat isomman vuohen poikasia ja täten seuraavat emonsa perässä.

Kuva 3 osoittaa jälleen miten arvokkaita eläimet olivat rintamalla. Kuvatekstissä mainitaan, että vuohiperhe oli sotasaalis ja perheeltä saadaan sotilaille maitoa. Eläimet nähtiin niin

arvokkaina, että heitä kannatti hankkia sotasaaliina viholliselta. Eläinten hankkiminen oli hyvä asia kahdella tavalla: vuohiperhe tuottaa maitoa sotilaille ja viholliselta puuttuu yksi ruokalähde enemmän. Kuvatekstissä mainitaan, että sotasaalis on myös hauska. Tällä voidaan tarkoittaa montaa asiaa. Vuohiperhe voi olla hauska, koska se on tuottanut iloa ja viihdykettä rintamalle. Tai toisaalta se voi olla hauska sen takia, koska vuohiperhe on harvinainen ja erikoinen sotasaalis. Oli syy mikä tahansa, vuohiperhe on toimijuudellaan tuonut hyötyä ja hauskuutta – tai tällainen kuva on haluttu luoda TK-kuvaajien toimesta.

Toisen maailmansodan aikana eläinten oikeudet eivät olleet samanlaisia kuin nykypäivänä. Tähän aikaan oli enemmän puhetta ja työtä eläinten oikeuksien puolesta kuin aikaisemmin, mutta ajatus ihmisestä eläimen yläpuolella oli vielä vahva. (Wilkie 2017, 281–287.) Nämä neljää kuvaa ovat olleet esimerkkejä siitä, miten materiaalisella ulottuvuudella on kontrolloitu eläimen toimijuutta. Tämä kertoo kyseisen aikakauden käsityksestä, että eläintä voi ja saa kontrolloida monin eri tavoin. Se myös kertoo siitä, miten riippuvainen ihminen, armeija ja sodankäynti on ollut eläimistä. Tässä yhteydessä voimme puhua Military-Animal Industrial Complexista, jossa armeijan ja sodan verkostot ovat kietoutuneet eläimiin, ja jota toisaalta täytyy kyseenalaistaa aktiivisesti (Nocella II, Salter & Bentley 2013). Eläimiä on käytetty sodassa monin tavoin väärin, jolloin heidän toimijuutensa on kontrolloitu ja pienennetty sekä heidän itseisarvoansa ei ole kunnioitettu. Kuvia ja toimijuutta on kuitenkin tarkasteltava ajan kontekstissa, jossa eläinten hyväksikäyttö on ollut laajalti hyväksyttyä etenkin vaikeina aikoina, kuten sota-aikana.

4.2 Vastusteleva toimija

Vastustelevalle toimijalle tarkoitan eläinyksilöä, joka ilmaisee jollain tavalla vastustelevansa toimia, mitä ihmiset ovat halunneet tehdä yksilölle tai hänen kanssaan. Vastustelusta puhuttaessa on oltava selkeä merkki ja todiste siitä, että tämä on oikeasti vastustelua. Perustelen vastustelemista myös tuomalla esille eläinlajien luonnollisen elinympäristön ja sen, mitä he eläiminä haluavat, tarvitsevat tai mihin he ovat tottuneet. Käytän lähteenä Eläinten hyvinvointikeskusta, joka on eläinten hyvinvoinnin asiantuntijaverkosto (EHK). EHK:n toiminta ja tieto perustuu tieteelliseen tutkimukseen ja se toimii Luonnonvarakeskuksen yhteydessä maa- ja metsätalousministeriön rahoituksella. (Eläinten hyvinvointikeskus EHK: Yhteystiedot.) Karjaa ei kuitenkaan tavata luonnossa villinä, joten heidän hyvinvointinsa kannalta parasta on olla ihmisen hoivassa niin, että kaikki perustarpeet on huomioitu ja he pääsevät tekemään lajityypillisiä toimia.

Vastustelelevasta toimijasta puhuttaessa on tuotava esiin Pearsonin (2017) ”nonhuman-as-resister” (ks. 3.3) esimerkki, jossa tutkija helposti tulkitsee eläimen protestoivan jotain poliittisessa mielessä. Seuraavissa esimerkeissä tuon kuitenkin selvästi esille sekä kuvan että kuvatekstin kautta miksi kyseinen eläin on nimenomaan vastusteleva toimija. Argumentoin asiaa myös eläimen luonnollisen elinympäristön ja käyttäytymisen kautta verraten samalla kuvan tapahtumaan. ”Nonhuman-as-resister” on tärkeä pitää mielessä tulkittaessa eläimen toimijuutta, mutta tässä kontekstissa lienee oikein ja perusteltua käyttää terminä vastustelevaa toimijaa. Esimerkiksi Warkentinin (2009) tutkimuksessa on tuotu esille eläinten vastustelemista ilman, että sen ajatellaan olevan poliittista.

Naudan villi esi-isä on sukupuuttoon kuollut alkuhärkä. Alkuhärkä viihtyi lauhkean vyöhykkeen lehtimetsissä (Karala 2011). Nautaa alettiin kesyttää erilaisista naudon esi-isistä jo 10 000 vuotta sitten. Luonnossa nauta viihtyy laumoissa, jotka vaihtelevasti koostuvat naaraista, uroksista ja heidän jälkeläisistensä. Nautayksilöt tekevät asioita samaan aikaan – he nukkuvat, syövät ja märehtivät samaan aikaan muiden kanssa. Nautalaumoissa on sosiaalinen järjestys, joka perustuu siihen, että kaikki yksilöt tuntevat toisensa. Yksilöt, joilla on korkeampi sosiaalinen asema, ovat yleensä painavimpia, vanhimpia ja kokeneimpia. Sosiaaliset suhteet ovat tärkeitä, sillä ne pitävät yllä nautalaumoja. Positiiviset suhteet ilmenevät viihtymisenä toisen lähellä, vähäisenä aggressiivisuutena, positiivisena

Kuva 4. ”Lehmiä puretaan vaunuista. Sotilas vetämässä vastaanpanevaa lehmää sarvista, aunukselaisnaiset auttavat takaa.” Kuva ja kuvateksti: Borg. 29.9.1942

kanssakäymisenä sekä kilpailunsietokykyinä. Etenkin toisen naudon nuoleminen osoittaa mieltymystä. (Eläinten hyvinvointikeskus EHK: Nauta luonnossa.)

Aineistosta nousee esille, että karja aktiivisesti vastusteli armeijan tekemää toimijuuden rajoittamista. Kuvassa 4 lehmää joudutaan vetämään sekä työntämään, jotta hänet saataisiin liikkeelle junan vaunusta. Ihmisten ja eläinten motiivit siis menivät toisinaan ristiin, jolloin ihmisten on täytynyt käyttää erilaisia keinoja saadakseen

eläimet tekemään mitä ihmiset haluavat. Näissä tilanteissa korostuu eläinten yksilöllisyys sekä itsenäisyys. Ihmisten käsitys luonnon ja eläinten kontrolloinnista ei toteudukaan oikeassa elämässä. Tässäkin kuvassa näkyy armeijan käyttämä materiaallinen ulottuvuus toimijuuden kontrolloimiseksi, mutta kuvassa korostuu erityisesti lehmäyksilön tilanteen vastusteleminen. Lehmä vaikuttaa aktiivisesti armeijan tekemiin toimiin, jopa vaikeuttaen prosessia vastustelullaan. Jos armeija on halunnut siirtää lehmiä pitkän matkan päästä, on esimerkiksi lehmien suuren koon takia jouduttu tekemään tietynlaisia ratkaisuja. Tässä tapauksessa on ollut tarve löytää tarpeeksi suuri kuljetusväline, kuten junan vaunu. Ihmisten on täytynyt myös varmistaa turvallinen kuljetus erilaisin materiaalisin välinein. Esimerkiksi rampit ja seinät varmistavat, että lehmät pysyvät tietynlaisessa kontrollissa ja turvassa vastustelusta huolimatta.

Matkustaminen on lehmälle erilainen, uusi ja vieras ympäristö, joten hänen vastusteleminen on ymmärrettävää. Niin pienessä tilassa kuin junavaunu on, on vaikea kuvitella, että armeija on pystynyt huomioimaan kaikkia lehmän perustarpeita. Lehmä on saattanut olla kaiken tämän lisäksi stressaantunut ja tuntenut olonsa erityisen epämukavaksi. Armeijan näkökulmasta on myös ymmärrettävää, että lehmiä täytyy siirtää pitkiäkin matkoja, jolloin perustarpeita on vaikea huomioida. Matkustaminen on vain väliaikainen tilanne, joten lehmälle aiheutunut stressi ja epämukavuus on ollut hetkellistä.

Vuohelle tyypillinen elinympäristö on esimerkiksi niukkaravinteinen vuorenrinne. Vuohet ovat erikoistuneet kiipeämiseen, sillä samaisilla alueilla lampaat asuttivat matalampia rinteitä. Vaikeakulkuinen rinne on tuonut ravintoa ja suojaa kilpailijoilta, pedoilta ja sääolosuhteilta. Kiipeäminen tuottaa vuohelle psyykkistä tyydytystä, sillä siitä on ajan saatossa tullut vuohelle luontainen asia. Vuohien fysiologia on muokkautunut kiipeämistä varten ja myös heidän ravinnonhankintansa perustuu tähän. Heinäkasvien ohella vuohet syövät puiden ja pensaiden lehtiä sekä kaarnaa. Vuohi sopeutuu hyvin eri ilmanaloihin ja sääolosuhteisiin. Esimerkiksi karvapeitteen ominaisuudet, sarvet ja luppakorvat vaikuttavat lämmönsäätelyyn. Näiden lisäksi luonnossa vuohi sopeuttaa ruumiinlämpötilaansa suojautumalla erilaisiin luoliin tai kallioseinämiin. Vuohilla on monenlaisia keinoja säätää lämpötilaansa, jos he ovat kylmissään tai kuumissaan. (Eläinten hyvinvointikeskus EHK: Vuohi luonnossa.)

Vuohet ovat sosiaalisia ja tarvitsevat lauman selviytyäkseen. Laumassa vuohet tekevät kaiken suhteellisen samaan aikaan eli he syövät ja lepäävät yhdessä tai pienemmissä ryhmissä samaan aikaan. Vuohilaumassa vallitsee hierarkia, joka perustuu muiden yksilöiden

muistamiseen ja sosiaaliseen älykkyyteen. Usein vanhempi ja isosarvinen kuttu (synnyttänyt vuohi) johtaa vuohilaumaa. Vuohi on luonnostaan säikky eläin eikä pidä uusista muutoksista sekä tilanteista. Säikkyminen on vuohelle luontainen tapa selviytyä pedoilta ja muilta ympäristön vaaroilta. Toisaalta vuohet ovat myös hyvin uteliaita eläimiä, jotka oppivat nopeasti uutta. (Eläinten hyvinvointikeskus EHK: Vuohi luonnossa.)

Kuva 5. "Vuohia kanttiin katolla." Kuva ja kuvateksti: Tauno Norjavirta. 28.9.1942

Karjan kytkeminen kiinni esimerkiksi köydellä voidaan tulkita olevan osa vastustelua. Eläimen kiinnitykselle on täytynyt olla syy. Jos eläin ei olisikaan kiinni, lähtisikö hän itsekseen vaeltelemaan? Näin hän vastustaisi ihmisen halukkuutta pitää eläin itsellään, jotta eläintä voitaisiin kontrolloida monin eri tavoin. Kuvassa 5

on vuohi kanttiin katolla, mutta hänet on selvästi kytketty kiinni köyden avulla. Vuohi on pyrkinyt parhaimpansa mukaan päästä harjoittamaan hänelle lajityypillistä toimintaa, eli hän on kiivennyt korkealle kanttiin katolle oleskelemaan. Onko hän paennut jotain kanttiin katolle, koska hän pystyy? Toisaalta voi olla, että armeijan henkilöstö on laittanut hänet tarkoituksenmukaisesti kiinni kanttiin katolle, jotta vuohi pääsisi harjoittamaan lajityypillistä toimintaa. Tällöin armeijan henkilöstön on täytynyt ottaa vuohen tarpeet huomioon ja mahdollistaa tällainen toiminta eri tavoin. Tälle kuvalle löytyy monta tulkintaa, josta ei ole varmuutta. Varmaa on kuitenkin se, että vuohi pyrkii tekemään hänelle lajityypillistä toimintaa, mikä myös tukee hänen hyvinvointiaan.

Kesysika käyttäytyy luonnonoloissa samalla tavalla kuin villisika. Sialla ei ole reviiriä vaan siat laiduntavat luonnossa isolla alueella. Sian perheeseen kuuluu yleensä muutama naaras jälkeläisineen ja eivätkä ryhmät yleensä ylitä 20 yksilön määrää. Sika tunnistaa yhteensä vain noin 30 yksilöä. Sukukypsät karjut elävät usein yksin, mutta nuoret karjut saattavat muodostaa nuorien urosten ryhmiä. Luonnossa siat eivät yleensä käyttäydy aggressiivisesti, sillä ryhmät ovat sopivan kokoisia ja arvojärjestys on vakaa. Tuotanto-olosuhteissa elävät siat

käyttäytyvät aggressiivisemmin, koska he joutuvat koko ajan tappelemaan asemastaan. Sika on siisti eläin, eli sika tekee tarpeensa kosteaan ja viileään paikkaan, mutta nukkuu lämpimässä ja kuivassa. Sika kylpee mudassa viilentääkseen itseään, sillä sialla ei ole hikirauhasia. Tuotanto-olosuhteissa ei ole selkeää rajaa nukkumis- ja tarpeidentekopaikalla. Sian ainoa paikka viilentää itseään on yleensä ulostealue. Sen takia siasta on stereotypia, että sika on likainen eläin. Sika on kaikkiruokainen ja suurin osa sian ajasta menee ruuan etsimiseen. Siat nukkuvat ja syövät samaan aikaan muiden kanssa. (Eläinten hyvinvointikeskus EHK: Sika luonnossa.)

Kuvassa 6 sotilas on nostanut sian syliinsä ja kuvatekstin mukaan sika humoristisesti ”säestää orkesteria”. Eläinten ihmistenkaltaistaminen, toisin sanoen antropomorfismi, vaikuttaa paljon siihen, miten eläinten toimijuutta tulkitaan. Sian ”säestäminen” eli ääntely voidaan tulkita olevan reagointia tai vastustelua sialle epätavalliseen tai epämukavaan tilanteeseen. Sialle ei ole

Kuva 6. ”Myöskin linnakkeen sika on tullut uteliaana paikalle ja säestää parhaansa mukaan orkesteria.” Kuva ja kuvateksti: C. G. Rosenqvist. 28.8.1942

normaalialla olla ihmisten sylissä tai nostettuna. Siksi hän reagoi tilanteeseen tekemällä ääntä. Ihmiset, tai ainakin tämän tilanteen valokuvaaja, on tulkinnut sian äännehdinnän eri tavalla - antropomorfisesti. Sian nostaminen rajoittaa hetkellisesti hänen toimijuuttansa, sillä sika ei voi enää mieltensä mukaisesti kulkea tai tehdä mitä hän itse haluaa. Sian ainut tapa vastustella tai osoittaa mieltänsä tilanteessa on äänen käyttäminen.

Kuvatekstin mukaan sika on tullut itse paikalle, minkä jälkeen sotilas on nostanut hänet syliinsä. Sika on siis saanut kulkea alueella vapaasti ja oman tahtonsa mukaan. Kuvan taustalla näyttää olevan paljon metsää ja tilaa, josta voidaan tulkita, että sialla on ollut hyvät mahdollisuudet lajityypilliseen toimintaan. Kuvatekstin mukaan sika on linnakkeen sika eli hän elää tässä paikassa pysyvästi. Kuvatekstin ja kuvan perusteella ei käy ilmi, miksi sika on nostettu syliin. Hän on saattanut olla sotilaille läheinen, joten hänelle on osoitettu hellyyttä nostamalla syliin. Kuten Sari Mäenpään (2016) merimiehiä koskevassa tutkimuksessa,

eläimet ovat voineet olla sotilaille hellyydenosoituksenkohteita, jotka ovat sosiaalisesti hyväksytyjä muuten niin maskuliinisessa ja järjestäytyneessä ympäristössä. Eläimet ovat saattaneet myös muistuttaa kodista sekä lapsuudesta ja tuoda vastakohtaa sekä pysyvyyttä sodan arjen keskelle. Sika on saattanut olla ylpeyden aihe linnakkeella, sillä resursseista on aina pulaa sota-aikana. Sika on siis voinut symboloida selviytymistä, jota on juhlistettu nostamalla hänet ylös.

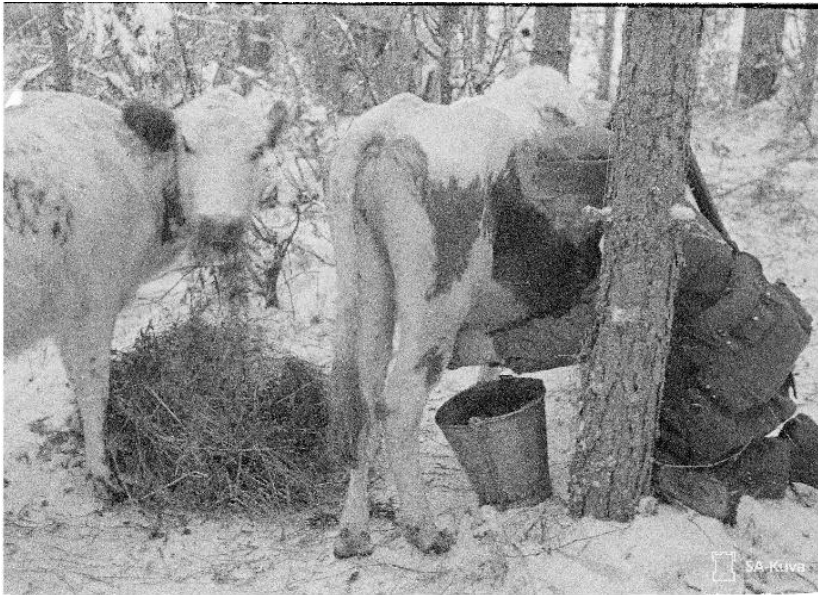
Tämän kappaleen esimerkeissä on huomioitava se, että nämä eläimet eivät ole villedä, mutta perustelen heidän vastustelevuuttaan luontaisella elinympäristöllä ja käyttäytymisellä. Nämä eläimet ovat oletettavasti kasvaneet ja eläneet maatalaelinympäristössä eli he ovat kesyjä ja tottuneet ihmisiin. Vaikka eläimet ovatkin kesyjä ja eläneet maatilalla, heidän luontainen elinympäristönhalunsa ja käyttäytymisensä tulee esille pakosti. Eli nämä tilanteet ja paikat mihin he ovat joutuneet ovat heille erikoisia, erilaisia ja tuntemattomia. Eläimelle on luonnollista vastustaa jotain uutta, epämukavaa ja erilaista eri tavoin. Nämä eläimet ovat tahtoansa vastaan pakotettu erikoisiin tilanteisiin, ja he ovat oman toimijuutensa rajoissa vastustelleet näitä tilanteita eri tavoin.

4.3 Karjan hyödyntäminen

Tässä alaluvussa tuon esille mitä kaikkea karja on mahdollistanut sota-aikana ja toisaalta mitä se on vaatinut. Tuomalla nämä esille, korostan myös karjan aktiivista toimijuutta sota-aikana, jotta se tulisi paremmin näkyviin. Liitän tähän myös Military-Animal Industrial Complexin, jotta armeijan ja sodan riippuvaisuus sekä kytkös eläimiin tulee tarkasteltavaksi. Toisaalta hyödynnettävä karja on saanut sodan kontekstissa paljon hoitoa. He ovat olleet muihin hylättyihin eläimiin verrattuna paremmassa asemassa.

Military-Animal Industrial Complexiin voi liittää Durhamin ja Merksinin (2009) artikkelin siitä, miten eläimiä usein lähestytään ja kohdellaan suuremmissa instituutioissa. Usein instituutioissa toimivat ihmiset käyttävät tietynlaista kieltä, joka etäännyttää eläimet heistä, jotta he eivät tuntisi yhtä paljon negatiivisia tuntemuksia eläinten kokemasta kärsimyksestä. On inhimillistä samaistua muiden eläinten kokemaan kipuun, minkä takia ihminen on kehittänyt puolustusmekanismeja, jotka auttavat etäännyttämään, eikä samaistumaan. Jotta armeija on voinut käyttää eläimiä hyväksi monella eri tavalla, on ihmisten täytynyt jollain tapaa etäännyttää eläimistä ainakin raaimpien tapahtumien kohdalla. Itse sodan raakuus on voinut jo auttaa tällaisen puolustusmekanismin ylläpitämisessä. Tällainen asetelma on kovin

erilainen verrattuna Smutsin (2013) kirjoittamaan eläinten kohtaamiseen yksilöinä, joka taas nimenomaan auttaa ihmistä samaistumaan, kohtaamaan ja tuntemaan eläimet.

Kuva 7. "Sotilas lypsää lehmää Kiviniemessä." Kuva ja kuvateksti: tuntematon. 18.12.1939

Aineistosta käy ilmi, miten monin eri tavoin armeija on hyödyntänyt karjaa.

Lukuisissa kuvissa lypsykarjaa lypsetään tai siitä mainitaan eri tavoin.

Usein mainitaan se, miten paljon sotilaat hyötyvät lypsykarjasta saadusta maidosta.

Kuvassa 7 on kuvattuna sotilas, joka lypsää lehmää.

Lehmien ja vuohien, sekä mahdollisesti

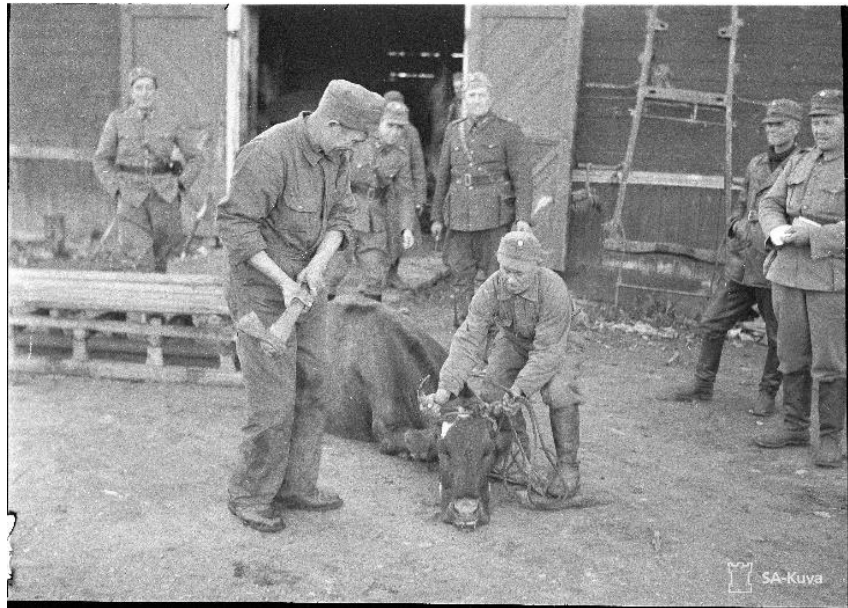
muiden eläinten, maito on ollut tärkeä osa rintamalla selviytymistä. Tätä tukee se, että eläimiä on aktiivisesti otettu sotasaaliiksi sodan aikana. Eläinten läsnäolo on mahdollistanut sotilaille maidon osaksi heidän ruokavaliotansa. Vuonna 1939 Suomi on laajalti ollut sodassa torjumassa Neuvostoliiton hyökkäyksiä Suomen alueelle (Raunio & Kilin 2005a). Ennen toista maailmansotaa lehmien lypsäminen on ollut suurimmaksi osin vain naisten työtä. Toisen maailmansodan aikana naisten ja miesten työt sekoittuivat olosuhteiden takia. Tällaisissa tilanteissa miesten on ollut pakko lypsää lehmää, joka on vaikuttanut myös työnjaon tulevaisuuteen. (Olsson 2011, 76.) Puolustamisen aikana lehmien maidosta on voinut olla erityisen paljon hyötyä. Armeija on siis monin tavoin ollut riippuvainen eläinten mahdollistamista asioista, kuten maidosta. Siksi he ovat myös olleet aktiivisesti mukana rintamalla ja sotilaiden arjessa. Heidän tärkeytensä korostuu sota-aikoina, jolloin on muutenkin pulaa ruoasta ja muista arkisista tarvikkeista.

Wilkie (2017) on kirjoittanut eläinten esineellistämisestä, jossa eläin nähdään myös tuotteena, koska hän tuottaa ruokaa ihmisille. Tämän esimerkin mukaan armeija on tuotteellistanut eläimiä, koska heistä on saatu ruokaa sodan aikana. Lehmän toimijuus on siis ollut tuotteen sekä eläimen kaltainen. On ilmeistä, että ihmisen on nähty olevan eläimen yläpuolella.

Toisaalta se korostuu aikoina, jolloin on vaikeaa ja arjessa selviytyminen on jokapäiväinen huoli. Wilkie on kirjoittanut myös siitä suhteesta, mikä ihmisillä on karjaan, jota pidetään

maataloudellisista syistä. Jotkut ihmiset muodostavat karjaan lemmikkieläinmäisen suhteen, jossa molemmat osapuolet ovat läheisiä toisillensa. Toiset taas etäännyttävät itseään eläimistä tarkoituksenmukaisesti, koska heidät tullaan tappamaan ruoaksi. Toisen maailmansodan kohdalla karja on ollut mahdollisuus sotilaille muodostaa läheisiäkin suhteita. Monille miehille eläimet ovat ainoa kohde, johon voidaan avoimesti kohdistaa huolenpitoa ja rakkautta.

Eläimiä hyödynnettiin ennen muuta ruokana. Aineistossa on lukuisia esimerkkejä eläinten teurastamisesta ja siitä, miten he ovat päätyneet sotilaiden ruoaksi. Etenkin lehmä ja sikoja teurastettiin ruoaksi. Kuvassa 8 on joukko sotilaita, joista yhdellä on kädessään kirves. Yksi taas pitelee lehmää paikoillaan sarvista, sillä

Kuva 8. "Niemelän hovi: sotasaalislehmien teurastusta." Kuva ja kuvateksti: Sot.virk. Viljo Pietinen. 5.10.1941

kuvatekstin mukaan sotilaat valmistautuvat sotasaaliina saadun lehmän teurastamiseen. Sen lisäksi, että karjaa kontrolloitiin monin materiaalisin tavoin sekä aktiivisesti ihmisen toiminnan kautta, karjaa hyödynnettiin ihmisten tarpeita varten. Tilanteessa lehmän toimijuus on hyvin rajallinen, sillä hänet on pakotettu myös makaamaan maassa teurastamista varten. Yhden lehmän toimijuutta kontrolloi suuri joukko sotilaita. Jotta armeija on voinut hyödyntää karjaa, ihmisten on täytynyt järjestää eläimille sopivat elinolosuhteet, tarpeeksi ruokaa ja aikaa heidän hoitamiseensa. Suomen armeija oli vuonna 1941 hyökkäyssodassa Neuvostoliittoa vastaan, jolloin mahdollisuudet eläinten käyttämiselle ovat olleet paremmat (Raunio & Kilin 2005b, 28). Myös sodan eri vaiheet ovat vaikuttaneet eläinten kohteluun ja kokemukseen, sillä hyökkäysvaiheessa sotilaat ovat voineet teurastaa sotasaaliita ja juhlistaa onnistumisia eläinten kautta. Teurastaminen on sodan aikana ollut erityinen juhlan aihe, koska ruoasta, etenkin lihasta, on muuten ollut pulaa (Jaatinen 2008, 116). Kaikki tämä materiaallinen ja aktiivinen toiminta on mahdollistanut sen, että eläimiä on voitu kontrolloida

ja hyödyntää armeijan toimesta. Tämän kaiken järjestäminen osoittaa myös sen miten tärkeä osa karja on ollut rintamalla ja miten paljon heidän läsnäolostansa on hyödytty.

Lehmän teurastaminen on ollut suuri tapahtuma, sekä ikään kuin juhlan aihe. Kotona teurastaminen on ollut toisen maailmansodan aikaan tavallista ja kuulunut nimenomaan miehille (Talve 1990, 200), mutta sen luonne muuttuu sota-ajan resurssipulan takia. Sotilaat ovat sodan lomassa harvemmin päässeet syömään lihaa taikka teurastamaan kokonaista lehmää. Lehmän teurastaminen on ollut kulttuurinen perinne, jota on jatkettu myös sodan kontekstissa. Lehmän kuolema symboloi selviytymistä, jolloin sotilaat ovat päässeet tekemään ja ajattelemaan jotain muutakin kuin sodan kulkua. Adams (2013) on kirjoittanut lihan sukupuolittuneisuudesta, mikä tulee myös ilmi siinä, miten armeija on hyödyntänyt eläimiä lihana. Kuva 8 on esimerkki siitä, miten liha nähdään maskuliinisena ravintona ja miten etenkin sota-aikana liha on annettu miehille – nimenomaan sotilaille. Kuvassa miehet teurastavat sotasaalista, josta voi päätellä hänen päätyvät myös heidän ruoaksensa. Sen lisäksi, että lehmiä on tuotteellistettu, heidät on alistettu maskuliinisen voiman kohteeksi ja esikuvaksi. Eläinten hyödyntäminen ei ole aina puhdasta hyödyntämistä, vaan se kertoo myös yhteiskunnastamme ja arvoistamme. Lehmän teurastaminen kuvastaa yhteiskunnan jaottelua, kulttuuria ja arvomaailmaa.

Kaarlenkaski ja Lonkila (2020) ovat kirjoittaneet modernin maatilän eläinsuhteista ja siitä, että ihmisillä on todellisuudessa tavoittelematon ideaalikuva lehmästä, jossa heidän toivotaan toimivan ”näkyttömänä”. Usein ihmiset ja lehmät joutuvat kuitenkin tekemään yhteistyötä useiden syiden takia, jotka usein johtuvat vastustelemista. Tämän osion esimerkeissä ihminen on pyrkinyt laittamaan karjan eläimiä tietynlaiseen ideaaliin, joka toimii suurimmaksi osin ihmisten periaatteiden ja toiveiden mukaan. Myös toisen maailmansodan aikana on voinut olla tällainen sosiaalisesti yhtenäinen ideaalikuva tietyistä eläinlajeista. Vastustelevalle eläin on esimerkki siitä, miten tämä ihmisen kehittämä ideaali on mahdoton tavoittaa, sillä eläimet aktiivisesti vastustelevat tätä muuttia. Karjanhoidossa on otettava huomioon eläinten luonnolliset olosuhteet sekä lajityypilliset tarpeet yhdistäen ne kesyyntyneiden eläinten hoidontarpeeseen. Karja ei kuitenkaan selviäisi enää yksin luonnossa, mutta lajityypilliset tarpeet ovat silti läsnä.

4.4 Rintamalla hoidetaan karjaa

Rintamalla hoidettu karja osoittaa, miten eläimistä on pidetty huolta. Kuten aikaisemmin mainittu, eläinten erityinen hoitaminen liittyy siihen, että heistä on ollut hyötyä ihmisille.

Tämä korostuu etenkin sota-aikana, jolloin selviytyminen on erityisen hankalaa. Tämä sanottuna, on mainittava, että eläinten hoitaminen ei aina liity vain hyödyntämiseen. Hoitaminen saattaa tapahtua pelkästä auttamisen halusta (Kauppinen 2020), vaikka taustalla olisikin myös eläimen hyödyntämistä. Karjanhoito vaatii taitoa, tietoa ja aikaa, joten hoitaminen pelkän hyödyntämisen takia ei ole niin todennäköistä.

Voi olla, että eläinten lääketieteelliset hoidot on yhdistetty yleisesti ihmisten hoitoihin. Jatkosodan alettua suurin osa Suomen lääkäreistä kutsuttiin rintamalle töihin. Jatkosodan aikana lääkärit pääsivät huonosti siviilien luokse, mikä tarkoitti sitä, että suurin osa asiantuntemuksesta ja välineistä oli mukana rintamalla. Karjanhoito oli erityisen tärkeää aikoina, jolloin oli pulaa ruoasta kuten 1941–1942 välisenä talvena, jolloin suuret määrät ihmisiä kärsi ravinnon riittämättömyydestä. (Laurent 2008, 74–79.) Eläinten kautta tulee ilmi sodanajan perinteinen sekä sekoittunut työnjako. Sodan aikana perinteisesti sukupuolittuneet työnjaot sekoittuivat, koska miehet olivat rintamalla, jolloin naisille jäi suurin osa töistä. Tämän lisäksi naiset olivat rintamalla mukana Lotta Svärd -järjestön kautta. Rintamalla lotat osallistuivat perinteisiin naisten töihin kuten ruoanlaittoon sekä puhtaanapitoon. Tämän lisäksi lotat osallistuivat myös perinteisiin miesten töihin kuten korjaustöihin. (Näre 2008, 14–15.)

Aineiston kuvien joukosta löytyy myös esimerkkejä siitä, miten sodan aikana on aktiivisesti hoitanut karjaa. Kuvassa 9 lampaalta otetaan verinäytettä tutkimuksia varten. Tutkimus voi

Kuva 9. "Sotasairaalan yhteydessä toimii myös bakteriologinen tutkimuslaitos: Verenotto lampaasta veren tutkimusta varten." Kuva ja kuvateksti: Sit.virk J.M.Vuorela. 18.6.1942

olla lampaan terveyttä varten tai jotain muuta tutkimusta, sillä tutkimustoimintaa tehtiin myös sota-aikana. Bakteriologisten laitosten tehtävänä oli tutkia laboratorionäytteitä yleisten kulkutautien estämiseksi, tarkistaa elintarvikkeiden laatua ja tutkia kaikkea yleiseen hygieniaan ja terveyteen liittyvää (Mikkonen

2023). On huomioitava, että kuvatekstin mukaan bakteriologinen tutkimuslaitos toimi sotasairaalan yhteydessä. Sotasairaaloita oli ympäri Suomea ja niiden tehtävänä oli hoitaa rintamalla haavoittuneita sotilaita. On mahdollista, että tämä kuva ei ole otettu rintamalla sijaitsevalla sotasairaallalla. Kuvatekstistä ei käy ilmi mitä varten lampaasta on otettu näyte. Kuvassa lammasta pitelee paikallaan kaksi ihmistä ja kolmas ottaa siltä näytettä. Hetkessä lampaan toimijuus on rajoitettu, mutta toimenpide vaikuttaa pidemmän päälle lampaan terveyteen ja täten myös selviytymiseen, jos näyte on otettu lampaan terveydellisen tilan takia. Lampaan kiinnipitäminen varmistaa lampaan sekä ihmisten turvallisuuden, koska lammas ei pääse rimpuilemaan terävän neulan lähellä. Karjanhoitoa varten on tarvittu ammattilaisia, tietoa, taitoa, tarvikkeita sekä aikaa. Sodan aikana suurin osa Suomen eläinlääkäreistä oli rintamalla, joka tarkoittaa sitä, että eläintenhoitoa harjoitettiin sodan aikana erinäisistä syistä (Lääkärilehti).

Tämän kuvan kohdalla saattaa tapahtua hoitamista tai hyödyntämistä. Jos lampaasta otettiin näytettä hänen terveydellinen tilansa mielessä, voimme puhua oikeasta välittämisestä ja hoitamisesta. Jos lampaasta otettiin näyte jotain muuta tutkimusta varten, on se esimerkki niistä monenlaisista tavoista, joilla ihmiset käyttävät hyödykseen eläimiä. Ihmiset, jotka pyrkivät eläinlääketieteellisiksi asiantuntijoiksi välittävät yleensä eläimistä aidosti. Toki toisen maailmansodan aikaan tämä ei ole yhtä oletettavaa kuin nykyään. Lampaasta on otettu näyte tutkimusta varten, josta voi päätellä, että hän on ehkä kipeä tai kärsii jostakin. Tutkimus on siis tehty, jotta lammasta voidaan hoitaa ja hän voidaan mahdollisesti parantaa. Etenkin, koska tutkimuksen tekeminen vaatii tietoa, taitoa ja aikaa, se on tehty erityisistä syistä. Jos tutkimus on tehty ihmisten tieteelliset tutkimukset mielessä, korostuu tapahtumassa eläinten ja ihmisten välinen hierarkkinen asetelma.

Toisinaan aineistosta nousee esille kuvia, joissa eläin yksilönä vaikuttaa erityiseltä ja tärkeältä. Kuvassa 10 on sika, jota silittää kenttäkeittiön kolme naista. Kuvatekstin mukaan sika on nimenomaan ”kenttäkeittiön oma possu”, jolloin voidaan tulkita sian olevan jollain tavalla erityinen ja tärkeä. Kaikki kolme naista silittävät sikaa osoittaen hänelle hellyyttä. Sialle ei siis mahdollistettu vain ruokaa ja suojaa, eikä häntä ole käytetty vain ravinnoksi, vaan sialle on aktiivisesti annettu huomiota ja hellyyttä. Tällainen erityinen ja tärkeä asema on voinut mahdollistaa eläimelle paremmat elinolosuhteet ja mukavamman elämän. Sika on kuvassa täysin vapaa, jonka perusteella hän on saanut oman mielensä mukaan kulkea paikasta toiseen. Ihmisten hellyydenosoitus viittaa myös siihen, että sian läsnäolo on ollut heille mukavaa ja sika on olemassaolollaan tuonut jotain positiivista kenttäkeittiön arkeen.

Tällaiseen yksittäisen eläimen hoitoon on voinut olla enemmän resursseja. Tällöin yksittäiset eläimet ovat voineet saada parempaa kohtelua kuin esimerkiksi suuren sikalan yksilöt. Kuvan 11 tekstin mukaan Lotila on yli 300:n sian sikala. On epätodennäköistä, että jokainen tämän sikalan sika olisi saanut samanlaista kohtelua kuin ”kenttäkeittön oma possu”.

Kaarlenkasken (2012) väitöskirjassa on tuotu esille ihmisen ja lehmän suhteen ruumiillisuus, sukupuolittuneisuus sekä tunteet. Kuvat 8, 9 ja 10 ovat hyviä esimerkkejä näiden ulottuvuuksien konkreettisuudesta. Kuvissa 9 ja 10 näkyy miten perinteisesti naiset ovat osoittaneet hoitoa ja hellyyttä karjalle, kun taas suurena kontrastina kuvassa 8 miehet ovat

osoittaneet raakaa maskuliinisuutta karjan eläimelle. Ruumiillisuus karjan keskuudessa on ollut erilaista sukupuolien välillä, ja rintamalla yhteiskunnan normit ja säännöt ovat ohjanneet tätä vahvasti. Rintaman kontekstissa sukupuolittuneisuus saattaa korostua entistä enemmän, sillä miehet ovat jo perinteisissä miehekkäissä puuhissaa sodan parissa, jolloin naiset jäävät rintamalle ja kotiin tukemaan tätä toimintaa ja ylläpitämään kotia. Ehkä tuohon aikaan (sekä nykyään) naisille on yleisempää osoittaa tunteitaan eläimille. Esimerkiksi Sari Mäenpään (2016) tutkimuksessa on osoitettu, miten miehisenä pidetyssä ympäristössä hellyyden osoittaminen eläimelle on mieheltä sosiaalisesti sallittua. Tässäkin aineistossa korostuu se, miten sodankin kontekstissa miehet ovat voineet osoittaa tunteitaan ja hellyyttä nimenomaan eläimille, kuten karjalle, vaikka muuten se ei ehkä olisi sosiaalisesti yhtä hyväksyttävää.

Wilkie (2017) on kirjoittanut, eläinten kanssa työskentelevien ihmisten kiintyvän hoidettaviin eläimiin ja toisaalta joidenkin välttelevän läheisempää suhdetta. Kenttäkeittön kohdalla on käynyt niin, että työntekijät ovat kiintyneet possuun, minkä takia hän on saanut erityistä kohtelua. Andrezejewski (2013) on kirjoittanut, ihmisten läheisyydessä olevien eläinten saavan ensimmäisenä hoitoa ja huomiota sodan kaltaisessa tilanteessa. Vaikka kenttäkeittön

Kuva 10. ”kenttäkeittön ”possu”” Kuva ja kuvateksti: E. Manninen. 20.8.1941

Kuva 11. "Lotila on yli 300:n sian sikala lähellä Viipuria." Kuva ja kuvateksti: Turo Kartto.

possun tarkoitus oli joutua ruoaksi, hänen elämänsä ennen sitä on ollut erilaisempi kuin esimerkiksi possuilla, jotka ovat olleet Lotilan kaltaisessa sikalassa, kuten kuvasta 11 tulee ilmi.

Kuvassa 12 sotilaat auttavat asukkaita ja lehmiä evakuoinnissa. Karjan hoitamiseen rintamalla liittyi myös heidän siirtämisensä evakuoimista varten.

Kuvassa mukana matkassa on suuri joukko lehmiä ja heidän siirtämisensä on eläinten toimijuuden kannalta olennainen teko. Jos lehmiä ei siirrettäisi, he jäisivät yksin, jolloin heidän hyvinvointinsa

saattaisi kärsiä. Usein toisena vaihtoehtona oli eläinten tappaminen evakuoinnin yhteydessä (ks. 5.1). Jotta suuri joukko lehmiä on voitu evakuoida, on heitä saattamaan tarvittu suuri joukko sotilaita sekä auto. Jälleen eläimet vaikuttavat rintamasotilaiden arkeen läsnäolollaan, sillä sotilaat ovat evakuoinnissakin aktiivisesti vuorovaikutuksessa karjan kanssa. Eläinten läsnäolo vaikuttaa rintamalla tapahtuneisiin asioihin sekä materiaaliseen ulottuvuuteen, sillä mukana täytyy olla eläimiin liittyviä esineitä, kuten ruokaa ja mahdollisesti esimerkiksi talutukseen köyttä.

Andrzejewski (2013) on kirjoittanut eläimistä sodan aikana ja sen jälkeen. Hän mainitsee, että sodan aikana eläimet joutuvat usein jättämään kotinsa, mutta jos heistä ei pidetä huolta, he saattavat loukkaantua, kuolla, tulla tapetuksi, jäädä jätetyiksi, eksyä tai tulla syödyiksi. Jos

Kuva 12. "Sotilaat evakuoivat lehmiä ja asukkaita Sairalan-Räisälän välisellä tiellä." Kuva ja kuvateksti: tuntematon. 1.12.1939

eläimet selviävät, he usein villiintyvät ja joutuvat puolustamaan itseään rajuissa sotaolosuhteissa. Siksi sotilaiden evakuointiapu on ollut suuri teko eläimille (sekä ihmisille). Ilman evakuoimista, kesyyntyneet eläimet, kuten karja, kohtaavat kovin erilaisen elämän. Kesyyntynyt karja ei osaa elää villinä, joten he tarvitsevat huolenpitoa. Siksi heitteille jättäminen on karjalle sota-aikana erityisen suuri muutos, joka voi aiheuttaa monenlaista kärsimystä.

5 Siviilit ja karja

5.1 Evakuoinnin vaikutukset

Evakuointi on sodalle ominainen tapahtuma, jossa ihmiset, tavarat ja eläimet muuttavat, koska sotarintama lähestyy. Evakuoinnin yhteydessä punnitaan, mitkä asiat ovat tarpeeksi arvokkaita rankalle matkalle. Usein evakuointimatkat olivat pitkiä ja siksi vain tärkeimmät asiat otettiin mukaan. Ei ollut harvinaista, että eläimet jätettiin jälkeen, jos heitä oli liikaa tai heille ei ollut tarpeeksi resursseja. Usein eläimet kuitenkin otettiin mukaan, koska heistä on hyötyä ja he ovat sen verran tärkeitä – etenkin lypsykarja. (Ahokas 2009, 35.) Perheiden taloudellinen pääoma oli myös usein suoraan sidottuna karjaan, jolloin perheillä on ollut suurempi syy ottaa eläimet mukaan (Talve 1990, 62).

Ennen toista maailmansotaa suurin osa suomalaisista pysyi synnyinpaikkakunnallaan ja modernin yhteiskunnan kaltainen liikkuminen ei ollut yleistä. Suomi oli siirtymässä maatalouspainoitteisesta yhteiskunnasta moderniin teollisempaan yhteiskuntaan, jossa liikkuminen on yleisempää. Toinen maailmansota pakotti suomalaiset liikkeelle rintamalle sekä evakkoon. Evakot joutuivat usein etsimään uutta paikkaa, sillä tulokkaita ja heidän mukansa tuomiaan eläimiä ei aina otettu hyvin vastaan kulttuurierojen takia. Sodan aikainen liikkuminen oli yleistä linja-autoilla, mutta etenkin junalla. Rautatiet paljastuivat kuljetusjärjestelmän tukipilariksi sodan aikana. Sota-aika ja pakotettu liikkuminen vaikutti paljon suomalaisten yleiseen liikkumiseen. Ennen matkustus oli mahdollista vain varakkaille, mutta sodan jälkeen matkustaminen oli tavallista kaikille. (Seppinen 2008, 96–100, 103–104, 112–113.) Sota-ajan liikkumisen yleistyminen, linja-autojen, laivojen sekä rautateiden merkitys on ollut erityisen tärkeää evakoiden kannalta – etenkin, jos karjaa on ollut mukana.

Aineistosta nousee usein esille evakuointi ja miten siihen liittyvät tapahtumat ovat näkyneet karjan elämässä. Kuvassa 13 karjalaiset naiset ovat ottaneet evakkomatkalle mukaan lampaita. Lampaita näyttää olevan paljon ja jokainen nainen kuljettaa heitä köydestä pitäen. Kuten 4.1 luvussa on osoitettu, köydet ovat olennainen osa lampaiden kontrollointia, jotta heidät saadaan tekemään mitä ihminen haluaa. Lampaiden toimijuuden kannalta on tärkeää, että he pääsevät mukaan evakkomatkalle, sillä muuten he jäisivät ilman hoitoa kotiin tai heidät vaihtoehtoisesti tapettaisiin. Vuonna 1944 Neuvostoliitto hyökkäsi Suomen valloittamille alueille, joten oli myös riski siitä, että vihollinen hyötyisi jätetystä karjasta (Raunio & Kilin 2005b, 212). Vuosina 1944–1945 evakoille etsittiin myös lopullista sijoittumispaikkaa

Kuva 13. "Karjalainen emäntä on ottanut lampaansa mukaan evakkomatkalle." Kuva ja kuvateksti: Sot.virk. Kauko Kivi. 23.6.1944

(Hietanen 2005, 822–823). Karjaa ei voi jättää luontoon selviytymään yksin, sillä karja on tottunut ihmisen hoitoon ja on riippuvainen siitä. Siviileille karjan mukaan ottaminen tarkoittaa sitä, että mukana on oltava myös tarvikkeita kuten ruokaa ja juomaa.

Tämän mahdollistaminen karjalle oli erityisen vaikeaa (Ahokas 2009, 51). Sota-aikana näistä on saattanut olla jo valmiiksi pulaa. Toisaalta matkalla lampaat mahdollistavat evakkolaisille maitoa, villaa ja lihaa. Evakkoon lähtiessä on päätettävä, mitkä asiat ovat niin tarpeellisia, että ne on otettava mukaan. kuvan kontekstissa lampaat on koettu sen verran tarpeellisiksi. Tässä kontekstissa sodan vaarat ovat pakottaneet sekä ihmiset että lampaat matkustamaan pitkän matkan pois tutusta ympäristöstä.

Tutut lampaat ovat voineet läsnäolollaan helpottaa evakkolaisten matkaa. Kodista tutut asiat, etenkin eläimet, auttavat uuteen paikkaan totuttelemista. Usein ihmiset muodostavat tärkeitä ja erityisiä suhteita eläimiin, etenkin lemmikkieläimiin, joten pelkkä heidän läsnäolonsa on voinut olla avuksi ja lohduksi. (Aro ym. 2002, 81.) Toisaalta, jos eläinten hoitaminen on vienyt paljon aikaa, resursseja ja voimia, on se voinut lisätä stressiä entisestään. Mukana evakuoidut eläimet vievät paljon tilaa ja heistä on huolehdittava koko ajan. Evakuointi itsessään on henkisesti ja fyysisesti rankkaa, joten on mahdollista, että eläimien hoitaminen on tehnyt evakuoinnista entistä rankempaa. (Aro ym. 2002, 26–27; Ahokas 2009, 35.) Evakuointi on ollut myös eläimille itsellensä erilaista ja rankkaa. Samalla tavalla kuin ihmiset, monet eläimet ovat joutuneet kävelemään pitkiä matkoja, jonka lisäksi he ovat mahdollisesti kantaneet tavaroita mukanaan. Monet eläimet, kuten vuohet, eivät pidä maiseman muutoksesta ja ovat kovin kiintyneitä kotiympäristöönsä (Eläinten hyvinvointikeskus EHK: vuohi luonnossa). Siksi iso muutos, kuten evakuointi, voi aiheuttaa stressiä ja mahdollisesti muita haittoja, kuten sairauksia ja turhaa rasitusta. Tuttujen ihmisten läsnäolo voi kuitenkin

helpottaa tilannetta, kuten myös tuttujen asioiden tekeminen kuten laiduntaminen taikka kiipeily.

Jos karjaa ei otettu evakkomatkalle mukaan, heidät usein tapettiin, koska eläimiä ei haluttu jättää viholliselle.

Kuvassa 14 on suuri määrä evakuoinnin yhteydessä tapettuja lemmiä. Toisinaan ei ole ollut resursseja pitää suurta määrää eläimiä mukana evakuoinnissa. On mahdollista, että suurin osa karjasta tapettiin ja vain pieni määrä lähti mukaan evakkomatkalle. Tämä

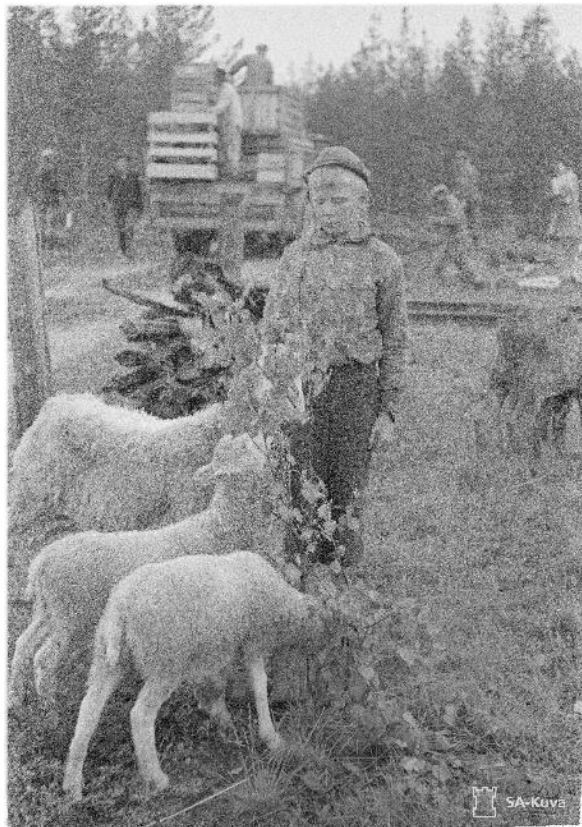

Kuva 14. "Evakuoinnissa tapettuja lemmiä sodan alussa." Kuva ja kuvateksti: tuntematon. 1.12.1939

riippuu esimerkiksi siitä, kuinka paljon aikaa evakuoinnille oli. Tämä valokuva on otettu talvena, jolloin lehmät olisivat mahdollisesti kärsineet kylmästä. On mahdollista, että lehmät on tapettu, jotta heidän ei tarvitsisi kärsiä tulevaisuudessa. Toisaalta on voinut olla tilanteita, joissa kaikki eläimet on jouduttu tappamaan niukan tilanteen takia. (Aro ym. 2002, 17; Ahokas 2009, 35.) Vuonna 1939 Suomi puolusti rajojansa Neuvostoliiton hyökkäyksiltä, jolloin kuvassa on kyse ensimmäisten evakuointien toimista (Raunio & Kilin 2005a, 18). Silloin on tehty suurimmat päätökset siitä, mitä otetaan mukaan evakkomatkalle ja mitä ei. Sotaolosuhteiden takia lehmät ovat joutuneet luopumaan omasta elämästään. Kuolleista lehmistä on voitu saada esimerkiksi ylimääräistä lihaa syötäväksi ja nahkaa lämmikkeeksi, jolloin ihmiset ovat kuitenkin hyötäneet jollain tapaa lehmistä, jotka he ovat joutuneet tappamaan. Usein ei kuitenkaan ollut aikaa käyttää tapettuja eläimiä hyödykkeinä.

Lehmien tappaminen evakuoinnin yhteydessä on äärimmäistapaus, jota tapahtui kuitenkin suhteellisen usein (Aro ym. 2002, 17). Tässä tapauksessa evakuoinnissa on priorisoitu tavaroita sekä ihmisiä. Toisaalta esimerkiksi ruoasta on voinut olla niin paljon pulaa, että lehmät on tapettu yhteisien resurssien vuoksi. Tällainen määrä lemmiä riittää monelle ihmiselle syötäväksi, mutta evakuoinnin kiireessä ei luultavimmin ollut aikaa valmistaa ihmisille ruokaa. Myös kuolleilla lehmillä on toimijuutta sekä arvoa sodan keskellä. Posthumanistisesta sekä eläinfilosofisesta näkökulmasta tilanne on kuitenkin harmillinen

ihmisten kannalta, ja eläinten kannalta taas todella traaginen, sillä eläimet eivät päässeet elämään täyteen potentiaaliinsa ja heidän oikeuksiaan ei olla huomioitu. Tässä tapauksessa eläimiä on hyödynnetty ajan tavan mukaan, jolloin ihmisen tarpeet ovat muita edellä.

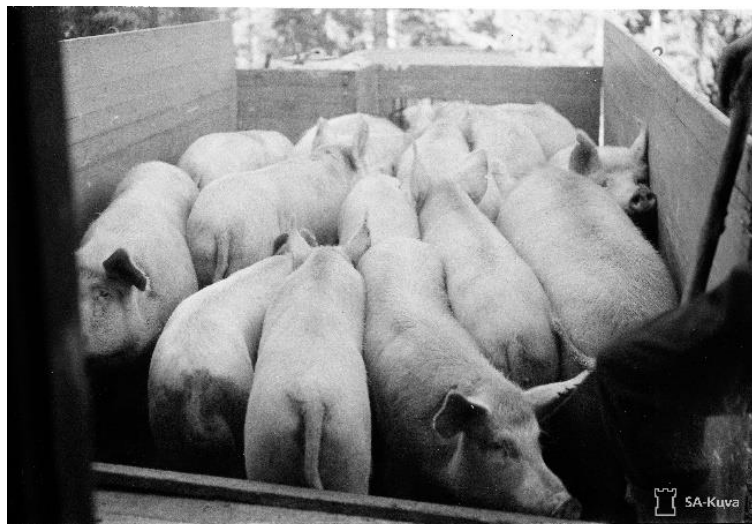
Kuva 15. "Evakkopoika kuljettaa lampaista lastauspaikalle." Kuva ja kuvateksti: Sot.virk. Kauko Kivi. 18.6.1944.

Eläinten evakuoinnissa aktiivisina toimijoina ovat olleet sotilaat sekä kotitalouksien emännät tai isännät (Aro ym. 2002, 15, 20). Aineistosta nousee kuitenkin esille tapauksia, joissa lapsillekin annettiin vastuuta eläinten evakuoinnissa. Kuvassa 15 on evakkolapsi kolmen lampaan kanssa. Kuvatekstin mukaan poika on viemässä lampaista lastauspaikalle. Voidaan olettaa, että lapsi on tiennyt tarpeeksi lampaiden kanssa olemisesta ja heidän kuljettamisestaan, että lapselle on annettu vastuuta lampaiden viemisessä. Lapset ovat olleet aktiivisesti mukana eläinten kontrolloimisessa ja aktiivisen osallisuuden kautta lapset ovat myös oppineet eläimistä. Näin eläinten hoitaminen, kontrolloiminen, hyödyntäminen ja muut eläimiin liittyvät toimet ja kulttuurilliset tavat ovat jatkuneet

sukupolvelta toiselle. Lapsien osallistaminen eläinhoidossa on ollut yleistä myös evakuoinnin aikana. (Korkiakangas 1996, 181–183.)

Kuvan mukaan myös lampaat ovat luottaneet poikaan, josta voidaan päätellä, että he ovat viettäneet ennenkin aikaa yhdessä. Myös aivan pienet lampaat kuvan edustalla näyttävät viihtyvän pojan seurassa. Kuvatekstistä käy ilmi, että lampaat viedään lastauspaikalle. Tämä tarkoittaa sitä, että eläimet kuljetettiin esimerkiksi autolla, junalla tai laivalla määränpään. Tämä kuljettamistapa on helpottanut sekä ihmisten että eläimien evakkomatkaa, sillä heidän ei tarvitse kävellä pitkiä matkoja kaikkien tavaroiden kanssa. Mutta kuten kuvasta 17 käy ilmi, usein evakuointimatkat olivat tukalia ja kaikki survottiin tiukasti yhteen resurssien säästämiseksi.

Eläinten ja ihmisten evakuointi on ollut suuri prosessi, johon on tarvittu suuria välineitä, kuten autoja (Aro ym. 2002, 15, 18–19). Eläimet ovat saattaneet joutua oleskelemaan epämukavissa olosuhteissa, jotta mahdollisimman suuri määrä eläimiä on voitu evakuoida. Kuvassa 16 monta sikaa on ahdattu ajoneuvon kyytiin. Siat eivät pysty liikkumaan hyvin ja

Kuva 16. "Possujen evakuointia." Kuva ja kuvateksti: Partanen. 1.7.1941

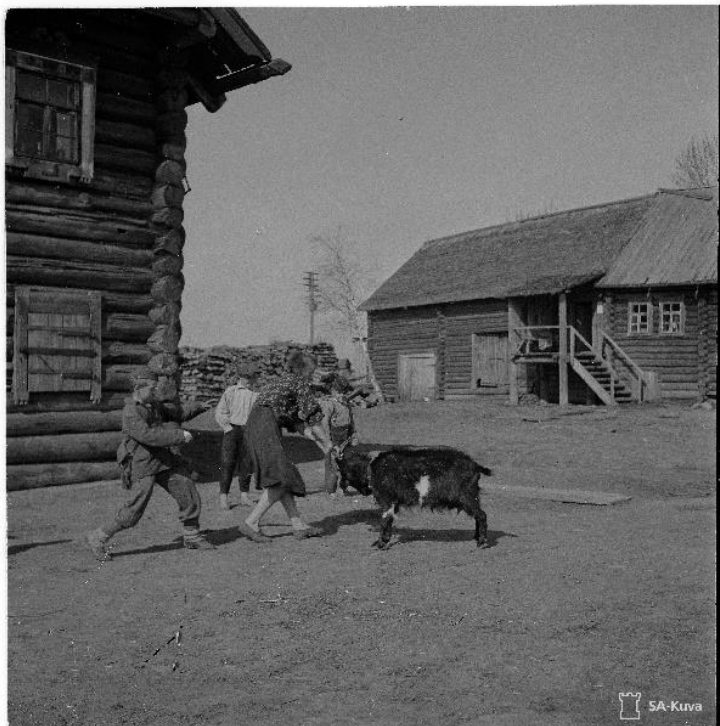
tässäkin tilanteessa heidän ainoa mahdollisuus on seistä paikoillaan. Evakuointi on heille kuitenkin positiivinen asia, sillä he saavat hoitoa eivätkä joudu jäämään yksin rintamalle tai tapettavaksi. Evakuointia varten on tarvittu toimijuutta rajoittavia materiaalisia esineitä kuten aikaisemmin on osoitettu (ks. 4.1). Vaikka siat on ahdattu pieneen tilaan, on evakuoinnista ja epämukavasta tilanteesta heille enemmän hyötyä kuin haittaa.

Sikaloissa eläneet possut ovat toisinaan tottuneet elämään tiukoissa olosuhteissa. Vaikka sikaloita pyrittiin rakentamaan sikojen tarpeita varten, usein siat kärsivät jollain tavoin puutteellisista olosuhteista (Nikkilä 2024, 111–121). Se ei silti tarkoita sitä, että puutteellisesti eläminen olisi parhain tapa. Se tarkoittaa sitä, että sikaloissa eläneet siat eivät kärsi tapahtumasta yhtä paljon kuin esimerkiksi vapaammin kasvatetut siat kärsisivät. Sodan kontekstin ja evakuoinnin hyvän luonteen huomioon ottaen, tapahtuma on ymmärrettävä. Tässä tilanteessa voidaan hyödyntää Dawkinsin (2013) kirjoitusta eläimen kärsimyksen tieteellisestä arvioinnista. Jos sioille annettaisiin mahdollisuus valita kuljetuksen ja vapauden välillä. He varmasti valitsisivat vapauden. Mutta ottaen huomioon, että kuljetus vie heidät turvalliseen paikkaan pois sodan rintamalta, on kuljetus jotain minkä takia jaksaa hetkellinen epämukavuus.

5.2 Arki, karja ja sota

Sodasta huolimatta ihmisten arjessa oli vielä mukana tavanomaisia asioita, joissa myös karja on ollut aktiivisena osana. Vaikka ihmiset eivät olleet rintamalla, sota-aikana on aina huoli maailman tilasta, selviytymisestä ja mahdollisesta vaarasta. Sodan aikana arki on erilaista,

etenkin evakoille, jotka ovat joutuneet muuttamaan täysin eri paikkaan. Tällöin arki muuttuu myös elämille. Monista asioista joudutaan säästämään, arki on selviytymistä ja aina epävarmaa. Etenkin naiset olivat vastuussa arjen jatkumisesta. Sodan aikana naiset olivat vastuussa niin kodista kuin töistäkin, kun miehet menivät sotimaan. Maatalous sai uudenlaisen merkityksen, koska ruoan hankkiminen oli vaikeaa. (Kemppainen 2005, 454–457, 464.)

Kuva 17. "Kevättoimia Aunukselaisessa kansakoulussa. Välitunnin aikana leikkiivät lapset vuohen kanssa." Kuva ja kuvateksti: Sot.virk. Esko Töyri. 23.5.1944.

Kuvassa 17 on esimerkki aunukselaisesta kansakoulusta, jossa lapset leikkivät välitunnilla vuohen kanssa. Sen lisäksi, että eläimet ovat saattaneet olla aktiivinen osa lasten elämää kotona, he ovat kohdanneet ja olleet eläinten kanssa vuorovaikutuksessa kodinkin ulkopuolella. Kuva 17 on esimerkki siitä, miten joukko lapsia on ollut suorassa vuorovaikutuksessa vuohioksesta. Tapahtumassa osapuolten täytyy lukea toistensa kehonkieltä, jotta esimerkiksi yhdessä

leikkiminen sujuu. Vuohioksesta on ollut mukana yhdessä tärkeimmistä ja arkisimmista asioista lasten elämässä, eli leikkimisessä. Vuohelle leikkiminen on voinut tarkoittaa jotain muuta kuin mitä se tarkoittaa kuvan lapsille. Lapsille leikki on hauskaa, mutta vuohi on voinut tulkita sen esimerkiksi vaaratilanteeksi tai hän on oikeasti saattanut olla leikkimielisellä tuulella lasten kanssa. Siitä huolimatta vuohi on ollut aktiivinen osa lasten arkea ja vuohen kanssa leikkiminen on saattanut luoda jonkinlaisen vastakohtan sodan keskellä olevaan pelottavaan sekä epävarmaan arkeen. Lapset ovat saattaneet muodostaa vuohien erityisen suhteen leikkimisen kautta. Samoin lapset ovat olleet olennainen osa vuohen arkea sodan keskellä ja luoneet hänen arjestaan hieman erilaisen. (Korkiakangas 1996, 190–193.)

Kuvassa 17 vuohi on saanut liikkua ja kommunikoida lasten kanssa vapaasti. Yhdessä toimiminen ja leikkiminen vaatii molemmilta osapuolilta jonkinlaista ymmärrystä ja tulkintaa.

Lasten on täytynyt viettää vuohen kanssa paljon aikaa, jotta he tietävät varmasti, että vuohi haluaa leikkiä. Kyseessä voi olla myös väärinymmärrys lasten tai kuvaajan kohdalla. Vuohi on saattanut tulkita lapset vaarallisiksi, jolloin tilanteessa ei ole kyse leikistä vaan puolustamisesta. Jos on ollut kyse leikistä, se on ollut kaikille osapuolille mukavaa ja hauskaa. Jos taas vuohi on tulkinnut tilanteen vaaralliseksi, hän on voinut olla hyvin stressaantunut. Smuts (2013) on kirjoittanut eläimen kohtaamisesta yksilönä eli intersubjektiiivisesta läsnäolosta. On mahdollista, että lapsien kohdalla on tapahtunut Smutsin kaltainen yksilön kohtaaminen, jossa lapset ja vuohi ovat päässeet mahdollisesti jopa kolmannelle kohtaamisen tasolle, jossa viestitään osapuolten välillä.

Myös eläinten arki on jatkunut joltain osin samalla tavalla sodasta huolimatta. Kuvassa 18 emävuohi on juuri syntyneen kilinsä kanssa. Kuva on osoitus siitä, miten elämä ei pysähdy sodan takia, vaan eläintenkin arki ja lajityypilliset tavat jatkuvat. Sota saattaa kuitenkin vaikuttaa arjen ja

Kuva 18. "Suurtapaus yksinäisellä saarella. Nimikkovuohi on saanut juuri kilin ja ensimmäinen äidillinen pesu on menossa." Kuva ja kuvateksti: Sot.virk. Lauri Lamminmäki. 30.9.1943.

lajityypillisten tapojen kulkuihin monilla eri tavoilla. Kuvatekstin mukaan kilin syntymä on suurtapaus yksinäisellä saarella. Saari voi mahdollisesti olla yksi Laatokan saarista, sillä TK-kuvaaja Lamminmäki otti toisen maailmansodan aikana Laatokan alueella valokuvia. Vuohia nimitetään myös nimikkovuohiksi, mikä osoittaa, että vuohella sekä kilin syntymällä on tärkeä merkitys. Vuohi ja kilin syntymä saattaa laajentua Sari Mäenpään (2016) tutkimuksen kaltaisesti symboloimaan kotia, perhettä ja etenkin äiteyttä. Varsinkin nuorilla miehillä saattoi sodan lomassa olla ikävä kotia. Etenkin sota-aikana "yksinäisellä saarella" tapahtuva syntymä ja vuohen läsnäolo voi olla tärkeää, sillä vuohesta saadaan maitoa ja muita hyödykkeitä. Vuonna 1943 sotaa oli kestänyt jo melkein kolme vuotta, jolloin sodan aikaiset säännöstelyt ja niukka elämäntapa alkoi jo varmasti tuntumaan vahvasti monen arjessa. Siksi kilin syntymä on voinut olla erityisen tärkeä ja juhlistettukin asia. Kuten aikaisemmin on osoitettu (ks. 4.4),

tällaisilla yksittäisillä eläimillä voi olla suuri merkitys. Tässä tapauksessa ehkä jopa korostuneempi saaren eristäytyneen luonteen ja sota-ajan takia.

Kuvassa 18 nimitetään vuolta nimikkovuoheksi. Tämä voi tarkoittaa sitä, että vuohella on erityinen asema saarella ja hän saa tietynlaista kohtelua. Häneen on ehkä luotettu enemmän, koska saaren asukit tunnistavat hänet nimikkovuohena. Luottamuksen mukana tulee enemmän vapautta, joka näkyy vuohen arkisissa asioissa. Vuohi on suurella todennäköisyydellä elänyt suhteellisen hyvää, lajityypillistä ja vapaata elämää. Mutta esimerkiksi yksinäisen saaren olosuhteet tekevät tulevaisuudesta epävarman. Jos saareen kohdistuu esimerkiksi hyökkäys, mikä on todennäköisyys, että vuohi sekä kili pelastuvat nopeasti? Toisaalta, mitä jos nuori kili sairastuu tai tarvitsee nopeasti apua? Pienellä yksinäisellä saarella on rajatusti resursseja, joka voi vaikuttaa sota-ajan selviytymiseen kohtalokkaallakin tavalla.

Kuva 19. "Siat juoksevat vapaina ja syövät ruohoa." Kuva ja kuvateksti: Volanen. 12.8.1941

Kuvassa 19 on sika, joka kylpee mutalammikossa. Sika on tekemässä jotain, mikä on hänelle lajityypillistä eli hän viilentää itseään mutalammikossa. Kuvatekstin mukaan siat saavat juosta vapaana ja syödä ruohoa. Verrattuna sodan kontekstissa kuolleisiin eläimiin, tämän kuvan sika elää hyvää lajityypillistä elämää. Sika saa

olla vapaa, syödä niin paljon ruohoa kuin haluaa ja tehdä hyvin lajityypillistä toimintaa ilman kontrollointia ja hyödyntämistä, vaikka sitäkin on voinut tapahtua tämän valokuvan ulkopuolella. Toisinaan sikojen arki on sodan aikana ollut hyvin normaalia ja poikkeamatonta. Tällainen on erityisen tärkeää ja arvokasta sodan aikana, jolloin kaikki on yleensä erilaista ja epävarmaa.

Kuva 19 osoittaa sen, että ihmiset ovat tienneet siitä, mitä siat haluavat ja tarvitsevat. Se osoittaa myös sen, että sioille on annettu se mitä he tarvitsevat eli heistä on välitetty. 1800- ja 1900-luvuilla tietoisuus eläinten oikeuksista, ja toisaalta siitä miten heitä kuuluu hoitaa, oli nousemassa. Tämä kuva on yksi esimerkki siitä, että myös sota-aikana on pyritty hoitamaan

eläimiä oikein, vaikka se olisikin vaikeampaa toteuttaa kuin normaalisti. Eläinten hoitaminen ei ole aina ollut kontrollointia ja hyödyntämistä. Se on myös ollut ymmärtämistä, oppimista ja välittämistä.

Kuvassa 20 on kuvattuna suuri possu, joka on kuvatekstin mukaan kasvanut siellä sotatapahtumien jälkeen.

Valokuva kuvastaa sitä, miten karjan ja ihmisten yhteinen arki on jatkunut traumaattisten sotatapahtumien jälkeen.

Kuvatekstin mukaan possu on kasvanut hyvin ja suurikokoiseksi. Se, että possu on kasvanut ei ole hieno asia itsessään vaan possu symboloi myös alueen

perinteen jatkumista. Kuvatekstin

mukaan metsäpirttiläiset olivat

kuuluisia sikojen kasvattajia, jota tämä uusi iso possu nyt symboloi.

Sotatapahtumat ovat tuhoisia ja traumaattisia sekä ihmisille että

eläimille. Tässä tapauksessa nämä yksilöt ovat selviytyneet siitä ja pyrkineet jatkamaan elämäänsä ja kulttuuriansa eteenpäin. Possun toimijuus on sidottuna johonkin isompaan, mistä possu ei edes itse ole tietoinen.

Kuvatekstin mukaan metsäpirttiläiset olivat kuuluisia sikojen kasvattajia. Tästä voidaan päätellä, että he ovat kasvattaneet isoja, terveitä ja hyvinvoivia sikoja. Metsäpirttiläiset ovat mahdollisesti osanneet antaa sioille asioita, joita he tarvitsevat, eli toimivan lauman, erilliset tilat nukkumiselle, kylpemiselle ja tarpeille. Siat ovat myös saaneet laadukasta ruokaa, koska ovat kasvaneet niin isoiksi. Kuvan mukaan sotaolosuhteista huolimatta tähän samaan perinteeseen on päästy takaisin kiinni. Sekä ihmiset että siat ovat sinnitelleet traumaattisten aikojen ja tapahtumien läpi. Käyttämällä Harawayn (2008, 287) ajattelua, ihmiset ja siat rakentavat yhdessä uudelleen arkea, rutiinia ja tilaa, jossa he tuovat takaisin metsäpirttiläisten ja sikojen perinteen. Vain yhdessä tulemisella ja yhdessämuotoutumisella siat ja ihmiset ovat voineet jatkaa perinnettään sodan lomassa.

Kuva 20. "Näin pitkiä ja paksuja possu-poikia on kylään jo kasvanut entisiä perinteitä jatkamaan. Metsäpirttiläiset olivat kuuluisia myös sikojen kasvattajina." Kuva ja kuvateksti: Sot.virk. T. Ovaskainen. 10.5.1943

6 Sotaolosuhteiden vaikutus

6.1 Poikkeava arki

Kuten aikaisemminkin on jo käynyt ilmi, sota-aika on poikkeavaa – myös karjalle. Aineistosta nousee esille tapahtumia, jotka poikkeavat arjesta sotaolosuhteiden takia. Näitä ovat tapahtumat, jotka voisivat tapahtua vain sotaolosuhteissa. Nämä kuvastavat siis arjen eri tapahtumia, jotka ovat tapahtuneet sota-aikana, mutta jotka toisaalta edustavat tapahtumien moninaisuutta.

Kuvassa 21 on sika, joka on kuvatekstin mukaan jäänyt orvoksi. Sotaolosuhteiden takia enemmän eläimiä jäi orvoksi, eli menettivät perheensä sodan takia. Syitä menettämiselle on monia ja kyseisestä kuvatekstistä ei käy ilmi, miten sika päätyi orvoksi. Useat eläimet joutuvat jäämään oman onnensa nojaan, mutta

Kuva 21. "Orvoksi jääneet sikapossut turvautuvat sotapoikiimme."
Kuva ja kuvateksti: Sot. kirj. vaiht. Esko Kangas.

toisinaan siviilit tai sotilaat ovat löytäneet apua tarvitsevia eläimiä. Useat näistä eläimistä eivät saaneet apua, mutta aineistosta nousee esille monia esimerkkejä, joissa eläimiä on autettu. Kuvatekstin mukaan sika turvautuu sotilaisiin. Tämä voi tarkoittaa sitä, että sika on ollut erityisen helpottunut nähdessään ihmisiä. Toisaalta kuvaaja on saattanut syyllistyä antropomorfismiin, eli eläinten inhimillistämiseen, kuvatekstissään. Siitä huolimatta ihmisten huolenpito on voinut olla sialle korvaamatonta, koska hän on tottunut ihmisen hoitoon eikä siihen, että hänen täytyy elää yksin luonnossa.

Kuvassa 22 on kuvattuna kaksi lammasta, jotka viettävät aikaa ruohikolla. Heidän takanansa on kuitenkin tykkejä. Normaalisti kun lampaat viettävät aikaa nurmikolla, heidän ei tarvitse tehdä sitä isojen tykkien vieressä. Tämä on todella erikoinen ja normaalista poikkeava tilanne. Valokuva on myös jollain tapaa todella ristiriitainen, sillä lampaat näyttävät rauhallisilta ja päivästä nauttivilta. Heidän takanansa on kuitenkin tykkejä, jotka ovat kovaäänisiä ja

edustavat sodan kaaosta. Sota-aikana lampaiden arki on sekoittunut sotaolosuhteisiin, jolloin selkeää rajaa ei löydy. Arkea dominoi sotaolosuhteet, joihin on sopeuduttava. Valokuva on otettu välirauhan aikana, joka solmittiin 19.9.1944. Tämän takia lampaat ovat voineet laiduntaa tykkien vieressä, sillä aktiivista sotaa Neuvostoliiton kanssa ei ole ollut. Lapin sota alkoi kuitenkin 1944 lokakuussa, kun saksalaissotilaat aloittivat vetäytymisensä välirauhasopimuksen seurauksena. (Raunio & Kilin 2005b, 364.) Kuvan aikainen rauha ei siis kestänyt kauaa.

Kuva 22. "Porin ilmatorjuntaa: 34.Rask. Ilmatorjuntapatteri." Kuva ja kuvateksti: Kapteeni Leo Vepsäläinen. 25.9.1944

Kaikki eläimet eivät kuitenkaan ole sopeutuvaisia. Ampuja (2007) on kirjoittanut sotaäänien vaikutuksesta sotilaisiin. Tämä voidaan soveltaa myös eläimiin. Ampujan mukaan sotilaat oppivat tunnistamaan erilaisia ääniä selviytymisen takia. Monet sotilaat kärsivät vielä sodan jälkeenkin traumaista, jotka liittyvät sodan ääniin.

Jotkut eläimet voivat olla erityisen säikkyjä ja sopeutuminen saattaa viedä paljon aikaa, kuten esimerkiksi vuohien kohdalla. Samalla tavalla eläimet oppivat tuntemaan erilaisia sodan ääniä ja he kärsivät samankaltaisista traumaista ilman suurempia apuja. Andrzejewski (2013) on taas kirjoittanut eläimistä sodan jälkeisissä olosuhteissa. Hänen mukaansa kestävimmit lajit ja yksilöt palautuvat suhteellisen hyvin sotaolosuhteista, mutta sinnikkäiden lajien ja yksilöiden määrittäminen voi olla vaikeaa.

Sodan ajan säästeleminen näkyi myös karjan arjessa. Kuvassa 23 on kuvattuna kolme lehmää, jotka laiduntavat kivisellä mäellä. Kuvatekstiin on antropomorfoitu lehmä miettimään, että söisikö kiven ruoaksi vai ei. Kuvatekstistä käy kuitenkin ilmi, että lehmien laiduntaminen alkaa olla vaikeaa ja heidän ruoastaan on pulaa. Eli myös lehmät joutuivat kärsimään ruoan puutteesta kuten Jaatinenkin (2008) on kirjoittanut. Rehun syöttäminen karjalle kiellettiin, joten lehmille valmistettiin ruokaa puun sellusta. Tämän takia myös maidontuotanto lähti laskuun, joten ihmisetkin kärsivät lehmien ruoan puutteesta. (Jaatinen 2008, 116.)

Ruoan puutteesta huolimatta lehmät ovat päässeet laiduntamaan, eli tekemään heille lajityypillistä asiaa. Tässäkin asiassa ihmiset ovat pyrkineet pitämään lehmien arjessa jotain samankaltaista ja välittäneet heidän hyvinvoinnistaan sen verran, että he ovat päässeet laiduntamaan. Ruoan puute on laskenut lehmien elämänlaatua paljon ja ruoan laadun huonontuminen vielä sitäkin enemmän. Toisinaan ruoasta ja sen laadusta oli niin paljon puutetta, että maidontuotantokin laski, mikä vaikutti suoraan myös ihmisten

Kuva 23. ""Söisiköhän sitä tuon kiven"" Lehmien laiduntaminen on monin paikoin hyvin heikolla kannalla." Kuva ja kuvateksti: Vänrikki K. Borg. 7.8.1941

ruoan saantiin (Jaatinen 2008). Sen lisäksi, että sota-aikana on täytynyt siirtyä pakoon sotarintamaa, on selviytymisessä ollut kyse arkisista asioista kuten ruoasta. Asiaa on varmasti heikentänyt myös se, että kyseinen valokuva on otettu elokuun alussa, jolloin kesäkuumuus on yleistä. Porottava aurinko kuivattaa ruohoa ja heinää, jota lehmät yleensä syövät. Siksi ruoasta on ollut entistä enemmän puutetta.

Kuva 24. "Porsaita ilmasuojassa auton alla!". Kuva ja kuvateksti: Vänrikki H. Harrivirta. 30.7.1941

Kuvassa 24 on joukko porsaita makaamassa auton alla. Kuvatekstin mukaan he ovat menneet sinne ilmasuojaan eli turvallisempaan paikkaan, jos sodan aikana on pommituksia. Kuvateksti on laadittu humoristisesti, sillä porsaat eivät tiedä ihmisten kehittämistä ilmasuojista. Sodan

aikana huumorilla on ollut erityinen paikka, sillä se on ollut selviytymiskeino pois jatkuvasta pelosta (Kinnunen 2008, 132–133). Luultavimmin porsaas saattavat olla auton alla esimerkiksi nukkumassa tai viilentymässä auringolta. Tekstin laatija on saattanut haluta värittää kuvaa mielenkiintoisemmaksi tekstillään. Vaikka kuvateksti onkin humoristinen, näyttää se, että, porsaiden on täytynyt tehdä kaikkensa selviytyäkseen. Porsaille ei välttämättä ole hyvää käsitystä siitä, mikä on hyvä ilmasuoja ja mikä ei, jolloin he käyttävät sitä mikä on saatavilla. Jos porsaas ovat auton alla viilentymässä, se ei välttämättä ole tarpeeksi viileä paikka. Sioilla ei ole hikirauhasia, jonka takia he viilentyvät mudassa tai mudankaltaisessa paikassa (Eläinten hyvinvointikeskus EHK: Sika luonnossa). Kuvan porsaas saattavat ylikuumentua autonkin alla, koska he eivät pääse viilentymään heille parhaimmalla ja lajityypillisellä tavalla.

Kuva kuitenkin kertoo, että porsaas ovat eläneet jatkuvan pommitusuhan alla. He ovat mahdollisesti tietoisia sen vaikutuksista ja siitä mitä täytyy tehdä, jotta selviytymisen mahdollisuudet ovat paremmat. Porsaille ei ole myöskään luonnollista oleskella auton alla, mutta sotaolosuhteet ovat pakottaneet muuttamaan toimia ja tekemään asiat sillä tavalla, miten vain on mahdollista siinä hetkessä. Kuvassa näyttää myös siltä, että porsaas oleskelevat jonkinlaisessa autotallissa tai katoksessa, joka ei ole sioille paras ympäristö. Siellä voi mahdollisesti olla vaarallisia tavaroita ja perustarpeiden toteuttaminen voi olla hankalaa ja sitä varten täytyy olla luova.

Kuvassa 25 on palanut eläinsuoja, jonka etualalla näkyy palaneita lehmien ruhoja. Otsikon lisäksi valokuvaan on lisätty selitysteksti: ”Eläinsuojatkin ovat joutuneet vihollispartion raa an murhanhimon kohteiksi. Navetta ja talli oli elävine lehmineen ja hevosineen sytytetty palamaan. Kuvassa etualalla näkyvissä parteensa palaneiden lehmien

Kuva 25. "Eläinsuojatkin ovat joutuneet vihollispartion raa an murhanhimon kohteiksi." Kuva ja kuvateksti: Sot.virk. Uomala. 7.7.1943

jätteitä. Eräessä polttamatta jääneessä navetassa lehmillä oli lyöty kirveellä jaloista jänneet poikki eläinten ollessa vielä hengissä meikäläisen partion saapuessa tapahtumapaikalle.” Kyseinen teksti on mahdollisesti propagandaa, jolla suomalaiset ovat yrittäneet rakentaa tietynlaista viholliskuvaa (Syrjö 2005, 571–573). Tekstien mukaan eläinsuojaan on hyökätty vihollisen toimesta ja eläimet on tapettu epäinhimillisellä tavalla. Eläinsuoja on tarkoitettu eläimille turvallisesti paikaksi, jossa he voivat jatkaa arkeansa mahdollisimman normaalilla ja turvallisella tavalla sodasta huolimatta. Tämän eläinsuojan kohdalla on kuitenkin käynyt täysin päinvastoin, jos tekstin tapahtumat ovat totta. Eläimet on tapettu sellaisella tavalla, että he kärsivät aivan loppuun asti. Sodan lomassa eläimet eivät ole ikinä turvassa, vaikka heitä olisikin autettu turvallisempiin paikkoihin.

Kuva 25 on ääriesimerkki siitä, mitä eläimille voi tapahtua sodan aikana. Ajatus siitä, että ihmiset ovat eläinten yläpuolella näkyy niin, että tietyt ihmiset priorisoidaan sota-aikana ja heitä autetaan ensin. Sodan raaka luonne kärjistää sitä entisestään, sillä viholliset pyrkivät voittamaan toisensa keinolla millä hyvänsä. *International Humanitarian Law (IHL)*, joka tehtiin toisen maailmansodan jälkeen, pyrkii puolustamaan ihmisten oikeuksia sodan aikana (European Commission). Vaikka tämä laki olisikin ollut voimassa toisen maailmansodan aikana, ei sekään olisi suojellut eläimiä tämän kaltaiselta kärsimykseltä. Helsinki Animal Law Center'in Kamyia Chawla on julkaissut kirjoituksen, jossa hän tulkitsee, että IHL voi turvata eläimiä minimaalisesti kulttuurisena omaisuutena (Chawla 2023). Se ei kuitenkaan ole tarpeeksi, minkä takia eläimille tulisi tehdä erillinen sopimus, joka turvaa heitä sota-aikana.

Kuva 26. "Eräs huvila, jossa ryssät ovat pitäneet lehmiä ym. Eläimiä alakerrassa ja itse asuneet yläkerrassa". Kuva ja kuvateksti: Esko Manninen. 25.7.1941

Kuvassa 26 on kuvattuna talo, mutta siinä ei näy itse eläimiä. Kuvatekstin mukaan venäläiset ovat asuneet talon yläkerrassa ja pitäneet karjaa alakerrassa. Talo on itäkarjalainen talo, jossa on yhdistetty ihmisten asuintilat yläkerrassa ja eläimille tarkoitettut taloustilat alakerrassa (Talve 1990, 48). Tekstin mukaan talossa on pidetty

suuriakin eläimiä, kuten lehmiä. Tekstistä ei käy ilmi onko talossa ollut venäläisiä sotilaita vai siviilejä. Siitä huolimatta tilanne on erikoinen suomalaisille sotilaille, jotka hyökkäyssodan takia pääsivät pitkälle Karjalaan asti näkemään itäkarjalaisia taloja (Raunio & Kirin 2005b, 28). Kuvatekstistä voidaan tulkita, että eläinten pitäminen talon alakerrassa on haluttu esittää jollain tavoin aliarvoisempaan, kuin eläinten pitäminen erikseen omassa rakennuksessa. Yleisesti Suomen alueella karjaa on pidetty heille rakennetuissa aitoissa tai rakennuksissa, jotka parhaansa mukaan vastaavat karjan perustarpeita. Mutta suomalaiset sotilaat ovat kohdanneet heille erikoisia karjanhoidon ratkaisuja sodan lomassa.

Karja on sodan aikana joutunut muovautumaan ja sopeutumaan eri olosuhteisiin suurimmaksi osaksi ihmisten takia. Sota itsessään on ihmisten alkuun saama. Sen lisäksi ihmisillä on ollut pulaa ruoasta ja muista arkisista asioista. Karjalta on pyritty saamaan tarvittavia asioita esimerkiksi maitona ja lihana. Eli sodan aikana karja kulkee sinne minne ihminenkin, joko siviilien mukana turvallisemmille maille tai sotilaiden mukana rintamalle. Niukkojen resurssien ja sotaolosuhteiden takia karja on joutunut sopeutumaan mitä erikoisimpiin järjestelyihin. Sinnikkäimmät lajit ja yksilöt ovat sopeutuneet näihin, mutta luultavimmin monet ovat kärsineet muutoksesta ja järjestelyistä, jotka eivät tue eläinten perustarpeita.

6.2 Vaelteleva karja

On yleistä, että sodan aikana eläimet jätetään oman onnensa nojaan monista eri syistä. Syitä voivat olla esimerkiksi resurssien puute, ihmisten priorisointi tai eläinten pakeneminen sodan kaaoksen keskellä. Karjan kohdalla yksinään oleminen on erityisen riskialtista, sillä karja on yleensä tottunut ihmisen hoivaan. Aikojen saatossa kesytetty karja on monella tapaa riippuvainen ihmisestä, ja karjalla ei välttämättä ole valmiuksia selviytyä luonnossa – saatikka sitten luonnossa sodan keskellä. Sota-aika on vaarallista kaikille ja silloin on tiettyjä alueita, joille ihmiset ja muut viedään turvaan. Yksin vaelteleva eläin ei välttämättä ole tietoinen näistä alueista ja hän saattaa päätyä erityisen vaaralliselle alueelle. Toki monet eläimet osaavat varoa kovia ääniä luonnostaan, mutta sodan aikana kovat äänet eivät aina ole läsnä.

Kuvassa 27 on sotilas sekä possu, joka on kuvatekstin mukaan löydetty venäläisten jäljiltä. Possu on sisätiloissa ja hänen edessänsä on kuppi, jossa on oletettavasti vettä. Kuvatekstin perusteella possu on löydetty metsästä, ja sotilaat ovat vieneet hänet sisätiloihin sekä antaneet hänelle kupissa olevaa vettä. Possu näyttää olevan vielä nuori ja hänen selviytymisensä yksin metsässä olisi ollut vaikeaa. Ihmisten hoitama possu pärjää luonnossa kuitenkin täysin eri tavalla kuin aina luonnossa elänyt villisika. Venäläisten jättämä possu ei ole suomalaisten

Kuva 27. "Suojärvi: Lt". Kuva ja kuvateksti: Luutnantti Pekka Kyytinen. 28.8.1941

sotilaiden vastuulla, mutta siitä huolimatta possulle on annettu suojaa sekä vettä juotavaksi. Kuvassa sotilas näyttää osoittavan possulle hellyyttä silittämällä hänen selkäänsä. Eläimet ovat usein olleet ainoa asia, jonka kautta sotilaat ovat voineet näyttää hellyyttä ja rakkautta sota-aikana.

Aineistosta nousee esille useita kuvia, joissa suomalaiset sotilaat ovat ottaneet hoivakseen venäläisten jäljiltä jääneitä eläimiä. Kuvatekstit on kuitenkin analysoitava

propagandan silmin, sillä emme voi tietää ovatko eläimet oikeasti jääneet

venäläisten jäljiltä yksin ilman hoivaa. Eläimet saattavat hyvin olla suomalaista perää, jolloin myös suomalaiset olisivat syyllistyneet eläinten hylkäämiseen, ja armeija olisi käyttänyt tämän tilaisuuden huonon venäläiskuvan piirtämiseen. Vaikka possu olisikin hylätty suomalaisten tai venäläisten puolesta, hän on kuitenkin hylätty ihmisen toimesta. Possu on joutunut oman onnensa nojaan sotaolosuhteiden sekä ihmisen hylkäämisen takia. Pieni possu on erityisen altis ympäristön muutokselle, koska hän ei ole vielä yhtä kokenut kuin vanhempi possu olisi. Possu on myös laumaeläin, joten hyvän elämän kannalta hänen pitäisi olla emonsa sekä laumansa kanssa. Yksinään possu ei välttämättä ole osannut etsiä ruokaa tai sopivaa suojapaikkaa. Suomalaisten sotilaiden hoivanpito on ollut selviytymisen kannalta elintärkeää tälle possulle. Toisaalta samalla hän on joutunut suomalaisen propagandan pelinappulaksi.

Kuvassa 28 sikaperheitä juoksee vapaana maastossa. Tällä kertaa vaeltelevat possut ovat laumassa kuten heidän luonnollisesti kuuluisikin olla. Kuvasta päätellen laumaan kuuluu ainakin kaksi aikuista ja 10 porsaan poikasta. Possut kävelevät karun näköisessä metsässä pitäytyen yhdessä. Luultavasti yksi aikuisista on pienten possujen emo. Emon maidontuotannon kannalta on tärkeää, että possut löytävät hyvää ruokaa, jotta myös pienet possut saavat laadukasta maitoa ravinnokseen. Possut ovat täysin vapaita, sillä he ovat hylättyjä tai he ovat päässeet karkuun. Pienet possut saattavat sopeutua hyvin aikuisten

ansioista vapaaseen elämään.

Toisaalta vanhemmat possut eivät välttämättä osaa selviytyä hyvin vapaana, sillä he ovat tottuneet ihmisen hoivaan. Suuremmalla joukolla possuja on kuitenkin paremmat edellytykset selviämiseen kuin yhdellä pienellä possulla.

Kaikesta huolimatta possujen olisi parempi olla ihmisen hoivassa, sillä siihen karja on tottunut.

Etenkin tällä tavalla vapaana vaeltelevat eläimet ovat alttiita

sodan äänten aiheuttamille vaikutuksille, mistä Ampuja (2007)

on kirjoittanut. Vapaana juoksentelevat eläimet saattavat joutua rintamalle, jossa he saattavat tulla tapetuiksi tai loukkaantua. Jos he eivät loukkaannu, he saattavat traumatisoitua sodan erilaisista äänistä ja tapahtumista (Ampuja 2007, 333). Sodassa eläimensä hylänneet ihmiset altistavat heidät yhä suuremmalle kärsimykselle ja traumatisoiville tapahtumille monella tapaa. Ensinnäkin eläimet eivät pysty selviytymään kunnolla heille annetuilla eväillä, koska he ovat tottuneet ihmisten hoivaan. Tämän lisäksi he saattavat joutua tapetuiksi, loukkaantuneiksi tai kokea traumatisoivia tapahtumia. Ihmiset, jotka ovat löytäneet eläimiä ja antaneet heille hoivaa ovat monella tapaa auttaneet eläimiä – etenkin karjaa.

Toisinaan karja ei vaeltanut yksinään luonnossa vaan myös kaupungissa. Kuvassa 29 on kuvattuna sotilas, joka on kuvatekstin mukaan löytänyt vuohen kaupungista. Vuohi on kiinni köydessä, jonka avulla sotilas ohjaa häntä mukanaan. Kaupunkimaatalous yleistyi toisen maailmansodan aikana kuten Lahtinen (2007) on kirjoittanut. Eläinten pitomäärä lisääntyi kaupungeissa, jonka vuoksi tuli myös ongelmia. Esimerkiksi hygienia kärsi ja kulkueläimistä oli haittaa. Myös tämän kuvan vuohi on ollut jonkinlainen kulkueläin, jonka takia sotilas on ottanut hänet kiinni. Luultavimmin joku kaupungin asukas on hylännyt hänet tai hän on päässyt karkaamaan. Vuonna 1941 Suomi oli hyökkäyssotavaiheessa, jolloin eläinten hyödyntäminen oli yleisempää, koska sille oli paremmat mahdollisuudet (Raunio & Kilin 2005b, 28).

Kuva 28. "Sikaperheitä juoksentelee vapaana maastossa".
Kuva ja kuvateksti: Vänerikki K. Borg. 23.7.1941

Kuva 29. "Pojat ovat löytäneet kaupungista vuohen." Kuva ja kuvateksti: M. Manninen. 1.10.1941

metsään tai muuhun luontoon. Kaupunki ei myöskään ole vuohelle luonnollinen elinympäristö, mutta se on ympäristö, johon vuohi on ehkä tottunut. Vuohi on laumaeläin, joten hyvinvoinnin kannalta hänen tulisi mieluummin olla laumassa.

Etenkin vaeltelevan karjan kohdalla näkyy miten ihmiset ja ihmisten toiminta vaikuttaa siihen, missä karja oli. Kuten Lähdesmäki (2020) on osoittanut väitöskirjassaan, ihmiset vaikuttavat vahvasti eläinten paikkoihin. Etenkin karja ja ihmiset ovat yleensä yhdessä. Sodan lomassa karja ja ihmiset ovat yhdessä, mutta jos he eivät ole, sodan tapahtumat vaikuttavat siihen missä karjaa tavataan. Sotatapahtumien takia he vaeltelevat yksinään ihmisten lähetyvillä ja luultavimmin vaistojaan mukaan pakenevat pahinta rintamaa. Tästä johtuen karjaa löytyi toisen maailmansodan aikana monenlaisista paikoista, tekemässä heille lajityypillisiä, sekä sodan selviytymisen kannalta olennaisia, asioita.

6.3 Vaeltelevan karjan hyödyntäminen

Vaeltelevaa karjaa on hyödynnetty armeijan toimesta valtavasti. Military-Animal Industrial Complex pureutuu siihen, miten armeija systemaattisesti käyttää eläimiä toiminnassaan. Vaeltelevan karjan käyttäminen ei ole systemaattista, mutta se on silti mahdollistanut ja

Kaupungissa vuohella on saattanut olla hyvät mahdollisuudet selviämiseen, sillä kaupungeissa asuu enemmän ihmisiä, jotka voisivat ottaa hänet hoivaan. Toisen maailmansodan aikana eläinten hoitaminen kaupungeissa yleistyi, joten yksinäisen vuohen löytäminen on saattanut olla erityisen hyvä ja haluttava asia jollekin ihmiselle. Lisääntyneen eläintenpidon myötä kaupungissa on myös ollut enemmän resursseja vuohen hoivaamiseen. Toisaalta, jos kukaan ei hoitaisi vuohetta, kaupungista saattaa olla vaikeampi löytää esimerkiksi ruokaa, koska luontoa on rajatusti. Tämän lisäksi kaupungit ovat usein pommitusten kohteina, joten pommituksen alle jäämiselle on ollut suurempi todennäköisyys verrattuna

tukenut armeijan toimintaa. Jollain tavalla vaeltelevan karjan hyödyntäminen on pahinta mitä ihminen on voinut tehdä karjalle sodan aikana. Sen lisäksi, että karja joutuu selviytymään yksin, eläintä käytetään hetkellisesti hyväksi, ja lähetetään takaisin heitteille hyödyntämisen jälkeen.

Kuvassa 30 on kuvattuna kolme lehmää sekä kaksi sotilasta, jotka lypsävät maitoa yhdeltä lehmistä. Kuvatekstin mukaan osa lehmistä ovat vapaana kannaksen metsissä, jonka lomassa sotilaat käyvät lypsämässä maitoa itselleen ja lähettävät lehmät takaisin metsään sen jälkeen. Lehmät oleskelevat vapaana rintamalla sodan keskellä, ja joutuvat selviytymään

Kuva 30. "Osa karjaa on jäänyt kannaksen metsiin, jossa taistelevat sotilaat suurimpien kiireidensä lomassa lypsävät niistä maitotilkkan suunsa kostukkeeksi ja hätistelevät lehmät edelleen omien puolelle päin." Kuva ja kuvateksti: Kapteeni T. J. Eronen. 18.6.1944

parhaansa mukaan. Tämän lisäksi heitä käytetään sotilaiden toimesta hetkellisesti. Vuonna 1944 Suomi puolusti rajojansa Neuvostoliiton hyökkäyksiltä, jolloin eläinten hetkellinen hyödyntäminen on ollut tärkeää (Raunio & Kilin 2005b, 212). Sotilaat eivät sodan lomassa pysty hoitamaan lehmiä, mutta oman selviytymisen kannalta he ehtivät lypsää itsellensä maitoa. Tämän jälkeen sotilaat pyrkivät lähettämään lehmät Suomen puolelle rintamaa, jotta he selviytyisivät paremmin ja joku voisi ottaa heidät hoivaansa. Tähän liittyy sotilaiden ajatus siitä, että venäläiset eivät ainakaan hoida lehmiä vaan heillä on paremmat selviytymismahdollisuudet Suomen puolella. Toisaalta tähän mitä luultavimmin liittyy myös ajatus siitä, että sotilaat haluavat mieluummin suomalaisten sotilaiden hyödyntävän lehmiä kuin venäläisten sotilaiden.

Jollain tapaa kuvan 30 lehmät ovat huonoimmassa asemassa koko aineiston kuvista. He ovat rintamalla sodan keskellä, he ovat joutuneet oman onnensa nojaan ilman hoitavia ihmisiä, heitä käytetään hyväksi sotilaiden toimesta ja he ovat sodan keskellä pelinappuloita, jotka halutaan mieluummin omien puolelle. Lehmien selviytymismahdollisuudet ovat pienet ja toisaalta traumamahdollisuudet ja hyödyntämismahdollisuudet ovat suuret. Hyvä asia lehmien

kannalta on se, että he ovat yhdessä eivätkä yksin. Vaikka vapaus ajatellaan olevan hyväksi eläimille, ei se sotaolosuhteissa ole hyvä. Varsinkaan karjan kohdalla, joka kukoistaakseen tarvitsee sekä vapautta että ihmisten hoivaa.

Kuva 31. "Kenttäsairaalan lotta on löytänyt vuohen ja lypsää potilaille maitoa." Kuva ja kuvateksti: Pekka Kyytinen. 10.9.1941

Kuvassa 31 on kenttäsairaalan lotta, joka on löytänyt vaeltelevan vuohen. Lotta on kuvatekstin mukaan lypsämässä maitoa nimenomaan potilaille. Sotilas seisoo lotan vieressä ja pitelee vuohia paikollaan. Tästä voidaan tulkita, että vuohi ei välttämättä pidä lypsämisestä tai hän itse valitsisi toisin. Vuohi on mitä todennäköisimmin ollut yksin vaeltelemassa rintamalla ja hänen onneksensa on tullut löydetyksi. Vuohi olisi yksinään saattanut loukkaantua tai tulla tapetuksi. Vuohet ovat laumaeläimiä, joten hyvinvoinnin

kannalta ei ole optimaalista, että hän vaeltelee yksin. Armeija on jälleen käyttämässä hyödyksensä vuohen tuottamaa maitoa. Tekstin mukaan maito annetaan rintamalla haavoittuneille sotilaille, jotka luultavimmin hyötyvät maidosta paljon. Kuvasta voidaan myös päätellä, että rintamalla on täytynyt käyttää kaikki mahdolliset resurssit. Yhdestä vuohesta ei irtoa kerralla paljoa maitoa, mutta sekin pieni tilkka mitä hänestä on saatu, on käytetty armeijan hyväksi.

Vaeltelevan karjan asema sodan keskellä on monimutkainen. Yksin vaelteleva tai ryhmässä vaeltelevat yksilöt ovat selvästi vaarassa ja saattavat kärsiä suurestikin rintaman tapahtumista. Jos he tulevat löydetyiksi ihmisen toimesta, he päätyvät luultavimmin turvallisempaan paikkaan etenkin, koska he eivät välttämättä osaa selviytyä yksin luonnossa. Toisaalta ihminen käyttää hyödykseen löydettyä karjaa, eli heitä lypsetään tai, eläimen kannalta pahimmassa tapauksessa, heidät tapetaan ruuaksi. Sotaolosuhteiden takia ihmisillä ei ole resursseja huolehtia karjasta heidän minimitarpeidensa mukaan. Toisaalta on jouduttu olemaan luovia ja kekseliäitä karjan hoidon kohdalla. Karja on usein joutunut olemaan paikoissa ja esimerkiksi syömään sellaisia asioita, jotka eivät tue heidän optimaalista

elämäänsä. Tätä on tukenut etenkin se, että ihmisten tarpeet laitetaan yleensä eläinten tarpeiden edelle.

7 Yhteenveto

7.1 Tutkimustulokset

Olen pro gradu -tutkielmassani tarkastellut karjan toimijuutta toisen maailmansodan kontekstissa valokuvien kautta. Aineistostani piirtyy esille, millaista toimijuutta karjalla on ollut toisen maailmansodan aikana, ja toisaalta myös miten karja ja sota ovat vaikuttaneet toisiinsa. Toimijaverkkoteorian (Latour 2005) ansioista toimijuus on ymmärretty laajasti, verkostomaisesti, jolloin toimijuuden rakentumiseen vaikuttavat monet tekijät. Valokuvat toimivat tutkielmassani aineistona, jonka kautta pääsin monipuolisesti käsiksi toimijuuden verkostoon, sillä kuvissa näkyy monenlaisia toimijoita sekä tapahtumia. Pelkän tekstin ja ihmisten näkemyksien avulla tutkimustuloksista olisi tullut mahdollisesti yksipuolisempia. Valokuva-aineistossa on kuitenkin aina tulkinnanvaraa kuten tutkimuksessa yleisestikin on. Keskeinen osa aineiston analysointia on kuvien propagandamaisuus sekä ajan hengen tulkitseminen.

Analyysini ensimmäisessä osassa piirtyi esille karjanhoidon realiteetit rintamalla, ja minkälainen toimijuus karjalla on ollut nimenomaan rintaman kontekstissa. Sodan käynnistä, ihmisistä, eläimistä ja muista konkreettisista asioista piirtyi monimutkainen toimijaverkosto, jossa kaikki vaikuttavat jollain tavalla toisiinsa. Karjan kannalta olennaisinta on se, miten heitä on rajoitettu ja hoidettu rintamalla soveltaen perinteisen karjanhoidon menetelmiä sodan puitteissa. Karjaa on rajoitettu monin eri tavoin, jotta rintamalle on saatu kaikki mahdollinen hyöty karjanhoidosta. Eläimille on myös osoitettu hoivaa, josta tulee esiin Kaarlenkaskenkin (2012) mainitsema ristiriitaisuus, jossa karja toimii sekä lemmikkieläiminä että tuotantoeläiminä. Toisinaan karjalla on voinut olla olennainenkin osa selviytymistä heidän tuomien hyötyjen takia. Aineistosta piirtyi myös esille, miten eläimet aktiivisina toimijoina vastustivat rintamalla tapahtuvia toimia erinäisistä syistä.

Yksi tärkeimmistä löydöksistä tutkielmassani on Military-Animal Industrial Complexin (Nocella II, Salter & Bentley 2013) näkyminen analyysissäni. Melkein jokaisesta kuvasta käy ilmi, miten vahvasti armeija on ollut riippuvainen eläimistä rintamalla. Eläimet ovat kuitenkin jääneet sodasta puhuttaessa vahvasti kaiken muun peittoon, sillä eläinriippuvaisuus on kietoutunut yhteen moneen armeijan ja sodan eri toimintaan. Riippuvaisuussuhteeseen liittyy myös eläinten vahva esineellistäminen (Wilkie 2017). Suurin syy miksi karja on ollut mukana rintamalla, on heistä saadut hyödyt tuotteen muodossa kuten lihana, villana taikka maitona.

Tästä tulee ilmi, miten karja vaikuttaa sotaan ja miten sota vaikuttaa karjaan. Karjan hoitaminen ja pelkkä oleminen rintamalla vaatii armeijalta tietynlaista tietoa, taitoa, aikaa ja toimintaa. Karjaa ei tarkoituksenmukaisesti viety rintamalle, joten kaikkien resurssien varmistaminen ei ollut taattua.

Koska karja on rintamalla mukana, eläimet joutuvat kokemaan traumatisoivia, hengenvaarallisia, outoja sekä epämukavia asioita tavallista enemmän. Elämä rintamalla ja sodan keskellä on epävarmaa. Eläimet, jotka ovat joutuneet sodan keskelle ovat joutuneet kokemaan enemmän kuin eläimet, jotka on viety turvallisempaan paikkaan. (Andrzejewski 2013.) On myös huomioitava, että osa karjasta ei edes päässyt kokemaan mitään, koska sodan takia heidät on tapettu erinäisistä syistä. Pelkästään sekin asia, että eläimet on viety uuteen erilliseen paikkaan, on voinut olla heille epämukavaa. Parasta eläimen kannalta on pysyä tutussa ja turvallisessa paikassa, joka on kuitenkin melkein mahdotonta sodan aikana. Tähän asiaan vaikuttaa myös se, että me ihmisinä olemme tietoisia sodasta, sen kulusta ja mahdollisista vaikutuksista. Eläimet eivät ole ainakaan samalla tavalla tietoisia sodasta, joten heidän kokemat asiat voivat vaikuttaa enemmän heihin kokonaisvaltaisella tavalla.

Toisessa osassa analyysia keskityin karjaan ja siviileihin, sillä arki siviilien ja rintaman keskuudessa on kovin erilaista sodan aikana. Päällimmäisenä nousee esille evakuoinnin tärkeys karjan selviytymisen kannalta. Karja on olennainen osa ihmisten selviytymistä nimenomaan heidän tuottamien hyötyjen takia, joten karja on päässyt usein mukaan evakkoon, vaikka heidän kuljettamisensa mukana on raskasta ja epäkäytännöllistä (Aro ym. 2002, 26–27; Ahokas 2009, 35). Rakkaiden lemmikkien pitäminen epävarman sodan aikana on voinut myös olla erityisen tärkeää siviileille. Toisaalta evakko saattoi olla kohtalokasta osalle karjasta, sillä monet yksilöt jouduttiin tappamaan esimerkiksi siksi, että saataisiin ruokaa. Evakkomatkalta mahtuu kuitenkin vain rajallinen määrä tavaroita, ihmisiä ja eläimiä mukaan (Aro ym. 2002, 17; Ahokas 2009, 35).

Siviilien ja eläinten keskuudessa arki jatkui sodasta huolimatta mahdollisimman normaalilla tavalla. Aineistoni tukee monen muun tutkijan tutkimustulosta, jossa arkinen elämä sekä työt ovat suurilta osin naisten vastuulla sodan aikana (Olsson 2011; Näre 2008). Arjen normaali jatkuminen on ollut ihmisten ja eläinten kannalta tärkeää. Tuttujen asioiden pysyvyys on auttanut sota-ajan jaksamista. Toisaalta karjan arjen jatkuminen ja normaalien asioiden tapahtuminen on saattanut korostua, sillä pula-aikana esimerkiksi uuden eläimen syntyminen on merkinnyt paljon kaikkien selviytymisen kannalta. Joskus sota on myös turmellut

aikaisempaa ihmisten ja eläinten välistä kulttuuria, jolloin sen uudelleenjatkuminen on saanut suuremman kulttuurisen merkityksen. Tämä merkitys syntyy vain eläimen ja ihmisen yhteistoiminnassa (Haraway 2008).

Analyysin kolmannessa osassa käsittelin sotaolosuhteiden vaikutusta karjaan. Aineistosta käy ilmi, että sotaolosuhteiden takia karja on joutunut kokemaan monella tavalla poikkeavaa arkea (Jaatinen 2008; Lahtinen 2007; Laakkonen 2007). Karja on siirretty eri paikkaan turvaan, he ovat joutuneet vaeltelemaan yksin, laiduntaminen ja lepääminen on tapahtunut sotakoneiden keskellä ja eläinten ruoasta on toisinaan ollut suurikin puute. Sotaolosuhteiden takia karjan normaali elämä on kaventunut, sillä säästäminen on kohdistunut myös eläimiin (Jaatinen 2008). Toisaalta karjan kokema maisema on saattanut laajentua. Onkin eri asia onko se ollut eläinyksilöille positiivista vai yleistä terveydentilaa heikentävä asia. Täyden sodan keskellä vaelteleminen on varmuudella ollut negatiivisin asia mitä huolenpitoa tarvitseva karja on voinut kokea.

Sodan aikana eläimet ovat joutuneet myös vihollisen kohteeksi, sillä esimerkiksi eläinsuojia on poltettu ja eläimiä jätetty taakse heille epämukaviin paikkoihin. Tämän lisäksi eläimiä on käytetty propagandan välineenä suomalaisten toimesta (Kleemola 2019). Negatiivista viholliskuvaa on rakennettu muun muassa levittämällä kuvia venäläisten tappamista yksilöistä. Mitään varmuutta ja todistetta asian totuudesta ei kuitenkaan ole. Karja on monella tapaa joutunut ihmisten pelinappulaksi sodan kontekstissa. Esimerkiksi rintamalla vaeltelevaa lehmää on käytetty hyväksi ottamalla maitoa hänestä juotavaksi, jonka jälkeen yksilö on hätistetty omien puolelle ”turvaan”. Kyseisessä hetkessä lehmä on tarvinnut hoitoa, jota rintamalla olevat sotilaat eivät kuitenkaan ymmärrettävästi olleet voineet antaa. Sota vaikuttaa vahvasti kaikkien toimijoiden mahdollisuuksiin toimia. Ihmiset ovat vaikuttaneet vahvasti siihen missä karja on ja mihin aikaan, sillä sodan takana vaikuttavat kuitenkin aina ihmiset (Lähdesmäki 2020).

Yleisesti aineistosta paistaa läpi ihmisen ja eläinten välinen hierarkkinen asemointi, jossa ihmisen nähdään olevan eläimen yläpuolella (Aaltola 2013b). Vaikka eläimet ovat saaneet hoitoa ja huolenpitoa, ovat he silti aina toisella sijalla ihmiseen verrattuna. Sodassakin eläimet on tuotu sinne tukemaan ihmisen aloittamaa ja ylläpitämää sotaa. Heitä hyödynnetään ja avunantaminen vaikeina aikoina ei ole aina taattua vaikka siihen pyrittäisiinkin. Jollain tavalla hierarkkinen asema on korostunut sodan kontekstissa, sillä selviytymisen kannalta on sallitumpaa tehdä raakoja sekä kiistanalaisia tekoja. Karja on sodassa samalla tavalla syytön

kuin siviilitkin, jonka lisäksi he joutuvat kärsimään monista asioista. Karjan on kuitenkin joutunut ihmisen toimesta rintamalle sekä muihin tilanteisiin, joihin he eivät itse päättäisi mennä. Ihmisen vastuu eläimen toiminnasta ja heidän kokemistaan asioista on suuri.

Tutkimuksen päätuloksena on syntynyt monimutkainen ja monitahoinen toimijaverkosto, joka on piirtänyt esiin karjan, ihmisten ja sodan aikaisen konkreettisen todellisuuden. Verkosto kuvastaa toisen maailmansodan aikaisen karjan ja ihmisen suhdetta värittäviä todellisuuksia kuten hierarkiaa, esineellistämistä sekä riippuvuussuhteita. Keskeisenä sodan kontekstissa on Military-Animal Industrial Complex, joka kuvastaa riippuvuussuhteen syvyyttä, merkityksellisyyttä sekä vastuuta. Toimijaverkon sisältä löytyy karjan juuritason kokemukset ja tapahtumat sekä seuraamukset, jotka itsessäänkin ovat suuret ja moninaiset. Verkoston sisältä löytyy vaihtelevuutta, joka on riippuvainen ajasta, sijainnista ja mukana olevista muista toimijoista.

7.2 Pohdintaa tutkielmasta

Pro gradu -tutkielmallani olen osallistunut monen tieteenalan keskusteluun, sillä aiheeni sivuaa monta aihetta kuten historiallista sotatutkimusta, visuaalista tutkimusta sekä posthumanistista eläintutkimusta, johon kytkeytyy esimerkiksi eläinfilosofia. Tutkielmani on avaus laajemmalle sotatutkimukselle ja pyrkimys jatkamaan posthumanistisen tutkimuksen laajempaa eläinkäsitystä. Tutkimukseni on kuitenkin vahvasti ja perinteisesti myös etnologinen, sillä siihen sisältyy arjen näkökulmaa sekä ruohonjuuritason tapahtumia. Etnologiassa yleistä onkin siirtyä tutkimuksessa alhaalta ylöspäin eli arjen tapahtumista suurempiin kokonaisuuksiin.

Tutkielmani tukeutuu ja osoittaa aiempien tutkimuksien tuloksia tuottaen myös uutta tietoa. Esimerkiksi karjan arjen kokemus sodan kontekstissa tulee hyvin esille aineistostani, jonka kautta piirtyy kuva sekä jatkuvasta arjesta että poikkeavasta arjesta. Tämän lisäksi karjan ja sodan välinen suhde ja se, miten osapuolet vaativat toisiltaan ja toisaalta vaikuttavat toisiinsa, on uudenlaista tietoa. Karjan hyötykäyttö ei ole ollut pelkästään esineellistämistä (Wilkie 2017), vaan ihminen on hyödyntänyt karjaa myös sodankäynnin propagandassa ja viholliskuvan rakentamisessa (Kleemola 2019). Tutkielmani on monipuolinen katsaus karjan kokemuksiin, heidän kokemuksiinsa tapahtumiin sekä ihmisen, sodan ja karjan kietoutuneisuuden merkitykseen. Toimijaverkkoteorian (Latour 2005) avulla rakentuva todellisuus ja sen mahdollistamat tarkastelutavat ovat auttaneet muodostamaan monipuolisen verkoston, jonka yhteistoiminta on piirtänyt esille tutkielmassani.

Tutkimukseni jättää tilaa ja avaa pohdintaa tulevalle tutkimukselle, sillä aihealue on laaja ja tutkimusta ei olla tehty monistakaan eri näkökulmista. Toimijuus on eläinaiheisessa tutkimuksessa perinteinen näkökulma (Kaarlenkaski 2021), josta voidaan lähteä laajentamaan kenttää monella eri tavalla. Tämän tutkimuksen kohdalla esimerkiksi ihmisten itse tuottama teksti tai puhe sodan kokemuksista karjan kanssa olisi tukenut aihetta mainiosti. Uskon silti nimenomaan kuvien pureutuvan hyvin siihen mihin pyrin tällä tutkimuksella, sillä ne tuottavat yhdessä monimuotoisen ja monta toimijaa sisältävän kokonaisuuden. Tutkijana halusin antaa tilaa valokuville aineistona sekä eläimille tutkimuskohteena muuten niin ihmiskeskeisen tutkimuksen pariin. Tulevaisuudessa sota-aikaa voisi tutkia muidenkin lajien näkökulmasta, kuten esimerkiksi siipikarjan tai muiden, vielä enemmän ”näkymättömien”, lajien kautta. Esimerkiksi kaneilla on ollut suuri merkitys sodan ajan kaupungeissa selviytymisen ja työnjaon kannalta (Jaatinen 2008).

Mielenkiintoinen tutkimuksen jatkaminen olisi soveltaa samankaltaista asetelmaa moderniin sodankäyntiin. Ukrainassa ja Gazan alueella tällä hetkellä käytävä sota soveltuisi mainiosti eläintutkimukseen, etenkin karjan osalta, koska maailma on muuttunut tuotantoeläinriippuvaiseksi. Toisen maailmansodan ja nykyajan välissä on tapahtunut valtavia muutoksia, joten samainen asetelma nykymaailmassa toisi mielenkiintoisia ja uusia tutkimustuloksia. Modernin sodankäynnin kannalta on paljon asioita, joilla on pitkäaikaisia vaikutuksia eläimiin. Näitä ovat: imperialismin ajatus jatkaa sodankäyntiä ja eläinten sortamista, globaalit konfliktit kärjistyvät ihmisten sekaantuessa luontoon, sodat keskittyvät biodiversiteetiltään rikkaisiin paikkoihin, ympäristösodankäynti jättää ympäristön kokonaisvaltaisesti tappavaksi, sodan tuhoisat ominaisuudet enteilevät ihmiskunnan tuhoa, pakolaiset lisäävät sodan vaikutuksia eläimissä sekä sodat ohjaavat resurssit muualle kuin eläinten auttamiseen. (Andrzejewski 2013, 73–76.) Kuoljok (2020) on tehnyt tutkimusta siitä, miten digitalisaatio on vaikuttanut poronhoitoon, joten samankaltaisia digitalisaatioon kytkeytyviä löydöksiä voisi liittyä eläimiin modernissa sotatutkimuksessa. Tutkijana oli osittain vaikeaa tulkita ja ymmärtää vanhemman ajan ajatusmaailmaa ja merkityksiä, vaikka siihen aktiivisesti pyrinkin. Toisinaan oli myös vaikeaa löytää taustoittavaa tietoa, sillä toisesta maailmansodasta on jo monta vuotta aikaa. Nykypäivän asetelmalla tällaisia haasteita ei välttämättä syntyisi. En silti koe, että tämä haaste vaikutti tutkimustuloksiin, mutta tiedon löytäminen olisi auttanut ymmärtämistä ja laajentanut aineiston kontekstia. Haluan silti rohkaista tutkijoita ja tutkielman tekijöitä käyttämään vanhaakin aineistoa, vaikka siihen voi sisältyä haasteita.

Tutkimukseni sijoittuu posthumanismin sisälle, joka on eettisesti ja poliittisesti latautunut tieteenhaara. On yleistä, että tutkijat ottavat kriittisen näkökulman aiheeseensa. Oma tutkielmani ottaa vahvasti esille Military-Animal Industrial Complexin (Nocella II, Salter & Bentley 2013), jonka tarkoituksena on valjastaa esille armeijan riippuvuussuhde eläimiin, ja sen lomassa vaatia jonkinlaista vastuuta. Tämän lisäksi muun muassa Milburn ja Van Goozen (2021) sekä Phillips (2018) ovat peräänkuuluttaneet oikeudenmukaisempaa historiantutkimusta, jossa eläimet otetaan paremmin esille. Eläinten oikeuksien takana on vankka tieteellinen perinne eläinfilosofian muodossa, jonka kautta on perusteltu eläinten oikeuksia sekä arvoa (ks. esim. Regan 2013). Tutkielman jälkeen on tärkeä pohtia tulisiko meidän tässä aiheessa vaatia armeijalta vastuuta siihen, mitä kaikkea karja on joutunut käymään läpi, ja miten heitä on käytetty. Tässäkin tutkielmassa on esitelty laajasti eläinten hyötymisestä ja mahdollisista traumoista, joita he ovat kokeneet. Monet aikaisemmatkin tutkimukset ovat todistaneet eläinten kokemat negatiiviset asiat, sillä esimerkiksi Laakkonen (2007) on todennut yleisen eläinrääkkäyksen lisääntyvän aina sodan aikana. Toinen maailmansota oli kuitenkin aikaa, jolloin eläimen hyödyntäminen oli sosiaalisesti hyväksytympää kuin nykyään, sillä eläinten oikeudet ovat vasta lähivuosina saaneet enemmän huomiota. Voimmeko siis vaatia ihmisiä olevan vastuussa? Voimmeko pyytää sodassa olleille eläimille esimerkiksi samankaltaista kunnioitusta kuin sodassa olleille veteraaneille?

Lähteet

Tutkimusaineisto

Listassa ovat nimet kuin ne ovat mainittuina Sotamuseon arkistossa sekä valokuvaajan laatima kuvateksti.

Sotamuseon valokuva-aineisto:

Borg 1942: *Lehmiä puretaan vaunuista. Sotilas vetämässä vastaanpanevaa lehmää sarvista, aunukselaisnaiset auttavat takaa.*

Borg, Vänrikki 1941: *Sikaperheitä juoksentelee vapaana maastossa.*

Borg, Vänrikki 1941: ””Söisiköhän sitä tuon kiven”” *Lehmien laiduntaminen on monin paikoin hyvin heikolla kannalla.*

Eronen 1941: *Hauska ja hyödyllinen sotasaalis: vuohiperhe, joka antoi pojille maitoa.*

Eronen, T. 1944: *Osa karjaa on jäänyt kannaksen metsiin, jossa taistelevat sotilaat suurimpien kiireidensä lomassa lypsävät niistä maitotilkan suunsa kostukkeeksi ja hätistelevät lehmät edelleen omien puolelle päin.*

Harrivirta, Vänrikki 1941: *Porsaita ilmasuojassa auton alla!*

Kangas, Esko: *Orvoksi jääneet sikapossut turvautuvat sotapoikiimme.*

Kartto, Turo: *Lotila on yli 300:n sian sikala lähellä Viipuria.*

Kivi, Kauko 1944: *Evakkopoika kuljettaa lampaita lastauspaikalle.*

Kivi, Kauko 1944: *Karjalainen emäntä on ottanut lampaansa mukaan evakkomatkalle.*

Kyytinen, Pekka 1941: *Kenttäsairaalan lotta on löytänyt vuohen ja lypsää potilaille maitoa.*

Kyytinen, Pekka 1941: *Suojärvi: Lt.*

Lamminmäki, Lauri 1943: *Suurtapaus yksinäisellä saarella, Nimikkovuohi on saanut juuri kilin ja ensimmäinen äidillinen pesu on menossa.*

Lönegren 1941: *Nurmijärven HV-esteitä. Esteet estävät lehmien kulkemisen.*

Manninen, E. 1941: *Kenttäkeittiön ””possu””.*

Manninen, Esko 1941: *Eräs huvila, jossa ryssät ovat pitäneet lehmiä ym. Eläimiä alakerrassa ja itse asuneet yläkerrassa.*

Manninen, M. 1941: *Pojat ovat löytäneet kaupungista vuohen.*

Norjavirta, Tauno 1942: *Vuohia kanttiinin katolla.*

Ovaskainen, T. 1943: *Näin pitkiä ja paksuja possu-poikia on kylään jo kasvanut entisiä perinteitä jatkamaan. Metsäpirttiläiset olivat kuuluisia myös sikojen kasvattajina.*

Partanen 1941: *Possujen evakuointia.*

Pietinen, Viljo 1941: *Niemelän hovi: sotasaalislehmien teurastusta.*

- Rosenqvist, C. 1942: *Myöskin linnakkeen sika on tullut uteliaana paikalle ja säästää parhaansa mukaan orkesteria.*
- Taube, J. 1942: *Saksasta on tuotu Suomeen lehmiä, joita nyt lossataan laivasta Viipurin satamasta.*
- Tuntematon 1939: *Evakuoinnissa tapettuja lehmiä sodan alussa.*
- Tuntematon 1939: *Sotilaat evakuoivat lehmiä ja asukkaita Sairalan-Räisälän välisellä tiellä.*
- Tuntematon 1939: *Sotilas lypsää lehmiä Kiviniemessä.*
- Töyri, Esko 1944: *Kevättoimia Aunukselaisessa kansakoulussa. Välitunnin aikana leikiivät lapset vuohen kanssa.*
- Vepsäläinen, Leo 1944: *Porin ilmatorjuntaa: 34.Rask. Ilmatorjuntapatteri.*
- Volanen 1941: *Siat juoksevat vapaina ja syövät ruohoa.*
- Vuorela, J. 1942: *Sotasairaalan yhteydessä toimii myös bakteriologinen tutkimuslaitos: Verenotto lampaasta veren tutkimusta varten.*

Kirjallisuus

- Aaltola, Elisa 2013a. ”Lopuksi: Kohti eläintä”. Teoksessa Elisa Aaltola (toim.) *Johdatus eläinfilosofiaan*. Helsinki: Gaudeamus. 279–289.
- Aaltola, Elisa 2013b. ”Johdanto: Ihminen, eläin vai molemmat?”. Teoksessa Elisa Aaltola (toim.) *Johdatus eläinfilosofiaan*. Helsinki: Gaudeamus. 9–27.
- Adams, Carol 2013. ”Lihan sukupuolipolitiikka”. Teoksessa Elisa Aaltola (toim.) *Johdatus eläinfilosofiaan*. Helsinki: Gaudeamus. 206–227.
- Ahokas, Liisa 2009. *Evakkomatalla. Karjalaisten kokemuksia ensimmäiseltä evakkomatkalta*. Turun yliopisto, Suomen historia, Suomen historian julkaisuja 1.
- Alger, Janet M. & Steven F. Alger 2013. ”Canine Soldiers, Mascots, and Stray Gods in U.S. Wars: Ethical Considerations”. Teoksessa Ryan Hediger (toim.) *Animals and War: Studies of Europe and North America*. Leiden: Brill. 77–104.
- Ampuja, Outi 2007. ”Ääni ja melu modernissa sodankäynnissä”. Teoksessa Simo Laakkonen & Timo Vuorisalo (toim.) *Sodan ekologiaa: nykyaikaisen sodankäynnin ympäristöhistoriaa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 304–339.
- Andersson, Cederholm ym. 2014. ”Introduction”. Teoksessa Cederholm Andersson ym. (toim.) *Exploring the Animal Turn. Human-Animal Relation in Science, Society and Culture*. Lund: Pufendorfinstitutet. 5–11.
- Andrzejewski, Julie 2013. ”War: Animals in the Aftermath”. Teoksessa Anthony Nocella II, Colin Salter & Judy Bentley (toim.) *Animals and War: Confronting the Military-*

- Animal Industrial Complex*. Washington DC: Lexington Books/Fortress Academic. 73–100.
- Aro, Laura ym. 2002. *Siirretyt. Evakot kertovat*. Jyväskylä: Sharda.
- Dawkins, Marian 2013. ”Eläinten kärsimyksen arvioinnin tieteellinen perusta”. Teoksessa Elisa Aaltola (toim.) *Johdatus eläinfilosofiaan*. Helsinki: Gaudeamus. 32–47.
- Drews, Robert 2004. *Early Riders: The Beginnings of Mounted Warfare in Asia and Europe*. Oxfordshire: Taylor & Francis Group.
- Durham, Debra & Debra Merksin 2009. ”Animals Agency, and Absence: A Discourse Analysis of Institutional Animal Care and Use Committee Meetings”. Teoksessa Sarah McFarland & Ryan Hediger (toim.) *Animals and Agency: An Interdisciplinary Exploration*. Leiden: Brill. 229–247.
- Haavio, Martti 1967. *Suomalainen mytologia*. Helsinki: WSOY
- Haraway, Donna 1985. ”A Manifesto for Cyborgs – Science, technology and socialist feminism in the 1980s”. *Socialist Review*, 80 (1985), 65–108.
- Haraway, Donna 2008. *When Species Meet*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Hediger, Ryan (toim.) 2013. *Animals and War: Studies of Europe and North America*. Leiden: Brill.
- Hietanen, Silvo 2005. ”Evakkojen loppusijoitus ja maanhankintalaki 1944–1945”. Teoksessa Jari Leskinen & Antti Juutilainen (toim.) *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Helsinki: WSOY. 822–834.
- Häkkinen, Antti & Mikko Salasuo 2024. ”Nälän ja sotien kriisikertomukset suomalaisten sukupolvien ketjussa”. Teoksessa Susanna Hast & Noora Kotilainen (toim.) *Sodan pauloissa. Militarismi suomalaisessa yhteiskunnassa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Jaatinen, Satu 2008. ”Ruoka ja kulutustarpeet sotivassa Suomessa”. Teoksessa Martti Turtola (toim.) *Sodassa koettua. Arkea sodan varjossa*. Porvoo: WS Bookwell Oy. 114–149.
- Jewitt, Carey 2001. ”Approaches to Visual Analysis in Visual Anthropology”. Teoksessa Theo Van Leeuwen & Carey Jewitt (ed.) *The Handbook of Visual Analysis*. Thousand Oaks: SAGE.
- Kaarlenkaski, Taija 2021. ”Katse ei-inhimilliseen: eläinkäänne perinnetieteissä”. Teoksessa Niina Hämäläinen & Petja Kauppi (toim.) *Paradigma. Näkökulmia tieteen periaatteisiin ja käsityksiin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 329–338.
<https://doi.org/10.21435/ksvk.100>
- Kaarlenkaski, Taija 2012: *Kertomuksia lehmästä: ihmisen ja kotieläimen kulttuurisen suhteen rakentumisesta*. Joensuu: Suomen kansantietouden tutkijain seura.

- Kaarlenkaski, Taija & Annika Lonkila 2020. "In Search of Invisible Cow. Collaboration, Resistance and Affection in Human-Animal Relationships on Contemporary Dairy Farms". *Ethnologica Fennica*, vol. 47, no. 2, Posthumanism and Ethnology.
<https://doi.org/10.23991/ef.v47i2.88774>
- Kaarlenkaski, Taija & Tytti Steel 2020. "Posthumanism and Multispecies Ethnology". *Ethnologica Fennica*, vol. 47, no. 2, Posthumanism and Ethnology.
<http://dx.doi.org/10.23991/ef.v47i2.100197>
- Kaarlenkaski, Taija & Otto Latva (toim.) 2022. *Tunteva tuote – Kuinka eläimistä tuli osa teollista tuotantoa?* Tampere: Vastapaino.
- Kempainen, Ilona 2005. "Sota-ajan naisten monet roolit". Teoksessa Jari Leskinen & Antti Juutilainen (toim.) *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Helsinki: WSOY. 454–474.
- Kinnunen, Tiina 2008. "Nauru sodassa". Teoksessa Martti Turtola (toim.) *Sodassa koettua. Arkea sodan varjossa*. Porvoo: WS Bookwell Oy. 132–133.
- Kleemola, Olli 2019. "From Propaganda Instruments to Memory Aids. Propaganda Photographs from the First Year of the Continuation War (1941–1944) in Finnish Photobooks". Teoksessa Olli Kleemola & Silja Pitkänen (toim.) *Photographs and History: Interpreting Past and Present Through Photographs*. Turku: Turun yliopiston kulttuurihistoria. 117–137. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-7481-8>
- Kleemola, Olli & Silja Pitkänen 2019. *Photographs and History: Interpreting Past and Present Through Photographs*. Turku: Turun yliopiston kulttuurihistoria.
<https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-7481-8>
- Klemettinen, Pasi 2002. "Kurkistuksia karhun kulttuurihistoriaan". Teoksessa Henni Ilomäki & Outi Lauhakangas (toim.) *Eläin ihmisen mielenmaisemassa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 134–173.
- Knuutila, Seppo 2009. "Miltä tuntuu olla joku muu? Pohdintoja ihmisen ja eläimen rajasta". Teoksessa Pauliina Kainulainen & Yrjö Sepänmaa (toim.) *Ihmisten eläinkirja. Muuttuva eläinkulttuuri*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press. 103–123.
- Korkiakangas, Pirjo 1996. *Muistoista rakentuva lapsuus : agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa*. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-86-0126-5>
- Koski, Leena & Pia Bäcklund 2017. "Whose Agency? Humans and Dogs in Training". Teoksessa Tuomas Räsänen & Taina Syrjämaa (toim.) *Shared Lives of Humans and Animals – Animal Agency in the Global North*. Routledge Human-Animal Studies Series. Lontoo: Routledge. 11–23.

- Kuoljok, Kaisa 2020. "In the Tracks of the Reindeer: The Emotional Effects of Digital Information on Reindeer Herders". *Ethnologica Fennica*, vol. 47, no. 2, Posthumanism and Ethnology. <https://doi.org/10.23991/ef.v47i2.88152>
- Laakkonen, Simo 2007. "Sota, ympäristö ja yhteiskunta". Teoksessa Simo Laakkonen & Timo Vuorisalo (toim.) *Sodan ekologiaa: nykyaikaisen sodankäynnin ympäristöhistoriaa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 35–69.
- Lahtinen, Rauno 2007. "Kaupunkimaatalous ja -ympäristö maailmansotien aikana". Teoksessa Simo Laakkonen & Timo Vuorisalo (toim.) *Sodan ekologiaa: nykyaikaisen sodankäynnin ympäristöhistoriaa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 340–374.
- Lahtinen, Toni & Markku Lehtimäki 2008. "Johdatus ekokriittiseen kirjallisuudentutkimukseen". Teoksessa Toni Lahtinen & Markku Lehtimäki (toim.) *Äänekäs kevät. Ekokriittinen kirjallisuustutkimus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 7–28.
- Latour, Bruno 2004. *Politics of Nature. How to Bring the Sciences into democracy*. Cambridge & Lontoo: Harvard University Press.
- Latour, Bruno 2005. *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Laurent, Helene 2008. "Terveys sodan aikana". Teoksessa Anssi Mäkinen & Kalevi Keskinen (toim.) *Sodassa koettua. Arkea sodan varjossa*. Porvoo: WS Bookwell oy. 62–93.
- Lehtinen, Lasse 2004. *Itsenäisyyden puolustajat. Kynällä, kameralla, kiväärillä*. Helsinki: WSOY.
- Leinonen, Riitta-Marja 2013. "Finnish Narratives of the Horse in World War II". Teoksessa Ryan Hediger (toim.) *Animals and War: Studies of Europe and North America*. Leiden: Brill. 123–150.
- Leskinen, Jari & Antti Juutilainen (toim.) 2005. *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Helsinki: WSOY.
- Lummaa, Karoliina & Lea Rojola 2014. "Mitä posthumanismi on?". Teoksessa Karoliina Lummaa & Lea Rojola (toim.) *Posthumanismi*. Turku: Eetos. 13–17.
<https://eetos.files.wordpress.com/2020/04/9789527385012-posthumanismi.pdf>
- Lähdesmäki, Hieta 2020. *Susien paikat – Ihminen ja susi 1900-luvun Suomessa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino. <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/71524/978-951-39-7983-6.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

- Magliocco, Sabina 2018. "Folklore and the Animal Turn". *Journal of Folklore Research* 55(2), 1–7. <https://doi.org/10.2979/jfolkrese.55.2.01>
- McFarland, Sarah & Ryan Hediger 2009. "Approaching the Agency of Other Animals: An Introduction". Teoksessa Sarah McFarland & Ryan Hediger (toim.) *Animals and Agency: An Interdisciplinary Exploration*. Leiden: Brill. 1–20.
- Midgley, Mary 1978. *Beast and Man: The Roots of Human Nature*. Ithaca: Cornell University Press.
- Milburn, Josh & Sara Van Goozen 2021. "Counting Animals in War: First Steps towards and Inclusive Just-War Theory". *Social Theory and Practice*, vol. 47, no. 4, 657–658. DOI: 10.5840/soctheorpract2020123110
- Mäenpää, Sari 2016. "Sailors and their pets: Men and their companion animals aboard early twentieth-century Finnish sailing ships". *International Journal of Maritime History*, vol. 28, iss. 3. <https://doi-org.ezproxy.utu.fi/10.1177/0843871416647245>
- Nayar, Pramod 2018. *Posthumanism*. Cambridge: Polity Press. 3–4.
- Nikkilä, Eeva 2024. *Sikojen eletyt tilat ja paikat. Sikalat, siankasvatus ja sianhoito 1900-luvun Suomessa*. Annales Universitatis Turkuensis, ser. B osa, tom. 674, Humaniora. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-9805-0>
- Nocella II, Anthony; Colin Salter & Judy Bentley (toim.) 2013. *Animals and War: Confronting the Military-Animal Industrial Complex*. Washington DC: Lexington Books/Fortress Academic.
- Näre, Sari 2008. "Naiset ja miehet sodan pyörteissä". Teoksessa Martti Turtola (toim.) *Sodassa koettua. Arkea sodan varjossa*. Porvoo: WS Bookwell Oy. 8–31.
- Olsson, Pia 2011. *Women in Distress. Self-understanding among 20th-century Finnish rural women*. Berliini: Lit.
- Paulaharju, Jyri & Martti Uosukainen 2000. *Kamerat – huomio – tulta! Puolustusvoimat kuvaajana: puolustusvoimien kuvaustoiminta 1918–1999*. Tuusula: Puolustusvoimien koulutuksen kehittämiskeskus.
- Pearson, Chris 2017. "History and Animal Agencies". Teoksessa Linda Kalof (ed.) *Oxford Handbook of Animal Studies*. Oxford: Oxford University Press. 240–257.
- Pentikäinen, Juha 2005. *Karhun kannoilla. Metsänpitäjä ja mies*. Helsinki: Etnika
- Phillips, Gervase 2018. "Animals in and at War". Teoksessa Hilda Kean & Philip Howell (toim.) *The Routledge Companion to Animal-Human History*. Lontoo: Routledge. 422–445.

- Pranttila, Anneli 2006. *Rintamamiesten muonitus Suomessa sotavuosina 1939–1945*. Helsinki: Yliopistopaino. <https://helda.helsinki.fi/server/api/core/bitstreams/fb53649a-68bd-47c8-b59b-014d733ff426/content>
- Ratamäki, Outi 2010. Katsaus yhteiskunnallisen ja kulttuurisen eläintutkimuksen tieteenalaan. Teoksessa Tapio Määttä (toim.) *Ympäristöpolitiikan ja -oikeuden vuosikirja 4*. Joensuu: Itä-Suomen Yliopisto. 415–429.
- Raunio, Ari & Juri Kilin 2005a. *Itsenäisyyden puolustajat. Sodan taisteluja 1: talvisota*. Vantaa: Genimap.
- Raunio, Ari & Juri Kilin 2005b. *Itsenäisyyden puolustajat. Sodan taisteluja 2: jatkosota*. Vantaa: Genimap.
- Regan, Tom 2013. ”Eläinoikeuksien puolustus”. Teoksessa Elisa Aaltola (toim.) *Johdatus eläinfilosofiaan*. Helsinki: Gaudeamus. 89–100.
- Rees, Owen 2020. ”Dogs of War, or Dogs in War? The Use of Dogs in Classical Greek Warfare”. *Greece & Rome*, Watford, vol. 67, iss. 2, 230–246.
DOI:10.1017/S0017383520000078
- Räsänen, Tuomas 2017. ”Does a Dead Wild Animal Have Agency? The White-Tailed Eagle as a Catalyst for an Ideational Revolution in Finland”. Teoksessa Tuomas Räsänen & Taina Syrjämaa (toim.) *Shared Lives of Humans and Animals – Animal Agency in the Global North*. Routledge Human-Animal Studies Series. Lontoo: Routledge.
- Räsänen, Tuomas & Taina Syrjämaa (toim.) 2017. *Shared Lives of Humans and Animals – Animal Agency in the Global North*. Routledge Human-Animal Studies Series. Lontoo: Routledge. 93–104.
- Sax, Boria 1994. ”Animals in Religion”. *Society and Animals* 2(2), 167–174.
- Schuurman, Nora & Tuomas Räsänen 2020. ”Johdanto”. Teoksessa Tuomas Räsänen & Nora Schuurman (toim.) *Kanssakulkijat: monilajisten kohtaamisten jäljillä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Seppinen, Ilkka 2008. ”Kansakunta liikkeellä”. Teoksessa Martti Turtola (toim.) *Sodassa koettua. Arkea sodan varjossa*. Porvoo: WS Bookwell Oy. 95–113.
- Seppinen, Ilkka 2005. ”Ulkomaankauppa jatkosodan aikana”. Teoksessa Jari Leskinen & Antti Juutilainen (toim.) *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Helsinki: WSOY. 362–378.
- Shapiro, Kenneth 2020. ”Human-Animal Studies: Remembering the Past, Celebrating the Present, Troubling the Future”. *Society & Animals* 28(7), 797–833.
10.1163/15685306-bja10029

- Soikkanen, Mauri 2005. ”Sotaa ja eräkäyntiä”. Teoksessa Jari Leskinen & Antti Juutilainen (toim.) *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Helsinki: WSOY. 576–590.
- Singer, Peter 1975. *Animal Liberation*. New York: Avon Books.
- Smuts, Barbara 2013. ”Kohtaamista eläinten mielten kanssa”. Teoksessa Elisa Aaltola (toim.) *Johdatus eläinfilosofiaan*. Helsinki: Gaudeamus. 251–277.
- Syrjö, Veli-Matti 2005. ”Propaganda jatkosodassa”. Teoksessa Jari Leskinen & Antti Juutilainen (toim.) *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Helsinki: WSOY. 561–575.
- Talve, Ilmar 1990. *Suomen kansankulttuuri*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Thompson, Tok 2019. *Posthuman Folklore*. Jackson: University of Mississippi.
- Tuomivaara, Salla 2016. ”Eläimet – luonnon ja yhteiskunnan rajoilla”. Teoksessa Jarno Valkonen (toim.) *Ympäristösosiologia*. 2. painos. Jyväskylä: SoPhi.
- Vowinckel, Annette 2019. ”Image Agents, Photographic Action in the 20th Century”. Teoksessa Olli Kleemola & Silja Pitkänen (toim.) *Photographs and History: Interpreting Past and Present through Photographs*. Turku: Turun yliopiston kulttuurihistoria. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-7481-8>
- Warkentin, Traci 2007. ”Whale Agency: Affordances and Acts of Resistance in Captive Environments”. Teoksessa Sarah McFarland & Ryan Hediger (toim.) *Animals and Agency: An Interdisciplinary Exploration*. Leiden: Brill. 23–43.
- Wilkie, Rhoda 2017. ”Animals as Sentient Commodities”. Teoksessa Linda Kalof (ed.) *Oxford Handbook of Animal Studies*. Oxford: Oxford University Press. 279–301.

Sähköiset lähteet

- Chawla, Kanya 2023: Animals in Armed Conflict: Are International Humanitarian Law Treaties Regarding Cultural Property Enough to Offer Sufficient protection?
Saataavissa: <https://blogs.helsinki.fi/animallawblogseries/2023/11/08/animals-in-armed-conflict-are-international-humanitarian-law-treaties-regarding-cultural-property-enough-to-offer-sufficient-protection/>. Viitattu 6.6.2024.
- Eläinten hyvinvointikeskus EHK: Nauta luonnossa. Saataavissa:
<https://www.elaintieto.fi/nauta/nauta-luonnossa/>. Viitattu 13.5.2024.
- Eläinten hyvinvointikeskus EHK: Sika luonnossa. Saataavissa:
<https://www.elaintieto.fi/sika/sika-luonnossa/>. Viitattu 13.5.2024.
- Eläinten hyvinvointikeskus EHK: Vuohi luonnossa. Saataavissa:
<https://www.elaintieto.fi/vuohi/vuohi-luonnossa/>. Viitattu 13.5.2024.

Eläinten hyvinvointikeskus EHK: Yhteystiedot. Saatavissa:

<https://www.elaintieto.fi/yhteystiedot/>. Viitattu 18.6.2024

European Commission: International Humanitarian Law. Saatavissa: https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/what/humanitarian-aid/international-humanitarian-law_en. Viitattu 6.6.2024.

Karala, Maija 2011. ”Alkuhärkä, kuolema ja paluu kuolleista”. Saatavissa:

<https://planeetanihmeet.wordpress.com/2011/02/09/alkuharka-kuolema-ja-paluu-kuolleista/>. Viitattu 13.5.2024.

Kauppinen, Tiina 2020. ”Luonnonvaraisen eläimen hoito: yksilön vai kannan etu?”. Eläinten hyvinvointikeskus EHK. Saatavissa: <https://www.elaintieto.fi/blogi/luonnonvaraisen-elaimen-hoito-yksilon-vai-kannan-etu/>. Viitattu 1.10.2024.

Lääkärilehti: 50 vuotta eläinlääkärikoulutusta Suomessa. Saatavissa:

<https://www.laakarilehti.fi/liitossa/liitto-toimii/50-vuotta-elainlaakarikoulutusta-suomessa/>. Viitattu 24.10.2024.

Mikkonen, Kalevi 2023. ”Rovaniemen Ojanperän saksalaiset alueet jatkosodan aikana”.

Saatavissa: <https://kalevimikkonen27.blogspot.com/2023/06/>. Viitattu 24.10.2024.

Oxford Reference: Military-Industrial Complex. Saatavissa:

<https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803100157657>. Viitattu 23.5.2024.

SA-kuva-arkisto: SA-kuva-arkisto. Saatavissa: <http://sa-kuva.fi/neo?tem=webneofin>. Viitattu 11.3.2023.

Sotamuseo: Puolustusvoimien jatkosodan valokuva-aineistoa. Saatavissa:

<https://www.finna.fi/Content/jatkosota>. Viitattu 11.3.2023.

Tieteen termipankki: essentialismi. Saatavissa:

<https://tieteentermipankki.fi/wiki/Filosofia:essentialismi>. Viitattu 10.3.2023.

Tieteen termipankki: intentionaalisuus. Saatavissa:

<https://tieteentermipankki.fi/wiki/Filosofia:intentionaalisuus>. Viitattu 10.3.2023.

Tieteen termipankki: panssarieste. Saatavissa:

<https://tieteentermipankki.fi/wiki/Arkeologia:panssarieste>. Viitattu 26.9.2024.

Tieteen termipankki: subjekti. Saatavissa: <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Filosofia:subjekti>.

Viitattu 10.3.2023.